No. ९१ग-१

Title योगसूत्रव्याख्या – पातञ्जलभाष्य व्याख्या

Author व्यासः । वाचस्पति मिश्रः ।

Extent १५६ पत्र Age सं. १९९२

Subject योगशास्त्र

नं. ९९

पातञ्ज[illegible]त्रव्याख्या

स्री [illegible] ९९

ॐ श्रीगणेशाय नमः नमामि जगदुत्पत्तिहेतवे वृषकेतवे
१ क्लेशकर्मविपाकादिरहिताय हिताय च १ नत्वा पतंज
लिं ऋषिं वेदव्यासेन भाषिते संवि [illegible] वृत्तिं ... व्या
ख्या विधास्यते २ [illegible] लिः प्रारिप्सितस्य
शास्त्रस्य संक्षेपतस्तात् [illegible] गं श्रोतृप्रवृ
त्त्यर्थं धार्यमावि [illegible] र वयस्वकार
अथ योगानुशा [illegible] मिवं यवम यशद्व्याचष्टे
अथेत्ययमधिकारा [illegible] यत्सम्यग्निरतिवृत्तलाव
लब्धार्थः अनुशासनमित्याह शास्त्रमाह गुरुशिष्यतन्नेति
वृत्तयन्या न चास्य शब्दमात्रमनन्तरं सं[illegible]नि: अपि तु त
त्वज्ञानविवक्षया पयिपावनेमरं निहारस्तरानपोक्तस्या
तु यथाम्नायते तस्माद्धिरण्यगर्भो यद्यत्तोऽस्मिन्नाधिकृत्य
मात्रि नेमत्वात्मन्येवात्मानं पश्येदि: त्यादि शिष्य

अस्मिन्नयमवस्या तस्य योगानुपयोगानन्तरं संभवे
किन्तानि धानाशिष्यप्रभानि प्रष्टव्योरत्व यमोनामनुमन्ना
णिकत्वे योगानुश - यस्यतद्दमादेरप्युपेयत्वात् य
अन्माणिकत्वेनजावे ऽपि श्रेयत्वात् एतेनतानि
[illegible] पदि वयोरानन्तर्य [illegible] धानपरात्वे आधिकारा र्थ २
यो.
तिरस्य त्वेन सिद्धि [illegible] यास्य प्रस्तूयमानस्य योग
स्यानि धानाद [illegible] स्य यो स्थितस्यानव
त्त्राध्य: स्य [illegible] वनीति नि
येय स्येव [illegible] स्तु स्व स्पानुप्र
सिद्धं नत्वधिसर्वसं [illegible] विकार्थः तथा
सो. सत्याच्या युक्तिज्ञानस्मात्यादोपपि स सम्यगनन्ताह अ
यत्तिति हिरण्यगर्भो योगस्य वक्ता नान्य: पुरातन: यो
योगि यान्वल्क्यस्मृतौ: केयपरं जलेयोग शास्त्रस्य ता

यो.सू. न्या शब्द स्व कारेणानुशासनमित्युक्तं शिष्टस्यानुशा
२ सनं तन्त्रशासनमित्यर्थः यदायमथशब्दोऽधिकारार्थस्त
देवाक्यार्थः संपद्यत इत्याह यो [illegible] नुशासनं शास्त्रम
धिकृतमिति ननु [illegible] स्याधिकृतेन
न्याय्य त्वित्यवतात [illegible] व्युत्पाद्यमा
नतया योगः आविष्कृ [illegible] यिता शास्त्रेणाकरणेन
व्युत्पाद्यः करणं [illegible] न्यायकव्यापारोऽनन्तक
र्मयोगगोचर इतिकर्त [illegible] ता विवक्षया योगविषय
स्येयं शास्त्रस्याधिकृतत्वं वेदितव्यं शास्त्रव्यापारगो ७
चरतया तु योग एवाधिकृत इति भावः अधिकारार्थ
स्य चाथ शब्दस्यान्यार्थं नीयमानोदकुंभदर्शनमि
व श्रवणं मंगलायकल्पत इति मंतव्यं संदर्शनादित्य श ८६
र्थसंदेहमल [illegible] ति योगः समाधिः युक्तसमाधाविति

स्माद्व्युत्पन्नः समाध्यर्थो न तु युजिर्योगइत्य [illegible] स्माद्यो
गार्थः ननु समाधिरपि वक्ष्यमाणाष्टांगिनो योगस्यांग
न चांगमेवांगीत्यतआह न त [illegible] गै [illegible] च वक्ष्यमाणोगादंगि
नोभिन्नाः भूमयोऽवस्था वक्ष्यमाणा मधुमती मधुप्र
तीका विशोका संस्कारशेषा [illegible] स्य शासन [illegible]
[illegible] दिति सार्वभौमाश्चित्तवृत्तिनिरोध [illegible] योगस्त्वंगं
तु समाधि [illegible] निमित्तमात्राभिधाने चे
न [illegible] गः समाधिरिति [illegible] विषतामात्रेण प्र
वृत्तिनिमित्तं तु योगश [illegible] वेति परमार्थः
वृत्तयोऽत्रानात्यात्मा [illegible] धोप्यात्माश्रय
स्वेनिषेध इत्येतिनात्रे राशंक्याह [illegible] वर्ष वृत्तिर्विन
शक्नोतीनः कारणे बुद्धिमुपलभ्याति वहिरूट् स्मृतिमणावि
ति शक्तिकृपरिणामिनी तत्र धर्माभिविनुमर्हतीति बुद्धिस्तु

सू दि

प· सू· वृत्तिभावः स्यादेतत् सर्वभौमस्यैव योगः हंत भोः द्वि सम्प्र

२ ढविदितम्राअपिचित्तभूमयोऽस्तिमपरस्परापेक्षयावृत्तिनि

रोधोव्याख्यतित्वापि योग [illegible] शंकयेहयापादे

यभूमीरूपत्यस्यति [illegible] सदेवरजसातेष

विषयेष्वदितयमारामन [illegible] तमःसमुद्रेका

न्निद्रावृत्तिमत्पाद्वितिप्रा [illegible] जितम विशेषोऽस्त्येवमेव

कृतस्यकादाचित्क [illegible] रूपाछेमवकुलतासांसिद्धि

कीवा वदसामारागव्याधितस्याना हेतपयत्नानितापा एका

— मेकतानतं निरुद्धसकलवृत्तिकं संस्कारमात्रशेषं चित्तं

निरुद्धमाहादित्तम् ढयोः सत्यापि परस्परापेक्षयावृत्तिनिरोधे

पारंपर्येण चित्तिस्वेयसहेतुभावाभावात् उपधानकत्वा

योगपत्ताद्दूरोत्सारितत्वमिति नतयोर्योगत्वं निषिद्धमिति

विदितमस्यकादाचित्कसद्भूतविषयस्छेमस्थात्मतः संभा

व्यस्योगत्वमितिनिषेधति स्तत्रविदितमेचेतसि समाधिः

कादाचित्कासद्भूतविषयाचित्तसेनानयोगपदेक्कत्तोकि

स्मान्यमस्ताधिपत्ताबितैरोपसर्जनीभूत्य: विपत्तवगोन

गतिस्याहिस्वरूपमेवडुलंभः प्रागेवकार्यकरणानखलु

दग्धानांयतबीजानिवचनरक्षणावस्थितम्कृमकराएकाल

तहतिभावः यदिवदेतयोपमक्तीमतांसमाधिर्नयोगःक

स्तर्हीत्यतआह ———

——— [illegible] ——— नमाते ———

—— त्यतत्कं मदितिति [illegible] ——— तमेतत्तु ——

——— ममः ——— [illegible] नुहित — त्राम

मामभादजनुमानात्राभवदापपरात्मा [illegible] यत्नात्म —— मा

१ स्कारवर्तीमदित्यमदिनीत्रधियंहृदि । हदित्यनुछेदकत

द· ४४· दनआह —ति ——— विदकर्षयोमपत्र ——— व

प॰ सू॰ यानो अवेद्यमूलत्वादस्मितादीनां क्लेशानांगतत्व या

४ वाविद्याछेदस्वरूपत्वात् विद्योदयत्वविद्यादिक्लेशसत्वे

होविरोधित्वात् वा ---- [illegible] पादवृिणोविदानि

यत एवकर्मतूणा [illegible] यातिकयत्वात्

इत्संसम्भिनकार्य [illegible] कार्यात्वसाद

यानि वक्ष्यातीति सा [illegible] पा॰ इति किंचाविरो

धमानिरुक्तंक [illegible] वकिरशानि सवसप्रत्ता

तथानुःभवाा इत्याह संयानि यमप्रतानयाह सर्व

वृत्तानि रजस्तमोमयीकिल -- रागाद्धिः नि॰ कल्पितत्व

इति कमाद्यासंप्रज्ञातानिरूप्य धकसंप्रज्ञातेकसर्वासामे

वनिरोधस्मर्यः सद्धिः -- समाम॰ यासधुमतत्वा

योगमयन्त्वादविदितःसार्वभौमइतिसिद्धं द्वितीय

सूत्रमवतारयानि तस्य -- द्वारोणि पदस्योनिसर्वेवृत्तेषा

नीद्विविधंयोगंप्रारम्भयति ------ वृत्तिनिरोधः निरो

धतेयस्मिन्प्रमाणादिवृत्तयोःवस्थाविशेषोचित्तस्यसो

------ योयोगः ननु -- ज्ञानस्यपोगस्यात्मकता

दयोगलक्षणस्यव्याविकल्पालिंगवसात्विका --- प्रतिरित्य

स्रा तेह राहूशद्वाग्रहणाविहि यदिसर्वचित्तवृत्तिनिरोध इति॰

इत्युक्ते --- देवा [illegible] ज्ञानस्य चित्तवृत्तिनिरोधस्य

त्यापि गृह्णाति ते [illegible] सति --------

--- तद्भावादित्यर्थः [illegible] ---------

गिसंबंधत्तावाच --- [illegible] ----- न्याशाणि

ध॰ ---- तापद्व्यास [illegible] स्यपनि चित्तंहि

--- प्रख्याशीलत्वात्सत्वगुणं प्रवृत्ति शीलत्वाद्रजोगुणं

-- स्थितिशीलत्वात्तमोगुणं प्रख्याग्रहणात्उपलक्षणं

यतिनान्येऽपिसात्विकाःप्रसादलाघवप्रीत्यादयःसत्वते

ल

प्रवृत्त्याद्यपरितापशोकादयो राजसाः प्रवृत्तिविरो
५ धीतमोवृत्तिधर्मस्थिति स्थितिप्रत्ययकोरवादव
सादैन्यादय उपलक्ष्यन्ते एवमक्का [illegible] ति एकमारोवैः
चित्तं चित्रगुणात्मकं [illegible] पवैवमन्येन्याः
परस्परविमर्द्दवैचित्र्या [illegible] सदनेकाकारतया
पवद्यन्तइति द्विमाद [illegible] स्यद्भोग्यस्यासंभवन
बोधावस्थाभेद [illegible] यामि प्रख्यारूपंलमते
चित्तरूपेणपरिणतंचित्तं सर्वाणि तत्समं प्रख्यारूपतया
सत्वप्राधान्यंचित्तस्यदर्शितं तजायैते रजसा [illegible] प्रविद्ध
मैश्वर्यतमसीव प्यायिषः सन्तेव भवतः तेदेव प्रख्यापि
वयांश्च शब्दादयस्ताभ्यांवप्रियाहीयत्यन्ततत्रयोक्तं सत्वप्राधा
न्यात्वलुचित्तन्नतेप्रणिधिन्नदपितमस्यतमसापिहित
त्वादणिमादिकैश्वर्य्यमिवतत्रमाभिमन्यमनंतत् प्रणिधेस

र्निः प्रणिधत्तेवतवा मृत्युरजसा द्विप्यमानात्तथाप्यलब्ध
स्थितितात्प्रियमाभ्रंशभवाति शब्दादिषुउननस्यसत्वरसत्वाग्नि
प्रेमाभिरूढसव तदतेनविविक्तंचित्तमुक्तं द्विसचित्तंदर्शि
यनरूढमपिस्तवयति नदेवतमसेति यथानिममोरजो
विजित्यप्रस्ततंतदावित्तसत्वरवतमः सम्यक्तासरी प्रश
कत्वादृसत्तमस्थागितंवित्तधर्ममपुण्यपरात्ति प्रज्ञा
नचविपर्ययज्ञा [illegible] ख्यलंवलंवानिद्राज्ञान
मुक्तंतनंतप्रमर [illegible] वैकि तेष्वर्यसर्वत्रेच्छा
प्रनीघातः प्र [illegible] न्यर्थःददात
न देवचित्तसत्वंक्रा [illegible] तमः – दः –
सरजसंभवतिः तदाधमज्ञानवराग्य प्रैश्वर्यासाधुपग छं
तीत्याह प्रतीतिमात्रादि मोह – म – देवावरणाप्रक
वैराग्यदीप्तायमानपीतके ख्वलरवसर्वतोविशेषविशे

प॰ स्त॰ षलिंगमात्रालिंगपुरुषेषु प्रयोजनमानंतस्याधिनधर्मा
६ येष्वर्थायकल्पतेमहत्प्राभावादित्यतआह अनुवि
कर जोमात्रयारजसः प्रवर्त [illegible] धर्मादिरित्य
र्थः तदनेनसंप्रज्ञा [illegible] धर्मधुमेघिक
प्रज्ञाज्योतिरो [illegible] न्तसंस्टहीनंस
प्रत्यक्तिक्रांत [illegible] यनमनुष्यस्यचित्राव
स्थामाह तदेव [illegible] न्मलादवनंमतएवस्
न्य॰ रूपप्रातिष्ठमम्यासेवैराग्यपुटपाकबंधीवधूनरजस्तमो
मलस्यहिशुद्धिसत्वतपनीयस्यस्वरूपप्रतिष्ठायांविष
येन्द्रियप्रत्याहृतस्या तवासितापिकारहूणावकार्यका
रिणाविवेकख्यातिः परंकार्यमवशिष्यते इत्याह मत्व
पुरुषान्यतारव्यातिमात्रं चित्तं धर्ममेघध्यानोपयो
गम्भवति धर्ममेघश्च वदयतेत्रत्रैवयोगिजनप्रसिद्धिमा

ह तदितिसत्वपुरुषान्यतारव्यातिमात्रंचित्तंधर्ममे
घपर्यंतंपरंप्रसंख्यानमित्याचक्षते ध्यायिनः चित्तस
मानाधिकरणयंच धर्मधर्मिणोरभेदविवक्षया धुव
विवेकख्यातेर्हानं हिंकं निरोधसमाधिमवतारयितुं
चितिशक्तेः साधुतामसाधुतांचविवेकख्यातेर्दर्शय
ति चितिशक्तिरित्यादि सुखदुःखमोहात्मकत्वमशु
द्धिः सुखमोहावी [illegible] दुःखाक्तत्वंः अतोदुःख
वृत्ते तथा [illegible] न इत्यति तेनतदापिहे
यमेवाविवेकिनः [illegible] तिशक्तेशुद्धे
मत्तहत्युक्तं मधुरा [illegible] दुःखदुःखमोहात्म
कातिशब्दादीनिर्यंचेतयमानानदोकोपपन्नाकथ्यंविषु
द्धा तदाकारपरिग्रहपरिवर्तनीचक्रवर्तीकथमनंतेत्यत
आह दर्शितविषयेति दर्शितोविषयस्येसातथोक्ता

×अप्रतिसंक्रमेति प्रतिसंक्रमः संचारः अविद्यमानोस्तीत्यर्थः
संस्वकुलोस्यान्यास्तीत्यत उक्तं × पं० ६

पं० सू० अवेदनदेवं ------ चितिशक्तिर्विषयाकारतामापद्यते
७ किंतु बुद्धिरेव विषयाकारेण परिणमते तत्संक्रान्ततदाकारा
येयं चितिशक्तेर्विषय [illegible] स्वरूपमेतयत इ
त्युच्यते ननु विषया [illegible] कथमिति चेत्
कथं विषयवेदनं चि [illegible] तदाकारापत्ति
रिति अत उक्तं [illegible] तीति न चितेः स्वविषयोपि
लक्षणावस्थान्तरेण परिणामोस्ति येन क्रियारूपेण परि
णता सती बुद्धिसंयोगेन परिणमेत न चितिशक्तिः असं
क्रान्तायाः अपि च विषयवेदनमुपपादयिष्यते नास्ति
दृक्चितिशक्तिः परिणमतेति विवेकख्यातिबुद्धिस्तदापि
कार्यपरिणामेनत्युक्तं अत एव चितिशक्तेर्विपरीतेति यदा च
विवेकख्यातिरपि हेया तदा केवलकपाल [illegible] रागादि
पदकुलानामिति भावः ननु तद्वृत्तो निरोधसमाधेर

वतारो युज्यत इत्यत आह अतस्तस्यामपि ज्ञानप्र
सादमात्रे परवैराग्येणापि विवेकख्यातिमपि
निरुणद्धीत्यर्थः अथ निरुद्धा [illegible] कीदृशी
मित्यत आह तदवस्थमित्यादि सः निरोधावस्था
यस्य तन्निरोधस्य स्वरूपमाह तत्र बीजइ
ति क्लेशसहितः कर्माशय [illegible] बीजं न
स्मान्निर्गतमिति [illegible] योगस्य प्राप्तिप्राम
न्तर्य संप्रज्ञात [illegible] यति द्विविधः
संयोगः चित [illegible] नस्तत्रावना
नोदयति तदवस्थेन [illegible] दीपे तत्तदाका
रपरिणामबुद्धिबोधात्मा खल्वयं पुरुषः सदानुरूपतेन
हि बुद्धिबोधरहितो ज्ञस्य पुरुषस्य बुद्धिबोधस्वभावः स
ति निरिव प्रकाशः न च संस्कारशेषे चेतासितोऽस्ति

प॰ सू॰ नवस्तुभावमपहाय भावो वर्त्तितुमर्हतीत्यभिप्रायः समा
८ देतत् संस्कारशेषामपि वृत्तिं कस्मात्पुरुषो नानु
पश्यतीत्यत आह विवे[illegible] न बुद्धिमात्रं पु
रुषस्याविषयोऽपि [illegible]द्धिः विवेकख्या
तिविषयभोगोऽपि [illegible] तद्व्यवस्थायां न
स्यहंतीति विष्ठो विषय[illegible]त्ययः स्वरूपमवतस्
ति न पादृशः स्वरूपेणावस्थानं स्वरूपप्रत्यारोपित
शांतघोरमूढस्वरूपत्वानिवर्त्यमानं पुरुषस्य हि स्व
रूपं चैतन्यं स्वरूपमतोऽपाधिकं न तु बुद्धिबोधः शां
तादिरूपस्तौपाधिको हि सस्फटिकस्येव भावस्वच्छ
धवलस्य जपाकुसुमसंनिधानादरुणिमा न चोपा
धिनिवृत्तावुपहितावशुद्धरक्तिप्रसंगादिति भावः स्व
रूपस्य वाभेदेऽपि भेदं विकल्प्याधिकरणाभावडक्त

इति स्वयमेवार्थे भाष्यकृताचोत्पन्ने स्वरूपप्रतिष्ठे
तितदानीं निरोधावस्थायां तद्व्युत्थानावस्थायामिति
भवः व्युत्थानावस्थायामप्रतिष्ठितत्वमिति प्राप्तं निर्
रोधावस्थायां प्रतिष्ठितापरिणामिनी स्यात् व्युत्थाने
वास्वरूपप्रतिष्ठाने व्युत्थाननिरोधयोरविशेष इत्यत
आह व्युत्थानचित्तेवृत्ति न जातु कूटस्थनित्या चिति
स्वरूपोदयव्यये[illegible]ः [illegible]स्तौलक्ष्यन्त्याभक्तमपद्यन्त्या
त्वेनाभिमन्य[illegible]बुद्धिरूपं स्वसंप्रसातोऽपि व्युत्था
नावस्थायाहृत्य[illegible]त्रचित्तं भवन्ति त्वात् वृत्तिसा
रूप्यमितरत्र इतरत्र व्यु[illegible]सम्यममपगता तपः शांतघोर
मूढाः न एवाविशिष्टाभिन्नावृत्तिभिर्यस्य पुरुषस्य सत्त
यात्मकः सारूप्यमित्यत्र सशब्द एकपर्यायः एतदुक्तं
भवति जपाकुसुमस्फटिकयोरिव बुद्धिपुरुषयोः संनि

प॰ सू॰ धानादभेदग्रहेबुद्धिस्त्वी: पुरुषेसमारोप्यशान्तोस्मिदुःखि
६ तोस्मिमूढोस्मीतिव्यवस्यति यथामलिनदर्पणप्रतिबि
म्बमुखंमलिनमारोप्य[illegible]त्मानं मलिनोस्मीति
यद्यपिपुरुषस्य[illegible]माधिसंपन्न[illegible]तानवत् बुद्धेर
वृत्तिर्यद्यपिविशुद्ध[illegible]र्यासितोप्रतिपत्तयानुभाव्यः व
तथापिबुद्धेः पुरुषविषय[illegible]पुरुषप्रवृत्तिरिवानुभवइवाव
भासतेतत्त्वायमविपर्ययोप्यनात्माविपर्ययएवानिवाभोक्ता
पिभोक्तेवविवेकख्यातिरहितोऽपिविहितइवविवेकख्या
त्याप्रकाशते एतच्चरितप्रतिसंक्रमायास्तदाकारापत्तौस्व
बुद्धिसंवेदनमित्यत्रसत्वपुरुषयोरत्यंतासंकीर्णयोःप्रत्य
याविशेषोभोगइत्यत्रचोपपादयिष्यते एतच्चमतांत
रेपिसिद्धमित्याह तथाचेति पंचशिखाचार्यस्यसूत्रं
एकमेवदर्शनं ख्यातिरेवदर्शनमिति ननुकथमेकं

दर्शनं यावतीबुद्धेः शब्दादिविषयाविवेकविषयाचवृत्तिः
प्राकृततया जडत्वेनानुभाव्यदर्शनं ततोऽन्यपुरुषस्यचै
तन्यमननुभवोदर्शनमित्यतआह ख्यातिरेवदर्शनमि
प्र॰ ति उदयव्ययधर्मिणीवृत्तिर्ख्यातिर्लौकिकीमभिप्रे
त्येनदुक्तं एकमेवेति चैतन्यं तुस्वरूपं पुरुषस्वभा
वोनख्यातिः नचैतल्लोकप्रत्यक्षगोचरोऽपित्वागमा
नुमानगोचरइ[illegible]:[illegible]तु ज्ञानावस्थायां मूलकार
णमविद्यादर्श[illegible]संयोग[illegible]योगहेतुः स्वस्वामि
भावोऽपिस्ताचित्त[illegible]चित्तंस्वंभवति
पुरुषस्यस्वामिनश[illegible]जानितत्तदुपाका
रंभजमानोहिचेतनाश्रितस्यातमा[illegible] नचास्यतत्तदुपातिनो
पकारसंभवस्तदसंबंधादनुपकार्यत्वात् नत्संयोगात्तदु
पकारभागित्वेपरिरामप्रसंगात् अयस्कान्तमणिकल्पंक

प॰ सू॰ यसंनिधिमात्रोपकारिन दृश्यत्वेनेति ननु पुरुषसंयुक्तं
१० चित्तमपि तत्संनिहितं संनिधिश्च पुरुषस्य देशतः कालतो
वा तदसंयोगात् किंतु [illegible]दायोगस्तिश्च पुरुषस्य
भोक्तृशक्तिश्चित्त[illegible]माधिसंपन्नमुक्तं दृश्यत्वेनेति
शब्दाद्याकाररूपेण[illegible]र्यासितो[illegible]र्थः लोकेश्च यथा
विषयाद्याकार[illegible]विष[illegible]धर्मत्वं तथापि चित्तचैतन्य
योरभेदसमारोपा[illegible] वृत्तिसारूप्यात् पुरुषस्येत्युक्तं
तस्माच्चित्तेः शब्दाद्याकाराद्वृत्तिश्चित्तस्य धर्मस्तथापि चि
तचैतन्ययोरभेदसमारोपात् वृत्तिसारूप्यात् पुरुषस्येत्युक्तं
तस्माच्चित्तेनासंयोगेपि तज्ज्ञानितोपकारभोगितापुरुष
स्यापरिणामित्वं तत्सिद्धं ननु स्वस्वामिकसंबंधो भोगहेतु
रविद्यानिमित्तो विद्यायाः किं निमित्तं न खल्वपि निमित्तं
कार्यमुत्पद्यते यथाहुः स्वप्नादिवदविद्यायाः प्रवृत्तिस्त

स्य किं कृतेति शंकामुपसंहारव्याजेनोद्धरति तस्माच्चित्त
वृत्तिनिबोधे शांतघोरमूढाकारचित्तवृत्त्युपभोगेनाद्य
विद्यानिमित्तत्वादनादिः संयोगो हेतुः अविद्यावासन
योस्तु संतानतो बीजांकुरसंतानवदनादिरिति भावः
स्यादेतत् पुरुषो हि श्रावकाउपदिश्यते नचवृत्तिनिरोधो
वृत्तीरविज्ञाय श्रावणेन च सहस्रेणापि पुरुषायुषैरलमिमाः
काश्चित्परि[illegible]ख्यातात्मकव्यानिरोद्धुं व्याद्
न्याशंक्यतास[illegible]दत्त परं सूत्रमव
तारयति ता:[illegible]चित्तस्य वृत्तयः ५=
पंचतय्यः क्लिष्टाक्लि[illegible]वकः तस्यप्रमा
णादयोऽवयवाः पंचतत्तत्सावयव[illegible]वृत्तयोपिपंचावयव
वा वृत्तिर्भवति नात्र वृत्तयश्चैत्रमैत्रादिचित्तभेदाद्बहु
ति बहुवचनमनुपपन्नं एतदुक्तं भवति चैत्रो वाऽन्यो वा कश्चि

पतं· सू· तत्सर्वेषामेतेषां वृत्तयः पंचतय्यस्तन्नाधिकाइति चित्तस्येति ना
११ ैकवचनंजात्यभिप्रायंचित्तानामितिद्रष्टव्यं प्रामाण्यवान्त
नो१ रविशेषमनुक्त्वायोगिनमा[illegible]चित्ताद्यो[illegible]इति अक्लिष्टा
उपादायक्लिष्टानिर्दि[illegible]माधिसंपन्न[illegible]वैराग्ययोरिति
अस्य व्याख्यानेनो[illegible]पर्यालोचना[illegible]अस्मितादयो हे
तवः प्रवृत्तिका[illegible]विषय[illegible]पानां तत्पाताः यद्वा पुरु
षार्थं प्रधानस्य[illegible]स्तामीमा[illegible]नानां हि न्नीनां क्लेशकारण
त्वेन क्लेशायैव प्रवृत्तिः क्लेशाक्लिष्टं तदासामस्तीति क्लिष्टा
इति यतः क्लेशोपार्जनार्थं मुख्यप्रवृत्तिरत एव कर्मा
शयप्रचये क्षेत्रीभूताः प्रमाणादिनाख्यापयं प्रतिपत्ता
र्थमवसायन्नत्र रजोदिष्टोवाकर्माशयमापितोत्पाति
संभवति धर्माधर्मप्रचयप्रसवभूमयो वृत्तयः क्लिष्टा इति
अक्लिष्टाव्याचष्टे ख्यातिविषया इति विध्वस्तरजस्तमो

उद्रिक्तसत्त्वस्य प्रश[illegible]न्तवाहिप्रज्ञाप्रसादः ख्यातिः तया विषयि
तया तद्विषयं सत्त्वपुरुषविवेकमुपलक्षयति तेन सत्त्वपुरुष
विवेकविषया[illegible]ताः अतएव गुणाधिकारविरोधिन्यः कार
र्यारंभणं हि गुणानामधिकारो विवेकख्यातिपर्यवसानं
चतदिति चरिताधिकारा गुणा न कार्यमधिकारं विरु
न्धन्तीति अत एतास्ता अक्लिष्टाः प्रमाणान्तर्भूतयो वृत्तयः स्या
देतत् वीतराग[illegible]र क्लिष्टवृत्तय एव सर्वे प्राणि
भृतोऽत च[illegible]क्लिष्टा वृत्तयो न चा
भ्युदयाभावेऽपि वा[illegible]पत्तिमत्वात् तस्मा
त् क्लिष्टानामक्लिष्टाना[illegible]राग्येऽनवसर इति
मतोरथमात्रमित्यत आह क्लिष्टप्रवाहेति आगमानुमाना
चार्योपदेशपरिशीलनलब्धजन्मनी अभ्यासवैराग्ये क्लि
ष्टच्छिद्रान्तरं तत्रपतिताः ख्यमाक्लिष्टा एव यद्यपि क्लिष्टप्रवा

पत्र- १९ स्यन्तिता: न खलु शालग्रामे किरातशतसंकीर्णे प्रतिवस्त

१२ त्रपि ब्राह्मणाः किराता भवन्ति । [illegible] छिद्रेष्विति निदर्श

नं क्लिष्टानंतर्वर्त्तिनं [illegible] दोषभिभूतान्यक्लिष्टाः

स्वसंस्कारपटु [illegible] माधिसंपन्नवदभिभवंतीत्याह

तथाजातीय [illegible] र्याभिस्तामभिरक्लिष्टाः संस्का

राः [illegible] क्रमानशमावर्त्तते [illegible] वि

रोधसमाधेः [illegible] धावस्थ संस्कारशेषं भूत्वा

त्मकल्पेनावतिष्ठतश्चापानतः प्रलयं वा गच्छतीति परमा

र्थः पिंडीकृत्य सूत्रार्थमाह [illegible] इति पंचधेत्यर्थकथनमा

व्या० त्रं [illegible] प्रकारेण [illegible] तः स्वसं

ज्ञाभिरुद्दिशति प्रमाणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतयः

विशेषणस्यावचनं विग्रहः चार्थे द्वंद्वसमासः इतरेतरयोगे

यथानित्याशुचि दुःखानात्मसु नित्यशुचिः सुखात्म

मध्यप्रयोज:

नात्कि मुच्यते पुरुषार्थप्रयुक्तेत्यत आह प्रत्ययमंतरेण

त्रि एकतमस्य रजसस्तमसो वा प्रधानस्य स्वकार्ये प्रवृत्तस्य

वृत्तमितरे प्रत्ययं निमित्तं धर्मादिकं विनैवानुवर्त्तमाना य

स्माद्दृश्यन्ति निमित्तकं प्रकृतीनां वरणाभेदस्तु ततः क्षेत्रिकव

[illegible] वाच्या भवंतीति संबंधः प्रधीय

[illegible] तद्दृश्यमुच्य

[illegible] माह नेदनादिति

[illegible] णापदिशामत इति

स्त्वमवतारयति [illegible] णिन मुररीकृत्य प्रव

र्त्तते भोगं विहाय नेति [illegible] सुधीभिः [illegible] वृद्धे

स्वरूपेनस्तास्त प्याचेन [illegible] विगुणानामत याई

विधारणान भोग इत्यत आह अविभागापत्तमिति [illegible]

महाद्विवेचिनं अपवर्गं विहरणानि मोक्ष इति अपह्नुज्यते

प॰सू॰ नैत्यपवर्गः प्रयोजनत्वंतत्रस्याभावमाह द्वयोरिति तत्त्वार
७५ चैतन्यंचशिरवेन प्रयंतरवल्वित्ति मनुवक्लुनोभ्येमापव
गैर्बुद्धिकर्त्रीबुद्धिवर्त्तिनीविवक [illegible] नादधिकार
णोत्वप्रवृत्तयेऽपदिश्यते [illegible] माधिसंपन्न [illegible] नावित्ति मोक्ष
तत्त्वप्रक [illegible] वबु [illegible] र्यीसिन्नो [illegible] बुद्धेर्वार्यीपरि
स्त्यर्थः ता [illegible] विष [illegible] क्रमेणक्रवसंबंधित्वकथन
धसमाधेः तदे [illegible] तविचि [illegible] री धावस्थ स [illegible] वर्याः तत्र
मकल्पेतावतिस्थतस्यापपात्तिः प्रसक्त्तिघोररागतज्ञाना
र्ः पि [illegible]
विशेषाणामहंकारः सर्वारोपितानावृत्तपाऽपतयोऽपोहः
तान्यासेवोहापोहाभ्यांतदवधारणंतत्त्वज्ञानं तत्रावधार
णाद्धेहानोपादानद्वैमाभिनिवेशः इत्थंपातांऽगणानांस्वरू
पनिदावधारणार्थमिदमारभ्यते विशेषाइत्यादि येषा
मविशेषाणांशान्तघोरमूढलक्षणाविशेषरहितानांयेविशे

षाविकाराएवतत्तत्त्वांतरप्रकृतयः तानाह तत्राकाशेति
उत्पादक्रमानुरूपएषएवोपन्यासक्रमः अस्मितालक्षणस्य
विशेषस्यसत्वप्रधानस्यबुद्धींद्रियाणिविशेषाः राजसस्य
कर्मेंद्रियाणिमनस्तूभयप्रधानस्येतिमंतव्यं अत्रचपंचतन्मा यात्मक मुभ
[illegible] षत्वादस्मितावदितिविकारहे
[illegible] ष संकलस्य
वि [illegible] तो अविशेषान
विषया [illegible] ति तद्यथेति वि
ष्यश्यपरंपरेणोत्तिगंध [illegible] लक्षणः रसतन्मात्रात्मना
चकर्लक्षणः रूपतन्मात्रात्मनात्रि [illegible] लक्षण स्पर्शतन्मात्रात्मनानिल
क्षणः शब्दः शब्दलक्षणएवेति कस्यपुनरमीषद्विशेषाः का
र्यमित्यतआह एतेस्तन्मात्रस्यात्मानः इति पुरुषार्थर
क्रियादर्शसमनस्यभावःसत्तावन्मात्रंमहत्तत्त्वं यावतीकावि

प. स. त्पुरुषार्थक्रिया शब्दादि भोगलक्षणा सत्त्वपुरुषान्यताख्यातिल
७६ क्षणा चार्त्तिसामर्थ्यं महति बुद्धौ समाप्यत इत्यर्थः आत्म
नश्चेति स्वरूपोपदर्शनेन तयो [illegible] विशेषेति षष्ठमंस्य यस्मा
द्यः परिणामो वास्तव [illegible] माध [illegible] सप [illegible] इति यावत् यत्त
त्त्वं [illegible] चावि [illegible] र्यमिति [illegible] पेक्षयासान्निकृष्ट
इत्यर्थः [illegible] विष [illegible] कर्मा [illegible] डविशेषाः सत्ता
[illegible] घसमाधे: तदे [illegible] त्वचि [illegible] री धावस्थ [illegible] वादसिद्धविद
त्मकल्पेतावानिष्ठतास्यापन [illegible] ति ये पुनरविशेषाणां विशेष
[illegible] परिणामास्ते यांच धर्मलक्षणावस्थापरिणाम इति ते
य मे वां विवृद्धिकाष्ठापरिणामकाष्ठेति तदेवमुत्पत्तिक
ममभिधाय प्रलयक्रमं प्रति संसृज्यमाना: प्रलीयमाना:
स्वात्माविलीनाविशेषाः अव्यक्तमन्त्र लयं न गच्छन्ति सर्वे
तत्रैवापियन्ति तस्यैवाविशेषणं निःसत्तापुरुषार्थक्रिया

तमत्वं असत्ताऽनुच्छता निःक्रान्तं सत्तायाश्च सत्तायाश्च
तत्त्वयोक्तं एतदुक्तं भवति सत्त्वरजस्तमसां साम्यावस्थात
कश्चित्पुरुषार्थ उपयुज्यत इति नसती नापि गगनकमलि
नीवतिःस्वभावा नेतन्नासत्यपीति स्यादेतत् अव्यक्ता
[illegible] नतस्तान हि सतो विनाशो वि
[illegible] हदादिसद्भावा
[illegible] मव्यक्तमिति इत्यत
आह [illegible] :कार्यत्वात् यच्च
यित्त्वादिदृश्यस्यास [illegible] कार्यं तथापि स्वो
चितामर्थक्रियामकुर्वदसादित्युक्त [illegible] त्कारणांशश्शावि
वाणाय मा तत्कार्यमित्याह निरसदिति निःक्रान्तमस
तत्स्वरूपात्कार्यात् नष्टास्त्विहि व्योमारविंदमिवास्मा
त्कार्यमुत्पद्यतेऽस्तीतिभावः प्रतिसर्गमुक्त्वा उपसंहरति एषते

प.सू. यामिति एवं हि तत्त्वान्तरोत्पत्त्या पूर्वस्य परम्परया: लिंगमात्रा
७७ यवस्था: पुरुषार्थकृतत्वादनित्या: अलिंगावस्थानु पुरुषा
र्थेनाकृतत्वान्नित्येत्यत्र हेतुमाह अलिंगावस्थायामिति
कस्मात्तत्र न पुरुषार्थ [illegible] र्थसम्पर्क आह नालिंगाया अवस्था
मित्यादि [illegible] पर्यो भिनो [illegible] एतदुक्तं
इत्यर्थ: नात्रिविष [illegible] कसौ [illegible] गावस्थायां हि नायेत
[illegible] धसमाधे: तदे [illegible] धावस्था [illegible] पान्य पादव्याति
त्मकलेना वानिष्टतरया [illegible] तिय एतान्यवस्थानस्यात
तेमिति [illegible] कारणानि स्थानेत्यानि शनितास्या: पुरुषार्थ
ती ताहेतु उपसंहरति नासाविति इति तस्मादर्थ्ये अनित्या
वस्थामाह अयोणां लिंगमात्रविशेषयविशेषाणांमवस्था
विशेषाणामिति स्वर्वरूपं दर्शयित्वा गुणस्वरूपमाह
गुणास्त्विति निदर्शनमाह देवदत्त इति यत्रात्यन्तमभिन्ना गु

वृद्धिपाबल्यादयमेवदत्तोपचयापचयहेतू तत्रैवं कथं
गुणेभ्योभिन्नानां व्यक्तीनां उपजननापाययौरित्यर्थः
तत्त्वसर्गक्रम: किंनियतो नेत्याह लिंगमात्रमिति नख
लु न्यग्रोधधाना इव यथैव न्यग्रोधधानाधिकं सोद्भवादूर्लदल
[illegible] डकंडानपमंडलमारभेत किंतर्हि
[illegible] पत्रकांडशाखा
[illegible] न्यात्तो पइति एवं
वंनादुप [illegible] क तन्यानोक्तं पुन
रधत्वादिदमेवतत्रभुप्य [illegible] नु विशेषाणांकस्मा
त्ततत्त्वान्तरपरिणामं ज्ञातस्य [illegible] मन्य इति तर
त्कि मयपरिणामित्व एवविशेषानत्यापचनित्या: प्रसज्येरन्नि
१८ त्यतआह नेषां त्विति व्याख्यातं दृष्टयं स्वरूपावधा
श्री [illegible] रणार्थमिदमारभते द्रष्टेति व्याचष्टे दृशिमात्र इति विशेषणा

प॰सू॰ ति धर्मीः नेनपरस्य स्याः तदनेनमात्रग्रहणास्यतात्पर्यदर्शि
७८ तं स्यादेतत् यदिसर्वस्वशेषरहिता तद्वशक्तिर्नतर्हि शब्दाद
बोद्दश्येरन् नहिदृष्टितासंस्पृष्टंदृष्टंभवतीत्यतआह स
पुरुषइति बुद्धिदर्पणो [illegible] माधसपद [illegible] सि क्रान्तिरेवबुद्धिप्र
तिसंवेदित्वं [illegible] बु [illegible] र्यालिसितो [illegible] बुद्ध्यासंस्पृष्टाः श्री
कर्त्यर्थः ना [illegible] विष [illegible] कमो पारमार्थिकमेवबु
[illegible] धिसमाधेः तदे [illegible] मूर्तावि [illegible] री धावस्य [illegible] पातछायापन्ये
त्मकल्पेनावतिष्ठतइत्यापन्न [illegible] तद्बुद्धिसरूपस्यतछायापत्ति
[illegible] रपितु घटत्यतेआह नात्यंतंविरूपइति नेत्रसारूप्यान्निषेध
ति नतावदिति हेतुस्पष्टत्वेकस्मान्नसोहेतुकंवैरूप्यहेतुमा
ह ज्ञातेति परिणामिनीबुद्धिर्यस्मात्तस्माद्विरूपाययार्थ
त्विपं शब्दाद्याकाराभवति तदाज्ञातोस्याः शब्दादिलद
णोभवतिविषयः तदनाकारेत्वज्ञातः तथाचैकदावि

देवतदाकारतांदधतीपरिणामिनीति प्रयोगश्च बुद्धिःपरि
णामिनीदाताज्ञातविषयत्वात् श्रोत्रादिवदिति तद्धर्म्य
पुरुषस्यतद्विपरीताश्चेतोः सिद्धमितिसूत्र्यहे सदेति सदाज्ञा
तविषयश्चेत्पुरुषोनतर्हि केवलीस्यात् इत्याशयवाहस्पष्ट
[illegible] बुद्धिश्चनामेतिबुद्ध्यनुग्रहणायोरत्ति
[illegible] तत्त्वचनाय पुरु
बो [illegible] यत्वेनसमुद्धितोति छि:
[illegible] दिति प्रयोगस्तु पुरु
षोऽपरिणामासदा [illegible] वस्तुपुरुषोज्ञातविष
यत्वात् यस्तुपरिणामानी [illegible] यथाश्रो
त्रादिरितिव्यतिरेकीहेतुः अपर [illegible] धर्म्यमाह किंचपरा
र्थेति बुद्धिःखलुक्लेशकर्मवासनादिभिर्विषयेंद्रियादिभिश्चसंह
त्यपुरुषार्थं प्रभिनीतिःपादयंतीपरार्था प्रयोगश्चपरार्थावि

प.सू. द्धिः संहत्यकारित्वाशयनासनाद्यंगवदिति पुरुषस्तेनत्र
७६ चेत्याद्दस्वार्थ्यः पुरुषइति सर्वप्रकाशस्यकल्पितत्वेपुरुषस्तेन२
कस्मैचिदितिपर्व्यः येधर्मात एषंहृपयंति सर्वात्पर्यत्नशां
तघोरमूढांस्तदाकार [illegible] माधसप [illegible] यवसायति सत्वरजस्त
मसैां चे [illegible] पाचव [illegible] यौमिती [illegible] पबुद्धिरिति नचैवंव
रू [illegible] पार्थ्यः नाविष [illegible] कमो [illegible] र्वितिः पश्यतीनतु
त [illegible] यसमाधेः तदे [illegible] मूता चिति [illegible] री धावस्थ [illegible] नयति सत्ततर्हि
[illegible] कल्पेतावाविस्तता [illegible] पः कस्मात्तोयतःसुस्तापिप्रत्ययानु
[illegible] पश्यः यथा चेतत्तस्योक्तं वृत्तिसारूप्यमितरत्रेत्यत्र तथा
चोक्तं पंचशिखेन अपरिणामिनीति भोक्तृशक्तिरप्रतिसं
क्रमा चपरिणामिनीति बुद्धिरूपेर्थे संक्रांते
व तद्वृत्तिं बुद्धिवृत्तिमनुपतति ननुसंक्रांताकथं संक्रांतेव
कथंवाहत्तिं विनानुप [illegible] तीत्यतआह तस्याश्चेति प्राप्त

[illegible] तन्यो पग्रहः उपरागी येनरूपेणानतया प्राप्तयेनत्योपग्रहे
रूपयस्याः एतदुक्तं भवति यथाति निर्मले जलेन्यसंक्रांतेपिर
वेदूमाः संक्रांतिप्रतिविंवलया संक्रांत इव एवमत्रापि संक्रा
तप्रतिविंवा चितिशक्तिः संक्रांतेव तल्लवृत्ततत्वमापत्रा
बु [illegible] दतेनानुपश्य इतिव्याख्यातं
[illegible] दृश्ययोः स्वरू
प [illegible] स्य दृष्टृर्थमाह ए
तदथ [illegible] रूपस्य पुरुषस्यभो
क्तुः कर्मरूपतामापन्न [illegible] मितित्स्मात्तदर्थ ए
व दृक्स्वरूप एव दृश्यस्यात् प [illegible] रूपं चेतनं नहि दि ४
प्रकृतिस्मृतीति हासपुराणप्रसिद्ध [illegible] व्यक्तमतावयवमेकम
०.२ नाश्रयं व्यापिनित्यं विश्वकार्यप्रात्तिमत् यद्यपि कृशा
०.४५. लैन दृश्यमानं तथापितनास्तितदाहि रूपसंवंधेनतद्दृश्यत

प॰सू॰ इति चक्षुष्मतापि दृश्यमानमभावग्राह्यं भवति तत्रग्रथा
८॰ नवदेवक एवभूतत्व: तत्रानात्वस्य गुणमपरत्वादवड्ड:खो
पभोगमुक्तिसंसारव्यवस्थयप्रसंहृष्टकात्वश्रुतीनांच प्रमा
णान्तरविरोधात्क [illegible] माधसप भोगाभावेवमत्तया
प्रपद्यते: प्रकृते [illegible] विभु [illegible] पर्यो भिन्नो श्रुत्यैवसाक्षात्
नित्यर्थः ना विष [illegible] कमेकस्मावकीप्रजा:स्रज
माधसमाधे: तदे [illegible] भूतात्विभि [illegible] री धावस्यहात्ये नांमुक्तभो
गमकल्पेतावन्निष्टत्यपास्त अनश्रुतान नस्तत्त्वेरणात्पर्योद्
[illegible] रणं [illegible] धनाहस्य नत्वमप्यत प्रकृत्यांतरं प्रत्यात्ति श्रुतो
हदर्शनशक्तयोर्नित्यत्वादनादि: संयोगोव्याख्यात: श्रुते
वागमितामनुमितिमाह तथाचोक्तमिति धर्मिणांगु
णानामात्मभिरनादिसंयोगात् धर्ममात्राणांमहदा
दीनांप्रत्यत्तादिसंयोग इति एकैकस्यमहदादै: संयोगो

नादिरप्यनित्यस रेव यद्यपित्वप्यापिसर्वेषांमहदादीनां
नित्य: पुरुषान्तराणांसाधारणत्वादत उक्तं धर्ममात्राणां
मिति मात्रग्रहणेनव्याप्तिंगमयति अत एवतद्भवति
यद्यप्येकस्यमहत: संयोगो ऽप्यनीत्तनीमापद्यतस्यापि
म [illegible] णसंयोगोनातीत इतिनित्यउ
न [illegible] यानानित्यएवसंयो
ग [illegible] स्वरूपमसाधारणं
विज्ञान [illegible] रत्वंप्रवृत्ते स्वस्वामि
शक्त्यो: स्वरूपोपलब्धि [illegible] दृश्यंपतदर्थं त्वनात्म
ज्ञानितमुपकारंभजमाने: प्रकृत [illegible] पत्वोभवति दृश्यम
स्यत्वं संचानयो: संयोग:शक्ति मात्रेणाव्यवस्थित: तत्व
रूपोपलब्धिहेतु: तदेतद्भाष्यमनुद्योतयति पुरुष: स्वामी
योग्यतामात्रेण दृश्येनस्वेनयोग्यत्वेयेवदर्शनार्थंसंयुक्त:

प॰ सू॰ घोर्यसंयोगं स्यादेतत् दृश्यस्वरूपोपलब्धिरपवृज्यतेनेत्येतिश्च
८१ पवर्गउक्तः चरमो दः साधवान् तथ्यासत्यर्थमोहत्वादेव
व्यवेत्तेत्यतआह दर्शनकार्यावसानः बुद्धिविशेषेण
सहपुरुषाविशेषस्यसं[illegible]सप[illegible]दर्शनवियोगका
रणाउक्तं [illegible]र्यौमितो[illegible]वसानत्वंसंयोग
स्य[illegible]यः ता[illegible]विष[illegible]कमेव[illegible]त्यतआह दर्शन
[illegible]समाधेः तदे[illegible]री धावस्थ[illegible]पस्यश्यति तेना
मकल्पेतावन्निष्कारत्याया[illegible]नात्
[illegible]वन्तर्यन्तवेधस्यकर्त्तो
निवृत्तारत्यतआह दर्शनस्येति बुद्धाहि विविक्तस्यात्
त्मनोस्वरूपावस्थानमोक्षउक्तः ननुतस्यतावन्नंदर्शनंच
पिन्तस्यादर्शनतिवृत्तिरित्यर्थः असाधारणसंयोगहे
तुमदर्शनविशेषंगृहीतमदर्शनमात्रविकल्पयति किं
चेदमिति पर्युदासंगृहीत्वाह किंगुणानामधिकारः

जा
रंभेनसामर्थ्यंततोगोहिसंयोगः संसारहेतुरुपपद्यते प्रसज्य
प्रतिषेधंगृहीत्वाद्वितीयविकल्पमाह आहोस्विदिति द
र्शितोविषयः शब्दादिः सत्त्वपुरुषान्यतार्थंयेनचित्तेन
तस्यतद्विषयातत्याह एतदेवस्फुटयति आसिन्नहृदये
[illegible]यांचेति तावदेवंप्रधानंतावदे
[illegible]नि:पादितोभव
[illegible]यविकल्पमाह कि
[illegible]भाविनावपिमो
गापवर्गारव्यवव्य प[illegible]ः पर्युदासएवावि
वालुप्तारमाह किमथ [illegible]कालेस्वचि
त्तमहनिरुद्धाप्रधानसाम्यमागतानावासनात्मेरणास्वाचित्तो
त्पत्तिबीजंतत्तेनदर्शनादन्याप्राविद्यावासनेवादर्शनमुक्तः
पर्युदासएवपंचमौविकल्पमाह किंस्थितिसंस्कारस्यात्र

प॰ सू॰ धानवर्त्तिनः साम्यपरंपरा परिणामवाहिनः तथैव गति ॥
८२ महदादिविकारारंभः तत्र हेतुसंस्कारः प्रधानस्य गतिसंस्का
रः तस्याभिव्यक्तिः कार्योन्मुखत्वं तदुभयसंस्कारस्य
भावेमतांतरानुमतिमा[illegible] धस्य[illegible]मकातिकत्वं व्या
सेधद्भिः प्रधी[illegible]र्याभिती[illegible]मनेतीति प्रधानं
त्यत्यर्थः ना[illegible]विष[illegible]क्रमेत्यात्म नौविकारावा
वधसमाधेः तदे[illegible]मूतांचि[illegible]री धावस्थ[illegible] र सुयागत्येव
वाकल्पेनावतिष्ठतइत्याभ्यमन प्रगत्य इति काचित्पाठः
स्थित्यगत्यइतिनादत्यर्थ चतुष्पी एवकास्माद्रूपत्वः स्थि
त्याचानुवर्त्तते नचाविद्विकारोविनश्येत तथाचभाव
स्यसतो ऽविनाशित्वोनोत्पत्तिरपीतीविकारत्वादेवप्रच्य
वेता एवंचनप्रधीयत्ते त्राकिंचिदित्यप्रधानं स्यात्तदुप
पद्यास्थित्यात्याचास्यवृत्तिः प्रधानव्यवहारलभत्तेनाम्य

प्या एकांतताभ्युपगमेनकेवलंप्रधानेकारणांतरेष्वपिपर
ब्रह्मतन्मयापरमाणवादिषुसमानश्चर्चोविचारः तान्यपि
स्थित्यैववर्त्तमानानि विकारकारणादकारणानिस्युः गत्यै
ववर्त्तमानानि विकारनित्यत्वादकारणानिस्युरितिचेप
[illegible]माह दर्शनशक्तिरनेति यथाप्र
ज[illegible]मीतित्यात
स[illegible]धेनतत्रान्यासत्वा
ने[illegible]दितद्दाराणांप्रसंगेनदु
अत्रैव ष्टारंदश्येन योज[illegible]धानस्येति अत्राख्या
पत्तार्थप्रधानंप्रवर्त्ततेन त्वात्म[illegible]योगादिशक्तिं प्रवर्त्तते
इत्याह वोध्यवोधकसमर्पक प्रापकशक्तेः प्रधानस्य सत्वव्या
पनमात्रप्रवृत्तौप्रयोजकं सामर्थ्यं मसामर्थ्यंतद्योगात् न
स्यात्सामर्थ्यंप्रयोजकामितिष्फुत्त्यार्थाद्वृत्तामित्यार्थः द्वार्ग

पा॰सू॰ नशान्तिः प्रधानात्प्रवेत्यंगीकृत्यपवस्तुःकल्पः इमामेवोपा
८२ धयामास्थापकल्पमाह उभयस्यपुरुषस्यदृश्यस्यचाद
र्शनंदर्शनशान्तिधर्मइत्येके नवज्ञानस्यासमवायात्
प्रधानापरिणामापत्तिरित्यत धर्मस [illegible] त्रिदमोति भवन्तइह
प्रधानात्मकंतप [illegible] विउ [illegible] पर्योमि [illegible] यदर्शनमपिजडं
मित्यर्थः ना [illegible] विष [illegible] कर्माशयमप्रकाशत्वादत्तो
धायसमाधेःतदे [illegible] भूता [illegible] विनि [illegible] रिधावस्थ [illegible] दृश्यदर्शनंनधर्म
लोकल्पेतावानिष्टतस्यास्यापप्रथमा [illegible] भावादतोहशरीरात्मनःप्रतयं
[illegible] दर्शननतधर्मत्वेतभवतितत्रायत्तेविषयेण
विषयिणोलक्षणात् नन्वेतावतापिदृश्यधर्मत्वमस्यदर्शन
स्यभवतिनत्पुरुषधर्मत्वमपीत्याह नचापुरुषस्येति सा
त्यंपुरुषस्यतानात्मभूतमेव पंडकोपाख्यानमाह मुग्धयेति
किमर्थमित्यर्थः प्राहोनिमित्तमुपलक्षयति प्रयोजनस्या

पिनिमित्तत्वात् पंडकोपाख्यानेनसाम्यमापाद्यति न
चेदंविद्यमापंधिमवृत्तिंनकरोतिपरवैराग्यैराज्ञानप्रसादमा
त्रेणसंस्कारनिर्वृतिविनकुंकरिष्यतीतिनिकाप्रत्याश
यस्मिन्सत्येवयद्भवति नतस्यक नकयास्मिन्नसतीति
[illegible] वपरिहारमाह नत्रेति ईषदपरि
[illegible] वार्यक्षवायस्तत्र
[illegible] माचारस्थापयत्य
पि [illegible] च्यनशक्तिभोगाविवे
कख्यातिरूपपरिण [illegible] मोदः नत्वबुद्धि
रूपानिवृत्तिः साचधर्ममधानात्वकताख्यानिप्रतिष्ठायो
ऽनंतरमेवप्रभवति सत्यापिबुद्धिस्वरूपमात्रावस्थानइत्य
र्थः एतदेवस्फारयति अदर्शनस्यबंधकारणस्याभाव
बादुद्धिनिवृत्तिः तत्त्वादर्शनंबंधकारणंदर्शनात्निवर्तते

प.सू. दर्शनानिवृत्तमित्ति परवैराग्यस्याभ्यासात्स्यापि वुद्धिस्वरूपानिवृ
८४ त्तिः धर्ममेघांतविवेकख्याति प्रतिष्ठायांत्प्रनंतत्तमेव
भवति सत्याधिवुद्धिस्वरूपमात्रावस्थान इत्यर्थः एतदे
वस्फोरयति अदर्शनस्य ... धस ... याभावाद्वुद्धिनिवृ
त्ति ... त्तिव ... र्यो ... त्तनि दर्शननिवृ
त्तिरर्थः नाविषय ... कमेव स्वरूपावस्थानेमो
क्षाय समाधेः तदे ... धावस्थ ... चमनमाह मत्र
... कल्पेनावनिष्ठ ... तिरोहितचित्रवि
... निमित्तमिति के पदर्शनकार्येत्यत आह किमर्थ
मस्यानिमित्तविध्यमहति अवधाभिसंधिः यदिदर्शनस्य
साक्षात्कारानिवृत्तो कारणान्तरः इत्यवुद्धिसत्वस्य यः
प्रत्ययः चैतन्यच्छायापत्तिस्तमपेक्ष्य पुरुषधर्मत्वेवनन्तरु
रुष धर्मत्वेन एतदुक्तंभवति चैतन्यविंबो ग्राहितया वुद्धिचेत

न्ययोरभेदात् वुद्धिधर्मचैतन्यधर्माइवन्त्वकासतीति अत्र
मंकल्पमाह दर्शनज्ञातमेवचशब्दादीनांप्रदर्शनंतेनपुरु
षार्थता याइतिकेचित् यथावद्रूपेप्रमाणामपिरसादाव
प्रमाणमुच्यते एतदतोभवतिसुखकारणशब्दादिज्ञानानां
... त्वहृदयसंयोगमाहितिपत्तीति तदेवं
... कल्पानां सर्वेषु
वे ... नतद्रूपयति यथैनेप्रा
हे ... स्वत्वमवतारयति
यस्तप्रत्यक्चेतनस् ... नि प्राप्ति प्रत्यंचति
प्राप्नोतीति प्रत्यक्च्यसा धारण ... एकैकस्यपुरुष
स्यैकैक्याबुद्धाविचित्र्यहेतुः स्वत्वपवति यस्येति नन्व
विद्याविपर्ययज्ञानोनस्य भोगापवर्गयोरिव स्ववुद्धिसंयो
गोहेतुः असंयुक्तौ यांवुद्धौ तदनुत्पत्तेः नन्क मविद्या

प. सू. संयोगाभेदस्य हेतुरित्यत आह विपर्ययज्ञानवासनेति
८५ सर्गान्तरीयाया अविद्यायाः स्वाशिकेन सह निरुद्धायास्त्व
पि प्रधाने सति भावनातद्वासनावक्र[illegible]सितं च प्रधानं न
पुरुषसंयोगिनी [illegible]धर्म[illegible]रजानि एवं पूर्वपूर्व
स[illegible]विपर्यय[illegible]नि सर्गविस्तारायान
[illegible]र्थ्य: ना[illegible]विष[illegible]कमे[illegible]यज्ञानेति यदापुरु
[illegible]यसमाधेः तदे[illegible]वि[illegible]री धावस्थेयज्ञानवासनावंध
[illegible]कल्पेनावतिष्ठ[illegible]मह सांवात अत्र कश्चि
[illegible]कैवल्यपंडकोपाख्यानेनोपहसति पंडकेन्या
दि रसाभाव मंगाकुर्महि न त एवं उपालभेमहि किं तु विवे
कदर्शनं प्रकर्षकाष्ठापन्नं निरोधसमाधि भावनाप्रकर्ष
क्रमेण चित्तनिवृत्तिमत्पुरुषस्य स्वरूपावस्थानोपयोगी
त्यातिष्ठामहे न त्वकाप्यमुपलभ्येमहीति तदेवं व्यूहद्वयमु

वधाना

त्का न्तीयव्यूहाय सूत्रमवधारयति हेयं दुःखमुक्तमिति
तदभावात्संयोगाभावो हानं तद्दृशेः कैवल्यं व्याचष्टे न
स्येति अस्ति हि महाप्रलयेपि संयोगाभावो न तु उच्छेदोत्य
न्तिक इति दुःखोपरमो हानं इति श्रुत्वा पर्यन्तादर्शिना शे
[illegible]यलदृशां चक्रव्यूहं आख्यातु
[illegible]याय:
[illegible]नि[illegible]ति न चासो व्युत्था
[illegible]ति न चल[illegible]रिति
[illegible]त्य[illegible]मावि[illegible]ख्याता नान्त प्रहिता
एतदुक्तं भवति अतत्मयत[illegible]कविवेकं गृहीत्वा गु
णिमयेन व्यवस्थाप्य दीर्घकालनैरन्तर्यसत्कारसेवितायां
भावनायाः प्रकर्षपर्यन्तं सम्प्राधिगता साक्षात्कारवती र
विवेकख्यातिर्निवर्तितवासनामिथ्याज्ञाना निरुपर

प॰ सू॰ ल्पवाहानोपायइति शेषं सूत्रं भाष्यं विवेकख्याति
८६ निष्ठायाः स्वरूपमाह तस्येति तस्य सप्तधा प्रांतभूमिः प्रज्ञा
व्याचष्टे तस्येति प्रत्युदितख्यातेर्वर्त्तमानख्यातेर्योगि
नः प्रत्याम्नायः परामर्शः [illegible] धर्म [illegible] वरणाच्चित्तसत्त्वस्य
तदेवमलं [illegible] विवे [illegible] र्योगिनो [illegible] रानुत्पादेनामस ल
[illegible] र्थः नान्यविष [illegible] कमेव विवेकख्यातिनि
[illegible] य समाधेः तदे [illegible] भूतान्येतानि धीरो धावस्था विभवन्ति वि
[illegible] कल्पेनावतिष्ठन्ते [illegible] कृष्टत्वात्तां सप्तभूमीनाह अवस्था
[illegible] तावत्त्र्यात्काः पञ्चः परं नास्ति सप्तप्रकारः प्रांतभूम
यो यस्याः प्रज्ञाया विवेकख्यातौ सा तथोक्ता तामेव
सप्तप्रकारां भूमीमुदाहरति तद्यथेति तत्र प्रथमप्रपन्नं
निः प्रत्यास्तम्भूमिं प्रथममुदाहरति परिज्ञातं
हेययावत्किल प्राधानिकं तत्सर्वं परिणामतापसंस्कारैर्दुः

रवाद्गुणवृत्तिविरोधाच्च दुःखमेवेति हेयं तत्परिज्ञातं प्रांततां दर्श
यति नास्य पुनः किंचिदपरिज्ञातं परिज्ञातं परिज्ञेयमिति
द्वितीयमाह क्षीणेति प्रांततामाह न तत्पुनरिति तृतीय
माह साक्षात्कृतं प्रत्यक्षेण निष्पन्नं [illegible] प्रज्ञानावस्थाया
[illegible] ध्यं हानं न पुनरस्यापरं ज्ञेयमस्तीत्यर्थः
[illegible] पादितो विवेक
[illegible] भावनीयमस्तीति शे
[illegible] कार्य तत्प्रयत्न
व्याख्यातादर्शितात्का [illegible] विमुक्तिरिति का
र्यविमुक्तिः प्रज्ञायाः इत्यर्थः [illegible] पादनीयप्रयत्नसाध्यं
चित्तविमुक्तिमाह चित्तविमुक्तिस्तु त्रयीति प्रथमामाह चरिता
धिकाराः सत्त्वभोगापवर्गकार्यैन्यर्थः द्वितीयमाह गुणा इति
प्रांततामाह नैषामिति तृतीयमाह एतस्यामवस्थायां

पा.स्त्र. मिति एतस्यामवस्थायां जीवन्नेव पुरुषः कुशलो मुच्य
८१ तेन स्वदेहत्वादित्याह एतामिति [illegible]नोपकारिकंमुक्त
माह प्रतिप्रसवे प्रधानलयेपि मुक्तः कुशल इत्येव भवती॥
तिगुणानामीनत्वादिति [illegible] न्त्वात्तन्मध्य
[illegible] वगु[illegible] र्यमिति [illegible] र्गो देहनादिवनप्रा
[illegible]र्थ्यः नाविषय[illegible] कर्मसिद्धपायान्वक्तुमा
[illegible]यसमाधेः तदे[illegible]भूतानांविवे[illegible]री धाव[illegible]स्यमानानां येन
[illegible]कल्पेनावतिष्ठत[illegible] उपायत्वदर्शयतित्सेवेरा योगां
[illegible] गानुष्ठानादशुद्धिक्षये ज्ञानदीप्तिराविवेकख्यातेः योगां
गान्यष्टावभिधायिष्यमाणानि योगांगानि हि यथा
योगं हस्ताहस्त द्वारेणाशुद्धिक्षिरावंति पंचपर्वाणोविपर्य
यस्याशुपलक्षणं उभयायोरपिजात्यायुर्भोगहेतुत्वेना
शुद्धिरूपत्वादितिशेषः स्तगमं नानाविधकारणाभावस्यद

र्शनाद्योगांगानुष्ठानस्यकीदृशं कारणत्वमित्यत आ
ह योगांगानुष्ठानमिति अशुद्ध्या वियोजयति शुद्धि
सत्वमिति अशुद्धेर्वियोगकारणे दृष्टांतमाह यथा
परशुरिति परशुश्छेद्यं वृक्षं मूलेन वियोजयति अशु
[illegible] यथा
[illegible] कख्यातेः प्राप्तिका
[illegible] कख्यातेरिति॥
नान्य यो[illegible] शुनि कानि चेतानी
ति उत्तरं नवैवेति नाम[illegible] कारिकया तद्यथा
उत्पत्तीति अत्रोदाहरणानि [illegible] त्रीण्यनेककारणानि
८८ ति मनो हि विज्ञानमव्यपदेश्यावस्थातोपत्तौ पद्मनीमा
५.४५ नावस्थामापादयदुत्पत्तिकारणं विज्ञानस्य स्थितिका
रणं मनसः शरीरमाचार्यत्ता अस्मिताया उत्पत्तं मनस्तावदस्य

१.सू. निष्ठतेनयावह्निविषंउरुषार्थमभिनिवर्त्तयन्तिघयन्ति
८८ वर्त्तयन्तितत्पुरुषार्थद्वयांस्थितेरयैव तस्मात्स्वकारणा
दुत्पन्नस्यमनसोऽनागतपुरु[illegible]त्तानास्थितिकारणं
दृष्टांतमाह शारीरस्येति [illegible] ध स[illegible] तिमित्तमिंद्रियद्वा
[illegible] विषु [illegible] र्यम्भि [illegible] स्याःकारणं य
[illegible]र्यर्थः ना[illegible]विष [illegible] कमैस्तोविषयांतरंप
[illegible]यसमाधेःतदे[illegible]तान्धि[illegible]री धाव[illegible]पंच[illegible]नपंचमस्य
[illegible]कल्पेतावन्निष्ठतं[illegible]गलतादिस्यरत्पलावयवयोव
वनसंपन्नामसरसंभ्रम्लोचामीदिसाराणस्यसमाधिमपहाय
तस्यांभक्तंवभूवेति अत्रैवनिदर्शनमाह यथाग्निःपा
चयस्यतंडुलादेःकाचिन्नावयवसन्निवेशस्याशाथिलावयव
संयोगलक्षणस्याविकारस्यकारणं सतएवविषयस्यप्र
त्ययस्यप्रत्ययकारणं धूमज्ञानमग्निज्ञानस्येति ज्ञाय

अग्निश्वासो

तइतिज्ञानं ज्ञानंचेत्यग्निज्ञानं तस्य एतदुक्तंभवति
वर्त्तमानस्याग्नेर्ज्ञेयस्यप्रत्ययकारणानयाकारणमिति
औत्सर्गिकीनिरपेक्षाणांकारणानांकार्यक्रियाप्राप्तिस्त
स्याःक्वचिदपवादोप्राप्तिः यथाग्निम्नोपसर्पणासंभावा
[illegible]त निषेधापिबुद्धिसत्वस्यसत्वप्रकाश
[illegible]तगौणकताप्राप्तिः
[illegible]धान्नभवतिधर्माधो
[illegible]बद्धत्वमीसभावता
८। वनजनकतयाति[illegible]तानिमित्तमप्रयोज
कप्रकृतीनांवरणभेदस्तुततःसोप्यकवदिति तदेवंविवे
कख्यातिलक्षणाकार्यापेक्षयाप्राप्तिरपरागमुक्तंअत्रवांतर
कार्यापेक्षयात्वन्यदेवविघोगकारणमित्याह वियोगका
रणमिति अन्यत्वकारणमाह अन्यत्वकारणंयथासंद

प॰ स्तु॰ र्णकाराख्यवर्णस्य कटककुंडलकेयूरादि भेदभिन्नाभिन्नस्याभेद
८९ विवक्षया कटकादभिन्नस्य स्वर्णस्य [illegible] त्वादन्यत्वं तथा
च कटककारी स्वर्णकारः कुंडलादभिन्नात्स्वर्णाद्दृश्य
न्कुर्वन्नन्यत्वकारणं [illegible] यान्यत्वकारणाय
चापि तु [illegible] विद्य [illegible] तंडुलत्वयोर्भेद विव
क्षया [illegible] ना [illegible] केः धर्म्यन्त्वनन इति नत
त्साध समाधेः तद्भूता [illegible] री धा [illegible] कारणमुदाहरति ।
समकल्पेतावन्निष्क [illegible] भेदाधर्मिणान्यत्वकारणमिति न
व्या ख्येयम् स्वर्णकार इत्यस्यासंगतेर्बाह्यमन्यत्वकार
णमित्युपन्यस्याध्यात्मिकमुदाहरति एवमेकस्येति
अविद्यानकमनीयेयकन्येत्यादि ज्ञानं तन्मोहयोगात्
स एव स्त्रीप्रत्ययो मूढो विषतो भवतीति चैत्रस्य मैत्रस्य
रायवतो बनकलत्ररत्न मेतन्न मम भाग्यहीनस्येति एवं

स पत्नीजनस्य तस्मादेवः स्त्रीप्रत्ययस्य दुःखत्वे एवं तस्या
भर्तुः रागः तस्यैव स्त्रीप्रत्ययस्य सुखत्वे तत्यत्तानं तत्स्था
समेदोऽस्थिमज्जासृङ्मूत्रः स्त्रीकायः स्थानबीजादिभिरशु
चिरिति विवेकिनां माध्यस्थ्यं वैराग्यैककारणमिति दृति
[illegible] यारणां विधारकं इंद्रियाणि च शरी
[illegible] धावायवः पंच पंच
[illegible] देवानां गांगानामपि
परस्प [illegible] भूतानि पृथिव्यादीनि मनुष्याव [illegible] शिलोकवासिनां
शरीराणां तानि च परस्पर पृथिव्यादि गंधरसरूपस्पर्शश
ब्दगुणानां पंचमहाभूतानि परस्परं विधारकभावेनाव
स्थितानि अपश्च चत्वारि तेजांसि त्रीणि देवमानवरि प्रवृत्ती
ति तैर्यग्योनमानुष्यदेवादीनि चाविधार्यविधारकभाव

प. सू. वेलावस्थितानि तत्त्वाधाराधेयभावाहितानां कुलत्व
८० मित्यत आह परस्परार्थत्वादिति मनुष्यशरीरं हि पश्व
पदि स्वग्रसरीसृप स्थावर शरीरोपयोगेन ध्रियते एवं व्या
घ्रादि शरीरमपि मनुष्य [illegible] गकं हि जलांज्यपु छः
रोडाश [illegible] विष [illegible] योसिद्धि [illegible] ज्यमानं तदुपयोगे
[illegible] त्यर्थः नानाविध [illegible] कर्म ख्यादीनि धारयंती
[illegible] घसमाधेः तदेव भूताच्छिन्न [illegible] री धा [illegible] रस्तु गमः सप्रतिन्द्र
[illegible] मकल्पेतावनिष्पन्न [illegible] शुद्धा यर्थयोगांगान्यवधारयति
तत्र योगांगान्यवधारयन्नाह इति अभ्यासवैराग्ययस्य प्रभावी
र्यादयोऽपि यम्यायोगमेतेषु स्वरूपतो नान्तरीयकत्वात
र्भावयितव्याः यमनियमांगान्युपदिश्य यमनियमदर्शी
कं स्वत्रमवतारयति तत्रेति योगांगमाह मानमाह सर्वथे
वेति इह शीमाहिंसां स्तौति उत्तरे चेति तन्मूलमुत्तरेषां

कथ्यंते अहिंसासिद्धि परा इत्यत आह तत्प्रतिपादनाये
ति तत्कृत्य जातिनोत्पत्तिरित्यर्थः स्यादेतत् अहिंसाया
नाव्याप्युत्तरेकान्तमेवेत्यत एव तदवगमादित्यत आहेत
द [illegible] तेति यद्युत्तरे नानुष्ठीयेरन् तदाहिंसा मलिनास्या
त [illegible] र्थः अत्रैवागमिकानां संमतिमाह
[illegible] या यथार्थ वाङ्मन
[illegible] यथादृष्टमिति प्र
तिसंवा [illegible] यावाङ्मनसेति वि
वक्षायांकर्तव्यायाम [illegible] सत्यमेतत सोऽप
त्तिकमाह परत्रबुद्धे स्वबोधसंक्रान्तये स्वबोधसदृशबो
धजननाय वाग्युक्तो च्चारिता साऽयादि न वंचिता वंचका
यथा द्रोणाचार्यं गा स्वतनयाश्वत्थाममरणमापृष्टमत्र
धुनाश्वत्थामा हत इति पृष्टस्य युधिष्ठिरस्य स्वबोधं तसं क्रा

प. सू. मयति स्वबोधोत्पत्तिलक्षणाविषयइंद्रियजन्यज्ञानचा
८१ सोसंक्रांतः किन्त्वन्यएवतमज्ञनयदनयबोधोजातइति
भ्रांतिजावाभ्रांतिश्चविवदासमयेवाऽयोविधारणास
मयेवाप्रतिपत्त्यावं [illegible] यं [illegible] यापायायान्विम्र
तिम्लेछ [illegible] विधु [illegible] यामिति योजनावास्यादिति
[illegible] पुः नाविष [illegible] क [illegible] बोधस्यसंक्रांतिरपि
[illegible] ः तदे [illegible] नाचि [illegible] री धा [illegible] परापकारेफलंस
[illegible] वनिष्ट [illegible] हि एवमिति तद्यप्यासत्यत
[illegible] सः स्वाप्यगमनंप्रसूस्यसार्पगमनाभिधानामिति
अभिधीयमानाः उच्चार्यमाणाः शेषंसुगमं स्वभावर
स्वभावाधीनानि रूपाणितयाप्तेयलक्षणामाह स्तेयम
शास्त्रपूर्वकमिति विशेषणासामान्यंलक्षणमित्यर्थः मा
नसव्यापारपूर्वकत्वात्वाचनिककायिकयोः प्राधान्यात्म

नोव्यापारउक्तोऽस्टहारूपमिति ब्रह्मचर्यस्वरूपमाहगु
प्तेति संयतोपस्थो हिस्त्रीप्रेक्षणातदालापर्कंदर्पाद्यतनन्त
दंगस्पर्शनिशक्तोनब्रह्मचर्यवानिति तन्निरासायोक्तं
गुप्तेन्द्रियस्येति इंद्रियांतराण्यपितत्रलोलुपानिरक्षणी
[illegible] ह विषयाणामिति तत्रसं
[illegible] लानिचेद्
[illegible] नुपभोगः संभव न्वुः
[illegible] तानामपिविष
याणां नि [illegible] षदर्शनाद्यास्त्री
वस्य याणामप्युपार्जितानां [illegible] स्वी
करणमपरिग्रहः सामान्यनउक्त [illegible] शा यो गिनामुपा
देयास्ताहयानवकुंसत्रमवज्ञार [illegible] तोत्विति जातीत्या
दि सर्वासुजातिलक्षणास्व भूमिसुविहिताः सार्वभौमाः

प॰ सू॰ अहिंसादय इत्यत्रा प्यवच्छेदञ्जहनीयः स्ग संभाष्यं
६२ शौचेत्यादि व्याचष्टे शौचादियदि आदिशब्देन गोम
यादियोग्गृहीते गोमूत्रयावकामपेक्ष्य तस्याभ्यवहर
णादिजनितामितिवचन [illegible] धस्य [illegible] वहरणादीत्युक्ते
कार्येक्व [illegible] नाविशु [illegible] र्योगिनि [illegible] मानास्सूत्र्यादयः त
द [illegible] ः नाविष [illegible] कः केनाराधिकस्यान्
[illegible] ः तदे [illegible] सूत्राचि [illegible] री धा [illegible] तिप्रोच: का
[illegible] वानिष्ट [illegible] प्राधानावः कारणं अव
धनमीत्र्यमाकारमान पारत्वीरागवितर्कजालइति तर्को
वद्यमारणः संशयविपर्ययौचेति एतावता प्रकृताभिसं
धित्वकः एतेचयमनियमाविस्मृ ० रातोऽक्ताः अलच
र्यमहिंसांचसत्यास्तेयापरिग्रहान् सेवेतयोगीनिःका
मोयोग्यतांस्वमनोनयन् स्वाध्यायशौचसंतोषतपां

सिनियतात्मवान् कुर्वीतब्रह्मणिनथापरस्मिन्प्रवण
मनः एतेयमाःसनियमाःपंचपंच प्रकीर्त्तिताः विशिष्ट
फलदाःकाम्यानिः कामानांविमुक्तिदा इति अबाधितव
ड विघ्नानीत्येषामपवादसंभवेतत्प्रतीकारोपदेशाकर
[illegible] नियमानांतत्रवितर्क भार
[illegible] ताकारणांवर
[illegible] पत्तभावनांविषया
[illegible] त्रणापठतिवितर्कानि
नत्वाहिंसान प्रा [illegible] ंख्यायत्वादनियतत्वा
तियमविकल्पसमुच्चयाःसभा [illegible] हिंसादिधर्मतः
तमःसमुद्देकेसन्निवर्तविघाविप [illegible] तराणस्याभ्युदयदु
व्यहानफलत्वमप्येषामिति दुःखाज्ञानानंतरफलत्व
मेवाहप्रतिपक्षभावनंतदथ्याद्येष्यानिवृत्तिरिति तदेवप्रतिप

प.सू. तभावनंस्फोरयति वध्यस्यपक्षादेवीर्यप्रयत्नकायव्या
८३ पारहेतत्वसमाक्षिपति इपतियोजाप्येनहिपशोरप्यागमभा ग्रं
वति शेषमतिस्फुटं उक्तायमानपेक्षाः तदपवादकानां
वितर्काणांप्रतिपक्षभ[illegible]र्ध्यानिरुक्ता संप्रत्यप्रवृत्
[illegible]र्यासिद्धिपरिज्ञानसत्वकानिवि
[illegible]नान्त्रिष[illegible]कीकृतकत्व:कार्तव्येषु
[illegible]:तदेप्रतिचिन[illegible]री धात्वपनिकविरोधाः
[illegible]वनिष्ठ[illegible]गहनकुलादयोऽपिमहत्या
तिष्ठाहिंसस्यप्रावधानोचितानुकारिणोवैरपरित्यजं
तीति क्रियासाध्योधर्माधर्मौक्रियानत्फलंच स्वर्गनर
कादिनत्वाश्रयंतीत्याश्रयस्तत्स्यभावस्तत्वंतदस्यभग
वतोवाचोभवतीति क्रियाफलमाह धार्मिकइति प्र
यत्नमाह स्वर्गइति अमोघा अप्रतिहता अस्तेयलोपस्या

तंसगमं ब्रह्मचर्यप्रतिष्ठायांवीर्यलाभाद्वीर्यसामर्थ्यंयस्यला
भादप्रतिघानप्रतिहतान्गुणान् अणिमादीन्उत्कर्षयत्यु
पचिनोति सिद्धत्वभावादिभिरष्टाभि:सिद्धिभिरुपेतोविने
येषुशिष्येषुज्ञानंयोगविषयमाधानंसमर्थोभवतीति
[illegible]तासंबोधः निकायविशिष्टे
[illegible]कारता
[illegible]द्वियशान्तोदिता
[illegible]प्रतीतंजिज्ञासनेको
ह्यासामान[illegible]देस्थितोजिज्ञास
त्रैकल्प्यमहमासमिति वत[illegible]नप्रस्वरूपंजिज्ञा
सनेवाकिंस्विदिदंशरीरंभौतिकंवि[illegible]सम्बहमात्रमाहो
स्विदभ्योन्यादिति अत्रापिकल्प्यास्वदित्यनुषंजनीयं
कचित्तुपघात एव अनागतंजिज्ञासनेकेभविष्यामइति

प. सू. अत्रापिकाप्यं स्विदित्यनुषंगः एवमस्येति इर्वांत्तोत्ती
९४ तकालोपरांतो भविष्यन्म ध्येष्ठर्जन्मानतरेषु तोभावः
शरीरादिसंबंधः तास्मिन्जितासपेवातः तत्रत्वं योहिय
द्दिच्छतिसतत्करोतीत्ति [illegible] पं संतो चात्त्वांगजुगुप्सा
अनेद्वा [illegible] वि [illegible] र्यासिद्धि अवांतरशौचसिद्धि
स [illegible] र्षः ना [illegible] विष [illegible] क्तीनामालालनोचित्तस
[illegible]ः तदेव [illegible] न्तचिं [illegible] री धा [illegible] स्त्यं स्वच्छता स्वच्छं
[illegible] वति [illegible] नन्खाशादुःखाणनिजुयादात्मदर्श
[illegible] योग्यत्वंबुद्धिसत्वस्य भवतीति संतोषादनुत्तमः
सुखलाभः तद्वियतेस्मादुत्तम इत्यनुत्तमः यथोक्तं
यथातिनापरो योवतमपत्नीं पादुस्त्यजादुर्मतिभि
र्यानजीर्यतिजीर्यतः सोन्तस्मात्संत्यजन्प्राप्तः सुखे
नैवाभिहर्यततइति तदेतदुर्शयाति यच्चकामसुखं

लोकेइत्यादिना तपःसिद्धिस्तत्त्वकमाह कायेंद्रियसिद्धि
रशुद्धिक्षयात्तपसा अशु [illegible] लतरामावरणांतामस धर्मादि
अणिमाद्याष्ट हिमा [illegible] धिमाप्राप्तिश्च दूरगमं स्वाध्याय
सिद्धिस्तत्त्वकमाह स्वाध्यायादिष्टदेवतासंप्रयोगः स
गमंसमाधिसिद्धिरिति ईश्वरप्रणिधानसिद्धोहस्त्यादृष्टा
वांतरव्यापारेणं [illegible] वामुप [illegible] संप्रज्ञातसिद्धौ वसंयो
गदृष्टत्वकेनदग्धस्वे [illegible] पार्थताचनवेवमतं
तरगताधारणाध्यानस [illegible] संप्रज्ञातसिद्धौ हिरण्म
येनपात्रेणसत्यस्याहि [illegible] त्वं पूषत्रपावृणु सत्य
धर्मायदृष्टये एकत्र्वेका [illegible] सूर्यप्राजापत्यव्यूहर
श्मीन्समूहतेजो यत्ते रू [illegible] तमंततेपश्यामि
योसावादित्यपुरुषः सोहमोसमिवायुरनिल १७ अग्ने
नय १८ संप्रज्ञातसमाप्तगोचरतया ऽयांतरेभ्यो ऽतद्धोच

१-सू: देभ्योऽन्यांतरंगत्वप्रतीतेः ईश्वरप्रणिधानमयं हीश्वरगो
९५ चरंतत्संप्रत्ययगोचरमिति भि[illegible] सर्वमवदातं प्रज्ञानामी
ति प्रज्ञापदस्य व्युत्पत्तिर्जितासा उत्तरसूत्रमवतारयति
उक्ताः सहसिद्धिभिर्य[illegible]धेयः आसनमिदानीं
द्याम: तत्रासिथररहस्यमा[illegible]स्थिरं निश्चलं यत्सुखं सु
खावहं तदासनमिति [illegible]कं आस्यते आसितवानेन
ति आसनं तस्य भेदा[illegible]रीद्यप्यति पद्मासनं प्रसि
द्धं पादतलेवृष[illegible]समीपे सं[illegible]टीकृत्य तस्योपरिपाणि
कच्छपिकां कुर्यात् तदना[illegible]रासनं भद्रासनं स्थितस्यैक
तर: पादोभूमिष्ठ: एक[illegible]रस्थाकुंचितजान्नोरूर्ध्वमित्येत
त्स्वस्तिकं भद्रासनं स[illegible]माकुंचितं चरणं जंघोर्वन्तरे निद
धेद्वितीयं वा कुंचितं वा[illegible]जंघोर्वन्तरे न्यदेतत्स्वस्तिकं उप
विश्य श्लिष्टांगुलिकौ श्लिष्टगुल्फौ भूमिश्लिष्टजंघोरूपा

दौ प्रसार्य दंडासनमभ्य[illegible]सेत्ययोगपट्टकयोगात्सोपा
श्रयं जानुप्रसारितं वा[illegible]कि: शयनं पर्यंक: क्रौंचनिषा
दीति क्रौंचादीनां संस्थानदर्शनात्प्रत्येतव्याति पा
र्ष्णिग्रपादाभ्यां द्वयोराकुंचितयोरन्योन्यसंपीडनं सम
संस्थानं येन संस्थानेनावस्थितस्य स्थैर्यं सुखं वासि
ध्यति तदासनं स्थिरं सु[illegible]भवति: सूत्रकारस्य संम
तं तस्य विवरणी[illegible] आसनस्वरूपमुक्त्वा
तत्साधनमाह प्रयत्न[illegible]त्यानंतसमापत्तिभ्यां
सांसिद्धिको हि प्रयत्न[illegible]रकारयोर्योगांगस्यो
पदेष्टव्यासनस्य कार[illegible]त्कारणात्वेऽपदेशोदय
र्थ्यात् स्वरसतएवतनि[illegible]मादुपदेष्टव्ययोगांगा
सनस्यायमसाधको विरोधी च स्वाभाविक: प्रयत्न: तस्य
याह्निकासनहेतुतयासनियमोपहंतृत्वात्तस्यादुपादिष्ट

× यप्रयत्नस्त्रास्त्रैयो नाम यो पदिष्टमासनं सिध्यतीति स्वाभाविकप्रयत्नशैथिल्य ×पं.१

क थि

प·सू· ४६ नियमासनमभ्यस्यता स्वाभाविप्रयत्नशैलिल्यमासनमासनसिद्धि
हेतु अनन्तेवानागनायकेस्मिन् ध्येये प्रासहस्त्रविधृतिधरामंडले
समापन्नं चित्तमासनं निवर्तयति जितात्मासनविजयस्तवकमाह
ततोद्वंद्वानभिघातः शीतो[illegible]दिद्वंद्वैरासनजयान्नाभिभूयते
निगदव्याख्यातं भाष्यं [illegible]र्यो[illegible]क्तं विस्तरगरागो एवं भेद्वा
सनादीनि समास्थाय गुरौ[illegible]सनानन्तरं तत्पूर्वकं तां
प्राणायामस्य दक्षीयं [illegible]ह तस्मिन्सति श्वासप्रश्वासयोर्ग
तिविच्छेदः प्राणायामः रेचकपूरककुंभकेष्वपि श्वासप्रश्वास
योर्गतिविच्छेद इति प्राणायामसामान्यलक्षणमेतदिति तथा
हि यत्र बाह्योवायुराचम्यान्तर्धार्यते पूरके तत्रास्ति श्वासप्रश्वास
योर्गतिविच्छेदः यत्रापि कौष्ठ्यो वायुर्विरिच्य बहिर्धार्यते रेचके
तत्रास्ति श्वासप्रश्वासयो[illegible]तिविच्छेदः एवं कुंभकेपीति तदेत
द्भाष्येणोच्यते सत्यासनइति प्राणायाममत्रविशेषयलक्षणोस्

समवतारयति सत्विति बाह्याभ्यन्तरस्तंभवृत्तिर्देशकालसंख्याभिः
परिदृष्टोदीर्घसूक्ष्मः वृ[illegible]ारः प्रत्येकं संयत्रोभयोः श्वासप्रश्वा
सयोः सकृदेव विधारका[illegible]त्वादभावोभवति नपुनः पूर्ववदा
क्षेपणप्रयत्नौघविधारणप्र[illegible]त्नो नरपरिवनप्रयत्नौघविधारण
प्रयत्नः किंतु यथा तप्ते उपले निहितं जलं परिशुष्यत्सर्वतः संको
चमापद्यते एवमयमारुतो वहनशालो बलवद्विधारकप्रयत्न
विरुद्धक्रियः शरीर एव[illegible]वतिष्ठते न तु पूरयति
येन पूरकः न तु रेचयति येन रे[illegible]ति इयानस्य देशो विषयः
प्रादेशवितस्तिहस्तादिपरि[illegible]िवान्ते प्रदेशेऽइषीकात्
लादिक्रियानुमितोबाह्य[illegible]व्यापादतलमामस्तकं पिपी
लिकास्पर्शसदृशोनानुमि[illegible]त निबेयक्रियाविच्छिन्न
स्य कालस्य कैतुर्यो भागः क्षणाः तेषामियत्तावधारणेनावच्छिन्नः
स्वजानुमंडलं पाणिना त्रिः परामृश्य छोटिकावच्छिन्नः कालो मा

व

प॰सू॰ मात्राभिः षट्त्रिंशन्मात्राभिः परिमितः प्रथमउद्घातः समंदः
८७ स एव द्विगुणीकृतो द्वितीय[illegible] स एव त्रिगुणीकृतस्तृती
यः तमिमं संख्यापरिमाणं तीव्रार्थमाह संख्याभिरिति स्व
स्थस्य हि उच्छ्वासप्रश्वास[illegible]र्यावच्छिन्नेन कालेन यथोक्त
घोटिकाकालः समान उद्घात[illegible]नीत उद्घातो वशीकृतो
निगृहीतः तत्रणा तास्मि[illegible]गो विवक्षितः श्वासप्रश्वास
प्रचयोपपन्नान् संख्येतिक[illegible]र्दः सखल्वयं प्रत्यहमभ्यस्तो
दिवसपक्षमासादिक्रमेण देशकालप्रचयव्यापितया दीर्घः परम
नैपुण्यसमधिगम्यतया सूक्ष्मोनतु मंदतया एवं त्रयो विशे
षाः लक्षिताः चतुर्थलक्षणार्थं बाह्याभ्यंतरविषयाक्षेपी चतु
र्थः व्याचष्टे देशकालसंख्याभिरिति बाह्याभ्यासवशी
कृताद्रूपादपरोपि सोऽपि दीर्घसूक्ष्मएवं तत्पूर्वको बाह्याभ्यं
तरविषयप्राणायामो देशकालसंख्यादर्शनपूर्वकः नचासौ

चतुर्थः तृतीय इव सकृत्प्रयत्नाद्द्राग्जायते किंत्वभ्यस्यमा
नस्तामवस्थामापन्नोऽवस्थांतरावस्थांविजयानुक्रमेणाभवतीत्
याह भूमिजयादिति [illegible]तु तयोर्गत्यभावः स्तंभवृत्तावप्यस्
तीति कोस्मादस्य विशेष[illegible]त्यत आह तृतीय इति अनालो
चनपूर्वसकृत्प्रयत्ननिर्वर्तितः तृतीयः चतुर्थस्त्वालोचना
पूर्वकप्रयत्ननिर्वर्तनीय इति विशेषः तयोः पूरकरेचकयोर
नालोचितो देशकालसं[illegible]द्देशकालसंख्याभिरालो
चित इत्यर्थः प्राणायामस्य[illegible]प्रयोजनमाह ततः क्षी
यते प्रकाशावरणं [illegible]मानीति तापनेनेति
तानि बुद्धिसत्वप्रकाशः [illegible]ज्ञानं प्रा[illegible]नेनेति बुद्धिसत्व
प्रकाशयित्वावरणं क्लेशः [illegible]हि विवेकज्ञानमावरणानीति
९८ विवेकज्ञानावरणीयं भव[illegible]वयतीयादीनां कर्तरितिपा
ध॰५५ तस्यदर्शनार्थत्वात् कोपनीयां जनीयवत् [illegible]धिकृत्य प्रत्य

न्यं

प०सू० यः कर्मशब्देनतज्जन्यंमधुरायत्क्लेशार्चलक्षयति अत्रैवागामिना
९८ मन्तुमतिमाह यत्तदा च [illegible] जन्मकामोहोरागः तद्दवि
निर्भागवार्त्तिन्यविद्यापि [illegible] जित्वा [illegible] ह्यन्ते अकार्यमधर्मः
ननुप्राणायामएवचेत [illegible] धतिरोगातिकृतत्वंतर्हितपसेत्य
तथाह दुर्वलभवन्तीति [illegible] यातीयते तत्तत्रत्यया
यत्नयोपेद्यन्त इति अत्रा [illegible] नामनुमतिमाह तथा
चोक्तमिति मनुरप्याह [illegible] दह्यन्तेध्मानानिति प्राणायाम
स्ययोगांगत्वाविस्फु [illegible] रणोक्ता प्राणाख्यमनिलंवश्यमस्यात्तान्कु
र्वीत तथा प्राणायामःसविज्ञेयः सवीजोऽवीजएवच परस्परेणा
भिभवंप्राणापानौजाऽनिले [illegible] कृतस्तद्विधानेनसंयमात्तयोरिति।
किंच धारणासुचयोग्यता [illegible] यमनसाः प्राणायामोहिमनः
स्थिरीकुर्वन्धारणासु [illegible] योग्यंकरोतीति तदेवयमादिभिःसं
स्कृतःसंयमायप्रत्याहारमारभेत तस्यलक्षणास्त्रमवतारर

रितंदर्शयति अप्येति स्वाविषयासंप्रयोगेचित्तस्यस्वरूपानुका
रइवेंद्रियाणांप्रत्याहारः चि [illegible] मपिमोहनीयरंजनीयकोपनी
ये शब्दादिभिर्विषयैर्नसंयुज्यते [illegible] तदसंप्रयोगाच्चक्षुरादीन्यपिन
संप्रयुज्यन्तेइतिसोयमिंद्रियाणांचित्तस्वरूपानुकारः यत्तुन
त्वंचित्तमभिनिर्विशन्तेनतानींद्रियाणिवाह्यविषयाणी
त्यनुकारोऽपि अनुकृतानुकारइवेति स्वविषयासंयोगस्य
साधारणस्यधर्मस्याविभावना [illegible] मित्तत्वं सत्त्वम्या द
र्शयति अनुकारंविवृणोति [illegible] रोधइति इयोर्निरोधा
निरोधहेतुअप्रयत्नसाधना [illegible] रां अत्रैवदृष्टांतमाह
यथामधुकरेति दार्ष्टांतिके [illegible] शान्नीति नयेति अत्रापिवि
स्फुरणावाक्यं शब्दादिषुत्वयोगमपेनिनितिग्राह्याक्तायो
गवित्त कुर्याच्चित्तानुकारीणि प्रत्याहारपरायणाः तस्यप्र
योजनंतत्रैवदर्शितं वश्यतापरमातेनजायतेतिचलात्म

प. सू. नां इंद्रियाणामवश्येयत्तैर्न योगीयोगसाधक इति अस्या
९९ नुवादकस्तत्रे ततः परमाव[illegible]णां ननु सांतोकि
मन्यात्रापरमाइंद्रियाणांवश्यतारत्याचेअपेक्ष्यपरमेयम्
व्यत्ते अतस्ता दर्शयति अ[illegible]पेक्षिति सक्तीरागोव्यसनं
कयापुत्यतावव्यस्यतीति [illegible]स्यन्त्येनं मंजस इति त
दभावोऽव्यसनं वश्यता अ[illegible]विषयवश्यतामाह अवि
रुद्धाश्रुत्याद्यविरुद्ध शब्दादिसेवा [illegible] ऽविरुद्धप्रवृत्तिः सैवन्या
याद न पेतायत्नः अ[illegible]रामपि वश्यतामाह शब्दादिसंप्र
योगश्रुति शब्दादिष्विंद्रियाणां संप्रयोगः स्वेच्छया भोगे
पुरवश्यपरतंत्रो न भोग्यपरतंत्र इत्यर्थः अपरामपिवश्य
तामाह रागद्वेषाभावे स[illegible]खदुःखशून्यं माध्यस्थेन शब्दे
ज्ञानमित्येके सूत्रकारास्तु[illegible]ता वश्यतां परमामभिसंमन्यमाना
ह चित्तैकाग्र्याद प्रतिपत्तिरेवेति जैगीषव्यः चित्तस्यैकाग्र्या
गी

त्सर्वेन्द्रियैरप्रवृत्तिरेव शब्दादिष्वितिजैगीषव्यस्त्वाह अस्याः प
मत्ता रमाह परमात्विति नप्रादे[illegible]श्यतांतरमभ्येति प्रानिष्ठीव
श्यतांतराणिहिविषया[illegible]विषयसंप्रयोगशालिनया क्लेश
विषयसंपर्कशंका तापकार्मिणी नहिविद्या विना प्रकुर्यु
[illegible]वशीकृतभुजंगमो भुजंगमशंकेति निधाय स्वपितिविश्रब्धं
इयंतुवश्यतावाविहूरीकृतनिखिलविषयव्य — सं — निरारू
शंकतयापरमेत्युच्यते तेनेरं[illegible]यवदिति यत्यायतन
मानसंज्ञायामेकेंद्रि — — यथा[illegible]रजयायप्रयत्नांतर
मपेक्षते नैवंचित्तनिरोधेवाहे[illegible]रोधाय प्रयत्ना — रूपे
तेनयर्थः क्रियायोगंजगौ[illegible]शान्विपाकानुकर्मराशमिह
न दुःखत्वत्यावहानुपाद[illegible]यस्यपंचकमिति इति श्री
वाचस्पतिमिश्रविरचितायां[illegible]ता साधनानिर्देशो नाम द्विती
यः पादः २ अथ समाधितृतीयपादारंभः तमाधिनंतत्राधनेषु तो

प० सू० तृतीयपादेनत्वष्टत्यनुष्ठानाः अन्त्याम्यदहेनवो विभूतयो
१० वक्तव्याः तासु संयमसाध्याः संयमश्च धारणाध्यानसमा
धिसमुदाय इति विभूति साधनतया पूर्वेभ्यो योगांगेभ्यो
ऽस्यांगत्रयस्यांतरंगत्वया वि[..]प संजाता पर्यम[..]त्रयस्योप
न्यासः तत्रापि च धारणा [..] पूर्वाधीनां कार्यका
रणभावेन नियत पौर्वापर्यत्वा[..]धेत्येपन्यासक्रम
इति प्रथमं धारणा लक्षणीन्यत्र आह उक्तानीति देश
बंधश्चित्तस्य धारणा आध्यात्मिकं देशमाह नाभिचक्र
इति आदिशब्देन नालादयो ग्राह्याः बंधः संबंधः बाह्य
देशमाह वाह्य इति वा हेत स्वरूपेण चित्तस्य संबंधः संभव
तीत्युक्तं वृत्तिमात्रेण ज्ञानात्मकं[..]त्रेनेति अत्रापि धारणां
प्राणायामेन पवनं प्रत्याहारेण चेन्द्रियं वशीकृत्य अतः कुर्याच्चित्तस्या
नं शुभाश्रये शुभाश्रयश्च बाह्यो हिरण्यगर्भवासवप्रजापतिप्रभृत

यः इदं वर्तं तत्रोक्तं मूर्तं भगवतो रूपं सर्वोपाश्रयानिःस्पृहं एषा
वै धारणा ज्ञेया यच्चिन्त्यं तत्र [..]र्यते तच्च मूर्त्तं हरे रूपं यादृक् चिन्त्यं
नराधिप तच्छ्रूयतामनाधारा धारणा नोपपद्यते प्रसन्नचारु
वदनं पद्मपत्रनिभेक्षणं सुकपोलं सुविस्तीर्णललाटफलको
ज्ज्वलं समवर्णान्तविराग चारुकुंडलभूषणं कंबुग्रीवं सु
विस्तीर्णश्रीवत्सांकितवक्षसं वलीत्रिभंगिना मग्ननाभिना
चोदरेण च प्रलंबाष्टम --- [..] वापि च तन्मर्त्तं समस्थि
रोरुजंघं च स्वस्तिकाङ्घ्रिवराम्बुज[..]ये द्धलभृतं --- नि
लवाससं किरीटचारुकेयूरक[..]दिविभूषितं शार्ङ्गचक्र
गदाखड्गशंखाक्षवलयान्वितं चिंतयेत्तन्मयो योगी समा
धायात्ममानसं तावद्यावद्दृढीभूतं तत्रैव नृप धारणा
एतदा तिष्ठतोन्यद्वा स्वेच्छया कर्म कुर्वतः नापयाति यदा चि
त्तात्सिद्धां मन्येत तां तदेति धारणा साध्यं ध्यानं लक्षयति

प॰ सू॰ तत्र प्रत्ययैकतानता ध्यानं एकतानताएकताग्रता
३॰२ सगमंभाष्यं पुराणं तद्रूप प्रत्ययैकाग्र्यसंतानेनान्यानिस्पृहा
त्वमानंप्रपयमैरंगैः बाह्यैः निष्पाद्यते न चेति ध्यानसाध्यं
समाधिलक्षयति तदेवार्थमात्र [illegible] निर्भासंस्वरूपशून्यमिव
समाधिः व्याचष्टे ध्यानमेव [illegible] ध्येयाकारनिर्भासमिति
ध्येयाकारस्यैवनिर्भासो न [illegible] ध्यानाकारस्येति शून्यमि
वेति ननु शून्यं चेत्कथं ध्येयप्र [illegible] शोनेत्यत आह इवेति
अत्र हेतुमाह ध्येयस्वभावावेशादिति अत्रापि पुराणं न
स्यैवकल्पनाहीनं स्वरूपग्रहणं हियत् मनसा ध्यानतिःपा
द्यं समाधिः सोभिधीयते इति ध्येयाज्ञानस्य भेदः कल्पनात
द्धीनमित्यर्थः अष्टांगयोगमध्ये कारखांडिक्याय केशिध्वज
उपसंजहार तेत्रयः करणं ध्यानं करणं तच्चेतनं निःपार
दात्मिकार्यविकृतवृत्त्यांनिवर्तमिति धारणाध्यानस

ते

माधित्रयस्य तत्रैत्रनितुज्यमानस्यप्रातिस्विकसंज्ञा व्यार
योगोपयोगिस्यादिति लाघवार्थं परिभाषासूत्रमवतारयति
तदेतत् त्रयाणां ध्यानसमाधित्रयमेकत्र संयमः एकविष
याणीति वाचकत्वशंकामपनयति तदस्येति तंत्रय
तैर्युक्त्याघते योगे तेनशास्त्रे रात्रंतं तत्र ज्ञातंत्रिकी
सगम संयमप्रदेशाः परिजयसंयमात् [illegible] इत्येवमादयः संयमविज
यस्याभ्यासस्य साधनस्य फलमाह [illegible] जयात् प्रज्ञालोकः प्रा
प्तिगत्वाभिन्नस्यान्तिर्मलप्र [illegible] स्यानमालोकः प्रज्ञाया
सगमंभाष्यं कथम [illegible] संयमस्य फलमेतदित्य
तत्राह तस्य भूमिषु विनियोगः भूमिविशेषयति भार
ष्यकारः तस्येति जितायामेवीयं तेन भूमिरवस्था
६॰५ जिताः तत्रविनियोगः स्थूल [illegible] विषये सवितर्कसमाधौ वशीकृ
पृ॰ ४४ तेसंयमेन संयमस्यानिर्वितर्के वीनि योगः तस्मिन्नपि वशी

प॰ सू॰ कृतेसाविचारेविनियोगः एवंनिर्विचारस्तत्पर्थः स्नात एवस्थूलावि
१॰२ षयसमापत्तिसिद्धौसत्यां पुरारौ नतदावुधमर्त्यगणायत
यत्नेनसूक्ष्मविषयः समाधिरवतारितः ततः शंखगदाच
क्रशार्ङ्गादिरहितंवुधः [illegible] वशवद्रूपंप्रशांतंसाक्षात्
त्वकं यदावधारणानास्मिन्[illegible]ध्यानवर्तीततः किरीट
केयूरमुखैर्भूषणैरहितंस्मरे[illegible]दिकावयवं देवंसोहंचे
त्तिपुनर्वुधः कुर्यात्तिलोयुहमि[illegible]प्रणिधानपरोभवेदि
ति तस्मात्तुनरहरांभूमिंविजित्योत्तरांविजयते विपर्ययः
कस्मान्नभवतीत्यतआह नह्यजिताधरभूमिरिति नाहिशि
लादुद्गगंगांप्रतिप्रास्थितोऽप्राप्यमेघवनंगंगांप्राप्नोतिर्ईश्वर
प्रसादात्तुजितोत्तरभूमिकस्यौत वस्मात्तदर्थस्योत्तरभूमि
विजयघटत्यासत्वस्यान्यत एवेश्वरप्रणिधानादवगतत्वा
त निःपादितक्रियैकर्मणायविशेषाध्यायिनः साधनस्य
धा=

साधनस्याध्यायत्रिपातात् स्यादेतत् आगमतः सामान्यतोऽव
गमानां मु[illegible]षां तस्मिन्भेदा[illegible]कुतः पौर्वापर्यावगतिरित्यत
आह भूमेरस्याइति जितः [illegible]यौगउत्तरस्य योगसंतानेप्रवृ
त्यभिगमनेहेतुः वस्वैवास्थानानीति आभित्रैस्येतद्रूष्ट
व्यं कस्मात्पुनर्यमौ गौणत्वाविशेषेपिसंयमस्यान्तरत्वावांतियो
नेतरे गेभ्यांपंचानामित्यतआह त्रयमंतरंगंपूर्वेभ्यः साधयसाध्य नदिदं
समानविषयत्वेनांतरंगं तच्चैवंयम[illegible]ः तस्मात्तद्वहिरंगा र
त्यर्थः नदिदमस्यसंप्रज्ञातनएवं[illegible]तत्वं नत्वसंप्रज्ञातेतस्य
निर्वीजतया — सहसहसमान[illegible]त्वाभावात् नैवचिरनि
रुद्धेष्वसंप्रज्ञातपरमकाष्ठापरनाम — नप्रसादरूपपरवैरा
ग्यानंतरमत्यादाचेत्याह ७ तदपिवहिरंगंनिर्वीजस्य नद
थ्यंतरंगसाधनत्रयंसमानविष[illegible]संतरंगत्वेप्रयोजकमिह त
नतुतदनंतरमाह तस्यवहिरंगेश्वरप्रणिधानवर्तितयासत्व

प॰ स्र॰ भिचारित्वादिति स्थिते सव्यभिचारमप्यंतरंगलक्षणांतरत्वं
१॰२ तरभाविनत्वमस्यनास्ति तस्माद्दूरोपेतांतरंगतासंयमस्या
संप्रज्ञातं इति दर्शयितुं तदभावेभावादित्युक्तं परिणाम
त्रयसंयमादित्यत्रोपयोक्ष्य[illegible]चपरिणामत्रयं प्रतिपिपा
दयिषुर्निर्बीजप्रसंगेन एष [illegible]ति व्युत्थानसंप्रज्ञात
योश्चित्तस्यस्फुटतरपरिणा[illegible]नयानुभावात्प्रज्ञा
वतोरोनिरोधेन तत्क्षयेन परिण[illegible]मिः नचाननुभूयमा
नोनास्तीति चित्तस्यत्रिगुणात्वेयाचलत्वेन तत्क्षणमप्यपरिणामर
स्यासंभवादित्यर्थः प्रसंगोनिरूप्यंत्वं व्युत्थाननिरोधसंस्का
रयोरभिभवप्रादुर्भावौ निरोधक्षणचित्तान्वयोनिरोधप
रिणामः असंप्रज्ञातंसमाधिमपेत्यसंप्रज्ञातोव्युत्थानं
निरुध्यते तेनेति निरोधो[illegible]न प्रसादः परंवैराग्यं तयो
र्व्युत्थाननिरोधसंस्कारयोस्तत्रव्युत्थानसंस्कारस्याभिभ

वैप्रादुर्भावयोश्चस्वरूपेणा[illegible]भिचयत इति ननुचव्युत्थेतरेत्
शात्मविद्यामूलाअविद्यानिवर्तते ननुतान्निवृत्तौएव्युत्थे
प्रयत्नोत्तरमास्थीयते एव[illegible]व्युत्थानप्रत्ययमूलाः संस्का
राव्युत्थाननिवृत्तौवैवनिवर्तत इति तन्निवृत्तौ नाविरोध
संस्कारोऽपेक्षितव्यः इत्यत आह व्युत्थानसंस्काराइति
नकारणमात्रनिवृत्तिः कार्यनि[illegible]त्तिः मामरुकाविंदनि
वृत्तावपिपटस्यानिवृत्तिः आपि[illegible]कारणात्मनायत्का
र्यंतत्कारणानिवृत्तौकार्यनिवृ[illegible]त्वरिवक्लेशाः अविद्या
त्मानइत्युक्तं अतस्तन्निवृत्तौ[illegible]निवृत्तिरुपपन्ना नचै
वंप्रत्ययात्मानः संस्काराः चिरानकुंभप्रत्ययसंप्रतिस्मर
णादर्शनात् तस्मात्प्रत्ययानिवृत्तावपितन्निवृत्तौनिरोध
६॰२ संस्कारप्रचयएवोपासनीय[illegible]र्थः सुगममन्यत् सर्वथै
८॰४६॰ व्युत्थानसंस्काराभिभवितलवतानिरोधसंस्कारेणाचित्त

प॰ सू॰ स्य कीदृशः परिणाम इत्यत आह ९ तस्य प्रशांतवाहिता
१॰४ संस्कारात् व्युत्थानसंस्कारमलरहित निरोधसंस्कारप
टुं परामात्रवाहिता प्रशांतवाहिता कस्मात्पुनः संस्कारपा
टवमपेक्षते न तु संस्कारमा[illegible] यत आह तत्संस्कारमां
द्ये इति तदिति निरोधपराम[illegible] येनवाभिमन्यत इति
पठति तेन तदा व्युत्थानं पराभूयते [illegible] संप्रज्ञातसमाधिपरि
णामावस्थां चित्तस्य दर्शयति सर्वार्थतैकाग्रतयोः क्ष
योदयौ चित्तस्य समाधिपरिणामः विदितमेतत्सर्वार्थता
ती सत्त्वचित्तधर्मस्तयास्तिरोभावः नाश इत्यर्थ इति उ
दयश्चाविर्भावः स्वात्मभूतयोः सर्वार्थतैकाग्रतयोः क्षा
योपजनौ सर्वार्थतायाः क्षयाय एकाग्रताया उपजनावुः त
योरनुगं चित्तं समाधीयते पूर्वपरीभूतसाध्यमानसमाधि
विशेषणो भवतीति १० ततः पुनः शांतोदितौ तुल्यप्रत्य

यौ चित्तस्यैकाग्रतापरिणामः पुनः समाधेः पूर्वापरीभूतया
अवस्थयाः समाधिनिष्पत्तौ सत्यां शांतोदितावतीत वर्तमा
नौ तुल्यौ च तौ प्रत्ययौ एकाग्रतायां तु द्वयोः सादृश्यं समा
हितचित्तस्येति समाधिनिःपत्तिर्दर्शिता तथैवैकाग्रतामे
वसावधिमाह आसमाधिभ्रेषात् भ्रंशादिति आसंगि
कं च वक्ष्यमाणो पायिकं च सूत्रोक्त परिणामं विभजते ए
एता: तेनेति व्याचष्टे एतेनेति नेत[illegible]रणातिमानयुक्तानन्त
न्त्यकारा धर्मलक्षणावस्था[illegible]णामाः तत्कथ्यं तत्वा
मतिदेश इत्यत आह तत्र [illegible] निरोधयोरिति धर्म
लक्षणावस्थाख्याः परं नोक्ताः स्यात् नतु धर्मलक्षणा
वस्थाः परिणामा न कथ्यंते इति संक्षेपार्थः तथाहि व्युत्थान
निरोधसंस्कारयोरित्यत्रैव [illegible] धर्मपरिणाम उक्तः इमं
च धर्मपरिणामं दर्शयता नेनैव धर्माधिकरणो लक्षणा

पा॰ सू॰ परिणामोऽपि त्रिविध एवेत्याह लक्षणपरिणाम इति
१०५ लक्ष्यतेनेनेति लक्षणं कालभेद तेनाहि लक्षितं वस्तुव
स्त्वंतरेभ्यः कालांतरयुक्तेभ्यो व्यवछिद्यत इति निरो
धस्य लक्षणः अस्यैव व्याख्या [illegible] त्रिभिरध्वभिर्युक्तः अध
ध्वः कालवचनः स खल्वना[illegible]क्षणमध्वानं प्रथमं हि
त्वा तत्किमध्ववत् धर्ममप्यति[illegible]नेत्याह धर्मत्वमा
नतिक्रांतो वर्त्तमानं लक्षणं प्रति[illegible]ः य एव निरोधोऽना
गतं अध्वासीत् स एव संप्रति वर्त्तमानो व्यक्तो निरोधे निरोध
इति अर्थः वर्त्तमानतास्वरूपव्याख्यानं यत्रास्य स्वरू
पेणाभिव्यक्तिक्रियापरिणामेन तत्स्वरूपेणाभिव्यक्तः स
मुदाचारः एषोस्य प्रथम अनागतमध्वानमपेक्ष्य द्विती
योऽध्वा स्यादेतत् अना[illegible]मध्वानं हित्वा चेद्वर्त्तमान
तामापन्नः तां हित्वातीततामापत्स्यते हेतुभोरंधना

किमुत्पादविशेषोस्या[illegible] न वेष्यते न ह्यसत उत्पादो
नापि सतो विनाश इत्यत आह न चातीतानागता
भ्यां सामान्यात्मना व्यवछिन्नाभ्यां वियुक्त इति अना
गतस्य निरोधस्य वर्त्तमान[illegible]लक्षणं दर्शयित्वा वर्त्त
मानव्युत्थानस्यातीततां [illegible]यमध्वानमाह तथा व्यु
त्थानमिति नात्र किं तु ध एवानागतेन व्युत्थानं नेत्याह
एवं पुनर्व्युत्थानमिति [illegible]नात्यपेक्षया पुनर्भावः
न वर्त्तमानतया न ह्यतीतं पु[illegible]तीति स्वरूपाभिव्यक्ति
रर्थक्रियाद्यमस्यां दि[illegible]वं लक्षणपरिणाम उक्तः त
ज्जातीयेष्वपि नः पुन्येव[illegible]न इत्याह एवं पुनरिति धर्मपरि
णाममत्वा चित्तमेवावस्थापरिणाममाह तथेति धर्मिणा
वर्त्तमानानां अध्वनो बलवत्वाबलवत्वेऽवस्थानतस्याः प्रति
लक्षणांतरतस्यपरिणामः उपसंहरति एष इति परि

व·सू· णाम्मिभेदात्तांसंबंधिभेदात्त्रिधीरयति तत्रानुवानुरु
२·६ सारा धर्मिणाइति तत्किमेषपरिणामो गुणानांकदा
चित्कोनेत्याह एवमिति कस्मात्पुनरयंपरिणामः सदा
तनइत्यतआह चलंचेति ... तत्वार्थः वृत्तंच चारः ए
तदेवकुतइत्यतआह गुणवृत्तिस्वाभाव्यमिति उक्तमेव
वपुरस्तात्सोयंत्रिविधोपि ... परिणामो भूतेंद्रियेषु
सूत्रकारेणानिर्दिष्टइत्याह एतेनेति एषधर्मधर्मि
भेदोधर्मधर्मिणोऽभेदमालंव्यतत्रभूतानांपृथिव्या
दीनांधर्मिणांगवादिर्घटादिर्वाधर्मपरिणामोधर्मा
णांचातीतानागतवर्तमानरूपत्वालक्षणपरिणामः
वर्त्तमानल

णि चितिशक्तेरिवद्रव्यस्यैकालिकींनित्यताम्भ्युपगछ
मततएवलभ्यसाहितत्वेकालिकींनित्यतामातिष्ठामहे
किंकृतंदवत्रैलोक्यं ननुद्रव्यमात्रंव्यक्तेरर्थक्रियाका
रिणोरूपादपैति कस्मान्नित्यत्वप्रतिषेधात् प्रमाणेन
यदिहिघटोव्यक्तेर्नापेयात् कपालशर्कराचूर्णादिष्ववे
स्थास्वपिव्यक्तोव्यक्तो घटइति पूर्ववदुपलब्धोप्यर्थक्रियेकुर्या
अस्तु त तस्मादनित्यंत्रैलोक्यं ... नित्यमेवोपलब्ध्यर्थक्रियार
हितत्वेनगगनारविंदवदतित्र ... दित्यतआह अपेतमप्य
स्ति नात्यंततुच्छता येनेकं ... नित्यंस्यादित्यर्थः कस्मा
त विनाशप्रतिषेधात्प्रमाणेन यतुच्छंततनकदाचित
अप्युपलब्ध्यर्थक्रियेकरोति यथागगनारविंदंकरोतिचेत
त्रैलोक्यंकदाचिदुपलब्ध्यर्थक्रिये इतिनत्यांतत्तुच्छमतश्चेद
व्यस्व धर्मलक्षणावस्था योगित्वादयोप्यत्यंततुच्छगगत

पा॰ सू॰ लितनरविपरिणामादिव्याख्याताः तदनेनव उदाहार्य्याः तथाच
१०७ धर्मीनात्यंतनित्योयेनाविनिशातिकिंबत्कूटस्थनित्यः
किंतुकथंचित् तथाचपरिणामीतिसिद्धं एतेनस्मृति
ड्यघवत्वात्स्थकार्यरूपाणां धर्मीणामनागतानां सत्वंदेहि
नव्यं स्पादेतत् अपेतमपि[illegible]तिकस्मात्पूर्वनोपलभ्य
तइत्यतआह संसर्गात्[illegible]णालयात् सौक्ष्म्यंदर्शी
नानर्हत्वंततनध्या[illegible]पलब्धिरिति नदेवं धर्मपरिणामं
समर्प्यलक्षणापरिणाममपिलक्षणानां परस्परानुग
मेनसमर्प्ययतेलक्षणापरिणामइति एकैकंलक्षणं
लक्षणांतराभ्यांसमन्वागतमित्यर्थः नन्वेकलक्षणा
योगेलक्षणांतरेपरस्परानुगतेनाकुभूयेतेतत्कथं
तद्योगइत्यतआह व[illegible]पावरूपइति नह्यनुभवाभा
वःप्रमाणासिद्धमपलपति तदुस्मादएवततसद्भावेप्रमाणं

असतउत्पादासंभवात् तरविषाणवदिति परोक्तं दो
षमुद्भावयति अत्रलक्षणपरिणामइति यदाधर्मोव
र्त्तमानस्तदैवंयच्चनीतोऽनागतश्चतदानीमयोप्यहा
नः सूक्ष्मकार्येरत्र अनुत्क्रमेणच्चा तानांभावेऽसदुत्पादप्र
संगतिभावः परिहरति नेत्यपरिहारइति वर्त्तमान
नैवधर्माणां अनभिव्यक्तिसिद्धा नतुः प्राक्पश्चात्कालद्वय
संबंधमवग[illegible]लक्षण[illegible]पद्यतेनचसद्धिनश्यति
नदिद[illegible] क्रोधो तरकालेहि वि
मंरागम[illegible] रागः क्रोधसमयेऽनाग
तत्वेन[illegible]त्पद्यते अनुत्पन्नं वकथम
नभ्यते भवत्वेन तथापिपूर्वनाभसंकरइति एवंप्र
ति किंचेति किंकाररणमसंकारे वपुनरर्थे उत्तरमाहत्रे
त्रयाणांलक्षणानांयुगपत्प्राप्तिसंभवः कस्मिन् ए

प॰ सू॰ कास्यांचित्तक्तौक्तमेरगात्लक्षणानांमैकैतमस्यसर्वं
१०८ जकांजनस्यभावोभवेत संभवेत लक्ष्याधानत्रिरूपणा
नयालक्षणाचत तथाचपरिरणात्तक्ता अत्रैवपंचशिखाचा
र्यसंमतिरुपास्तकार्यरिगांध[illegible]प्रागेवव्याख्यातं उपसं
हरति स्यादेतत अपतमापि[illegible]भावाविरुद्धधर्मसंसर्गा
दसंकरोऽस्तुह संसर्गात्[illegible]ह यथ्यारागस्येति ध्रु
वैकोधस्यरागसव[illegible]दगर्मादि[illegible]इदानींतुविषयवा
नवर्तिनोरागस्यात्विषयांतरवर्तिनारागांतरेणसंवं
धावगमइत्तिदृष्टांतिकमाह न पालक्षणस्येति ननु
सत्यप्यनेकांताभ्युपगमेभेदोत्तीधर्मलक्षणावस्था
न्यत्वेतदभिन्नस्यधर्मिणोप्यन्यत्वप्रसंगः सत्वेवनेव्या
नेनदनुगमानुभवविरोधादित्यतआह न धर्मीत्र्यध्वा
यत्तस्तदभिन्ना धर्मास्त्रिअध्वनिः धर्माणामध्वत्रयप्रयोमेव
ग

स्फोरयति तेलक्षितास्ति अभिव्यक्ताविर्तमानाइति यावत
अलक्षिता अव्यक्ता अनागता अतीता इति यावत
तत्रलक्षितास्वांतामवस्थावलवत्वदुर्वलादिकां प्राप्नुवंतो
न्यत्वेनप्रतिनिर्दिश्यंतोवस्थांतरतोनद्रव्यांतरतः अव
स्थाशब्देनलक्षणावस्थाउच्यते एतदुक्तंभवति अ
नुभवएवहिधर्मिणोधर्मादीनांभेदाभेदोव्यवस्थापयति
नह्येकांतिकेभेदेधर्म[illegible]नां[illegible]र्मिणो धर्मिरूपअनुगमादि
त्वांनाप्यनेकांतिकभे[illegible]अनुगमादित्वं सत्यानुभवो
नैकांतिकत्वमवस्थापयत्[illegible]र्मादिरूपजनाया यधर्म
के ष्वपिधर्मिणामेकमनुगमयत धर्मांश्च परस्परतो व्या
वर्तयत्प्रत्यात्मममनुभूयतइति तदनुसारिणोवयंन
तमतिवर्त्यस्वेच्छयाधर्मानुभ[illegible]व्यवस्थापयितमीश्वि
ग्महइति अत्रैवलौकिकंदृष्टांतमाह यथैकारेखेति

१· सू· यथा तदेवं रेखा स्वरूपं तत्तत्स्थापनापेक्षया शतादित्वेन व्य
१·९ पदिश्यते एवं तदेव धर्मिलक्षणावस्थेति अवस्थापरि
णामे धर्मिलक्षणावस्थापरिणामे कौटस्थ्यदोषप्रसंग
उक्तः धर्मिधर्मलक्षणावस्थानामप्रवृत्तिकथ्यमिति उ
नौ= तरं अध्वरव्यापारेणेति [illegible] कलयोगत्वाधातस्यवा
पार: तीरस्य वर्तमानत्वं [illegible] हितत्वाद्धेतोः यदा धर्मि
दर्धिलक्षणः स्वव्यापारं [illegible] प्रचारं भेदोरिसंनिपत न
करोति तदानागतं यदा करोति तदा वर्तमानः यदा कृत्वा
निवृत्तः सन्नेव स्वव्यापाराच्च कौटस्थ्यमाप्नोति सर्वदा
सत्त्वाहि नित्यत्वं च तेषामपि च सर्वदा सत्त्वेऽसत्त्वेवानो
त्पादसत्त्ववन्मात्रं चलत्वे तु कूटस्थनित्यताया: नहि चिति
शक्तेरपि कूटस्थानित्यता[illegible]: कश्चिदन्यो विशेष इति भा
वः परिहरति नासौ दोषः कस्मात् गुणिनित्यत्वेपि

गुणानां विमर्दवैचित्र्यात् अभिभाव्याभिभावकत्वं तस्य
वैचित्र्यात् एतदुक्तं भवति यद्यपि सत्त्वं च गुणानामपि
तथापि गुणाविमर्दवैचित्र्येण सदात्मभूतत्वद्विकारा
विर्भावतिरोभावभेद: परिणामश्चालिपात कौटस्थ्यं
चितिशक्ते स्तु न स्यात्मभूतो विकाराविर्भावतिरोभाव
इति कौटस्थ्यं यथाहुः नित्यत्वमाकुर्विद्धासौ यस्तु स्वभा
वो न नश्यतीति विमर्द[illegible]चित्र्यमेव विचार वैचित्र्यहेतु
प्रकृतौ विकृतौ च दर्शयति [illegible]व्यासंस्थानं दृष्टान्ते व्यापि
रिणामलक्षणामादिम[illegible]विनाशि विरोभाविषयां
दीनां शब्दस्पर्शरूपरसगन्धतन्मात्राणां स्वाभिमाने [illegible] 'कार्यम
भिधीनां मात्रा तिरोभावि विनाशं प्रकृतौ दर्शयति एवं लिंगमपि पेत्यविनो
ति तस्मिन् विकारसंतानं च विकारवती चितिशक्ति
रितिभाव: तदेवं परीक्षकसिद्धां विकृतिं च प्रकृतिं चोद

प॰ सू॰ इत्थं विकृत्ताविवलोकासिद्धायां गुणविमर्दवैचित्र्यं धर्म
११ लक्षणावस्थापरिणामवैचित्र्यहेतुमुदाहरति नन्वे
दमुदाहरणमिति न चायं नियमो लक्षणानामेवाव
स्थापरिणाम इति सर्वेष्वेव धर्मलक्षणावस्थास्वि भे
दानामवस्थाशब्दवाच्यत्वात् [illegible] क एवावस्थापरिणा
मः स इ सा धारणा इत्याह [illegible] पीति व्यापकं परि
णामं [illegible] माह अथ स्थितत्व [illegible] धर्मशब्दस्यापि
न त्वेन धर्मलक्षणा व्यापकः यस्यैव त्रिविधः परि
ऐं सूत्रे ए॰ णामस्तं धर्मिलक्षयति तत्र शान्तोदितश्रय धर्मानुपाती ताव्यपदे
धर्मीनावित्तात्ते धर्मेषु कनेतानुमिति धर्मेदर्शय
ति योग्यत्वेति धर्मिणो द्रव्यस्य मृदादेः शक्तिरेव चू
र्ण पिंड घटाद्युत्पत्ति शक्तिरेव धर्मः तेषां तत्राव्यक्तत्वे
न भाव इति यावत् नन्वेवमव्यक्ततया सन्तस्ते ततः प्रादु

र्भवन्तु उदकाहरणादयस्तु तैः स्वकरणादनासादिताः कु
तः शक्ता इत्यत उक्तं योग्यतावच्छिन्नेति यासौ घटी
नामुत्पत्ति शक्तिः सोदकाहरणादियोग्यतावच्छिन्नात
नोदकाहरणादयोपि घटादिभिः स्वकारणाद्देवप्राप्ता
इति नाकस्मिका इति भावः अथ पुवाके धर्मिण इत्यत्रोत्तरं
योग्यतावच्छिन्ना धर्मिणा इति को धर्म इत्यस्यो धर्म त्तरं॰
शक्तिरेव धर्मस्तेषां या [illegible] धर्म इत्यर्थः अतस्तद्वान्
धर्मीति सिद्धं भवति ननु [illegible] प्रमाणमाह स च प्रसव
फलभेदानुमेयः एकस्य [illegible] धर्मिणो नयस्यान्यश्चूर्णपिं
डरसादिरूपा इत्यर्थः कार्यभेदः दृश्यतो नत्वेका कार्यदर्शी
नाद्युभिन्न इति यावत् परिदृष्ट उपलब्धः तत्रानुभवा
रोहिणो वर्तमानस्य मृत्पिंडस्य शान्ताव्यपदेश्याभ्यां
मृच्चूर्णमृद्घटाभ्यां भेदमाह तत्र वर्तमान इति वादिनामि
भ्यां

प॰ स्व॰ द्येतत्तात्पिंडवत्त चूर्णघटयोरपि तद्देवस्वव्यापारप्राप्ति
१२२ प्रसंगइत्तिभावः अव्यक्तस्यैतापिंडस्थनोक्तभेदसाधनं
संभवतीत्याह यदात्विति कोसौ केन भेदसाधनेनार
भिद्येतेति तदेवं धर्माणांभेदसाधनमभिधायतंभेद
साधनं विभजते तत्रत्रयैराल्विति उदित्वाइति वर्त
मानाइत्यर्थः अधुनं [illegible] पर्यायेतिगमयति नैखन्ति
चोदयतीकिमर्थमिति किं [illegible] मतीतस्यान्तर
राभवतिपश्चाद्वर्तमानानागतयोरिति उपसंहरति
तस्मादनागतत्वसमनंतरीत्त्वर्वत्तेनभवति वर्त्तमा
नस्यनातीतः अतीतस्यवर्तमानंपूर्वत्वेनेसमनंतरा
भावव्यपदेशएवइत्युक्तं तस्मादधुनापविष्टोतीतइ
तिसिद्धं स्यादेतत्तत् अनु[illegible]यमानानामनुभूतत्वयाउदित्वा
नीतोइत्यत्राद्रुत्रेकमव्यपदेशः पुनर्धर्मिणोव्यपदेशः

तैषेवशान्त्वानोत्तेनमित्यायवाणइष्यति अथावयदेश्याः
केषुसमीद्यत्या अवोत्तरमाह सर्वसर्वात्मकमिति यथा कंधि त्रो=
ति तदेवोपपादयति जलभूम्योरिति जलस्यरसरूपस्प
र्शशब्दवतोभूमेश्चगंधरसरूपस्पर्शशब्दवत्यांपारिणामि
उल्ला कंवनस्पतिलतागुल्मादिषुमूलफलप्रसवपल्लवादिगत
रसादिवैषम्यरूपंदृष्टं सोयमनेव [illegible] कायांभूमेरतीदृश
स्यवा जलस्यन [illegible] विक महाति उपपादितं हि
तत्सउत्पद्यत इति [illegible] वराणांपारिणामं जंगमे
षुमनुष्यमृगपश्वादिषु [illegible] दि वैचित्र्यं दृष्टं उपभुंजाना
हिते फलादीनि रूपादि [illegible] रसं पद्ममास्वादयंति एवंज
गमानांपारिणामिकं स्थावरे [illegible] रुधिरावसेवनात्
किलदाडिमीफलानितालफलमात्राणिभवंति उ
प॰ ४५ पसंहरति एवसर्वजलभूम्यादि सर्वरसादात्मक अत्र

प॰ सू॰ हेतुमाह जात्यनवच्छेदेन जलत्वं भूमित्वादिजातेः सर्व
११२ त्र प्रत्यभिज्ञायमानत्वेनानवच्छेदात् ननु सर्वं चेत्सर्वात्म
कं तत्कथं सर्वदा सर्वस्य सर्वत्र सर्वेषां सन्निधानात्
समानकालभावानां व्यक्तिः प्रसज्येत न खलु संहित
सकलकारणं कार्यमित्येवं [illegible] सहितमित्यत आह देशका
लेति यथा पिपीलिकारण्यं [illegible] मकं न पयापियोयस्यका
र्यदेशो यथा कुङ्कुमस्य काश्मीरास्ते षां सत्त्वेऽपि पञ्चा
लादिषु न समुदाचार इति न वकुङ्कुमस्य पञ्चालादिष्वभि
व्यक्तिः एवं निदाघेन प्रावृषि समुदाचार इति नैतच्छाली
नां एवं न मृगी मनुष्यं प्रसूयते न तस्यां मनुष्याकारसमु
चार इति एवं पुण्यरसरवरूपं भुंक्ते न तस्मिन्पुण्याभि
तस्य समभिव्यक्तिरिति एवं धर्मविभजनेषु धर्मरागु
भामं दर्शयति एतोऽपीति सामान्यं धर्मिरूपं विशेषो

धर्मः तदात्मोभयात्मक इत्यर्थः तदेव मन्नभवासिद्ध
मनुभवसिद्धमनुगतं धर्मिणो दर्शयित्वात्मनिच्छतो वैना
शिकस्य क्षणिकं विज्ञानमात्रं चित्तमिच्छतो जिष्टप्रसंग
मुक्तं स्मारयतीति यस्यात्विति भवितास एव प्रत्यभिज्ञा
तोति क्रमान्यत्वे परिणामान्यत्वे हेतुः किमेकस्य ध
र्मिण एव धर्मलक्षणावस्थालक्षणा एव बहवो ध
र्मलक्षणावस्थालक्षण[illegible]णाः तत्राकिंप्राप्तं एकस्य
धर्मिण एक एव परि[illegible]त् एकरूपात्कारणात्परि
णामान्न कार्यभेदो भवतीत्याहेति तस्याकस्मिकत्वप्रसं
गादिति एवं प्राप्त उच्यते क्रमान्यत्वात्परिणामान्य
त्वं एकस्या मृदश्चूर्णपिण्डघटयोरन्यत्वं कपालकण
योरेकस्य परस्यान्यत्वं दृष्टत्वात्सोऽयं क्रमभेदः परिणाम
एकस्मिंश्च कल्पमानः परिणामभेदमापादयति एकौ

प॰ सू॰ पिंडस्य छुर्मी क्रमोपात्तिपातित तत्र तत्र ह कारिसम व घा
१९३ नक्रमेण न क्रमवती परिणामपरंपरा दृहत्वैनामा
कास्मिकायनीतिभावः धर्मिपरिणामान्तकार्यभेदो
भविकायनीतिभावः धर्म--- सामान्यत्ववत्तद
णपरिणामान्यत्वे न व[illegible] क्रमान्यत्वं हेतुरिति त
देतद्व्याख्यानावद्योतनं [illegible] स्य धर्मिणश्चेति क्रमक्र
मवत्तोरभेदमास्थाय [illegible] मेत्युक्तं तथापि वस्तु
परिणाम इति तथाहि कीनाशेन कोष्ठागारेणाश्र
त्वसंरक्षितानामपि व्रीहियोर्हायनैरनिवर्त्ताभिः पारिणस्पर्श
मात्रविशीर्यमाणावयवसंस्थानः परमाणुभावमनु
भवंतो दृश्यंते चायमानितवानामकस्मादेव प्रादुर्भ
वितुमर्हति तस्मात्तत्परंपराक्रमेण सूक्ष्मतरसूक्ष्म
वहहत्तमादिक्रमेण प्राप्तो [illegible] स्त्र विशेषायं वक्ष्यति त।८

दिदं क्रमान्यत्वं धर्मधर्मिभेदपक्ष एवेत्याह एत इति आविकारेभ्य
आचलिंगादपीति कोधर्मधर्मिभावः मृदादेरपि तन्मात्रापेक्षया
धर्मित्वादित्याह धर्मोपीति यदापरमार्थधर्मिणायलिंगे भेदोप
चार प्रयोगः तदोरेणसमानाधिकरणधर्मेव धर्म इति यावत
तदेक एव परिणामो धर्मपरिण[illegible]म एवेत्यर्थः धर्मलक्षणाव
स्थानां धर्मिस्वरूपाभि[illegible]निवेशा[illegible]न धर्मिणा हूरीतत्वात् रतंकृद
स्थानित्यंतमत्क प्रायं [illegible]प्रानिपादयनु प्रसंगेनाचि
त धर्माणां प्रकारभेद[illegible]स्येति यदिह दृष्टः प्रत्यक्षा अ
परिदृष्टाः परोक्षाः तत्र प्रत्यया[illegible]त्मकाः प्रमाणादयो रागादयस्तु
वस्तुमात्रेण सद्भावो ये धानेनाख्याताः पश्चात्मातसा धर्मा
दागतो यनुमात सम्भानुकारिकयासंगृह्णाति निरोधेति
निरोधो वृत्तिनाम संप्रत्तानाव[illegible] चित्तस्याग मतसंस्कारशे
षभावोऽनुमानतः समभिगम्यते धर्मग्रहणेन गुणायाऽगुणाय

प॰ सू॰ उपलक्षयति क्वचित्कर्मेतिपाठः तत्रापितज्ज्ञानितेपुण्यापुण्ये
११४ एवंगृहीतेचागमतः सुखभोगादर्शनाद्वानुमानतोगम्येते सं
स्कारास्तुस्मृतेरनुमीयन्ते एवंत्रिगुणत्वाच्चित्तस्य चलंचगुण
वृत्तमितिप्रतिक्षणपरिणामोऽनुमीयते एवंजीवनंप्राणधा
रणंप्रयत्नभेदोसौविदित[illegible]धर्माश्वासप्रश्वासाभ्यामनुमीयते
एवंचेतसश्चेष्टाक्रियानुयोग[illegible]त्तेरिंद्रियेशरीरप्रदेशेवा
संप्रयुज्यतेसापितत्संयोगादनुमीयते एवंशक्तिरपितत्तत्तै द्भूता
त्कार्यगता सूक्ष्मावस्थाचेतसोधर्मः स्थूलकार्यानुभवा
देवानुमीयतैइति अतः पूर्वमापादसमाप्तेः संयमविषय
प्रतिक्षणीकारस्तत्सूचनीयमितिवक्तव्याः तत्रोक्तप्रकारपरि
णामत्रयमेवतावदधर्मपरिणामात्सकलयोगांगस्ययोगिनः
संयमविषयतयोराहातीत[illegible]परिणामत्रयसंयमादतीता
नागतज्ञानं ननुयत्रसंयमस्तत्रैवसाक्षात्करणं तत्कथ

परिणामत्रयसंयमोतीतानागतसाक्षात्कारयेदित्यतआह
तेनपरिणामत्रयंसाक्षात्क्रियमाणं तत्तुपरिणामेषुकमिति
षत्तीतानागतेतद्विषयंज्ञानंसंपादयति परिणामसा
क्षात्करणमेवतदंतर्भूतातीतानागतसाक्षात्कारणात्म
कमितिनविषयभेदः संयमसाक्षात्कारयोरित्यर्थः सं
यमपरः संयमस्यविषयउपादीयते शब्दार्थप्रत्ययाना
मितरेतराध्यासात्सं[illegible]विभागसंयमात्सर्वभूतरु
तज्ञानं अत्रवाचकंश[illegible]यासुः अध्ययमंत्रादवागव्या
पारविषयमाह तत्रवागिं[illegible]वर्णव्यंजकमष्टस्थानं य
थाहं अष्टौस्थानानिवर्णा[illegible]नामुरःकंठःशिरस्तथा जिह्वामू
लंचदंताश्चनासिकोष्ठौचता[illegible]च सावाग्वर्णोभ्यः यथा
लोकप्रतीतिसिद्धेषुत्र्यर्थवत्[illegible]कइत्यर्थः श्रोत्रव्या
पारविषयंनिरूपयति श्रोत्रंडुनर्धनेरुदारस्त्ववागिंद्रिया

प॰ स्फु॰ मिधानत्वेनोपयः परिस्फुरन्निभेदो वर्णात्मा तेनाकारेणापा॰
११५ पिराकं तन्मात्रविषयं न तु वाचकाविषयमित्यर्थः य
थालोकप्रतीतिसिद्धेभ्यो वर्णेभ्यो वाचकमिनत्ति पदं॰
पुनर्वाचकं पुनर्वाचकं हर[illegible]कत्वमापादयति गौरित्ये
कं पदमिति तथा पदं ग[illegible]यद्यपि प्राच्योपि तु यो वर्णा
दारं पदमेकं प्रत्येकं ग[illegible]व्यापितावियदमासुप्र॰
प्यते चरमेक विज्ञानेन द[illegible]विशदमा[illegible]नादात्तसंहारबुद्धिनिर्ग्राह्य
मेकं यत्कैवैयाकरणादैकपदानु[illegible]विज्ञाय वर्णानि क्वाकाना
तिष्ठते तं प्रत्याह वर्णानिति [illegible] खल्वमी वर्णाः प्रत्येकं वान्यवि दा॰
नृ॰ षयाधियमापद्यीरटीनागन्तका इवशिकावलं बन संहत्या वा
ग्रावाणा इत्यापि वरधारणां न[illegible] वक्ष्यमाणः कल्पः एकस्मा
दर्थप्रतीतो नु[illegible]वाचि[illegible]त्यादीनाम नुक्रमेण रणाप्रसंगः॰
निं पादिने वार्भराय विशेषाद्याधिकनः सा घनस्य सा घनत्वा

त्रिपातात्त तस्मात्तु द्वितीयं परिशिष्यते सम्भवानिहि ग्रा॰
वर्णां संहतानां पिठरधारणा एकसमयसंभवित्वात् वर्णा
नां तु यौगपद्यासंभवः ततः परस्परानुग्राह्यानुग्राहकत्वायो
गात्त संभूयापि नार्थधियमाकुर्वन्ति पदरूपमेकमसंसर्ग
नस्तादात्म्येन एतत्स्वानुपपद्य[illegible]भवः अयमत्र विमर्शना स्थि
रोभूतनाम्नयः शलाका कल्पाः प्रत्येक[illegible]मपदस्वरूपा उच्यते य
दितुनः पदत्वमेकं नादा[illegible]यो तु वर्णास्तदानोक्तदोष
प्रसंग इत्याह वर्णाः [illegible]दात्मा सर्वाभिधान शक्ति
प्रवित्ता सर्वाभिधान शक्ति[illegible]विनो गो गणा गौरणग इत्या
दिषु हि गकारो गोत्वाद्यर्थानि[illegible]यापि षु पदेषु दृष्ट इति तत्तद
भिधान शक्तिः एवं सोम प्रयो[illegible]चार इत्यादि श्रीपर्वताद्यर्थानिधा
यिषु पदेष्ठोवर्णो दृष्ट इति सोपि तत्तदभिधानशक्तिः सर्वत्रो
हनीयं एकैको वर्णो गकारादिः सहकारि[illegible]वर्णान्तरमीकारा एवं

प॰ स्त॰ दित्नदेवप्रतियोगिप्रतिसंबंधियस्यजन्यत्वोक्तं तस्यभाव
११६ स्तत्वंतस्माद्धि प्रकृष्यंता नात्वामिवा पत्र: तस्य तत्वादेवह
वोवर्णोगकार उत्तरे गौकारे रा गरणादिवदेभ्योव्यावर्त्यो
तर प्रोकारे रागकारे रा शोत्वरादिपदेभ्योव्यावर्त्य विशे
षेगोत्ववाचके गोपदमन्ये [illegible] पितोनुसंहार भ्रुवो व
माभिसंधि: अर्थप्रत्य[illegible]नियजन्क मततयापरस्प
रमसंभवद्भिरशाकर्तृभि वसंस्का[illegible] र घारेरा ग्रेयादीनामि
वपरस्पराश्चैवाम्त्वर्ग पाजन [illegible] नियमक्रमारणामपि
साहि सहन्यमर्थी भ्रुपजननेवर[illegible]नामिति सांप्रतं विकल्पा
सहत्वात् सरवल्वयंवर्णानुभवजन्य: संस्कार: स्मृति
प्रसवहेतु: अन्योवा गे [illegible] दि नन्य र्वाश्वोमि घालोन
तावदन्तरकल्पनागोरवापत्ते: सएवतावदद्दष्टपूर्व:।
कल्पनीय: तस्यव क्रगेहेतु मध्ये: वर्णानुभवेरेवस्वजन्यत्वे

न संभवतीतितत्रुजातीयानेकावांतर संस्कार कल्पनोत्तिगौर
वंनचैषतापप — — वगमत्तादित्तदंगत्तामनुभवन्ति तरवलसं
वं घोर्थप्रत्ययतंगमत्तात्तोगत्तामुपैपादि — स्मृतिफलप्रसव
तुमितत्तक संस्कार: स्वकारसा[illegible]नुभवाविषयतियत्तोनाविषयां
तरेप्रत्ययमाधातुमत्त्सहते [illegible] त्यव्यापारात्किंचिदैवेकम
नुभूयसर्व: सर्वज्ञानी [illegible]दिति [illegible] प्रत्येक वर्णानुभवजानि
तसंस्कारपिंडलब्धजन्म[illegible]दर्पणासमारो — णाव
र्णासमधिगत्तसह[illegible]रतीसांप्रतं अक्रमानुक्र
मविपरीतक्रमानुभूतानां [illegible] वर्णार्थधीजननप्रसंगा
त् नचैतत्स्मररणानंपूर्व [illegible]नुभववर्तिनीपरापरत्वगोच
रयितुमर्हति तस्मा द्वर्णा[illegible]संभवन्नर्थ प्रत्यय एकपदा
नुभवमेवस्वानिमित्त मुपकल्पयति नचैषपदेपिप्रसंगः ते
हि प्रत्येकमेवप्रयन्त भेदभिन्ना ध्वनयोव्यंजयंत: परस्परावि

प. स्त. सदृशानन्तत्पदव्यंजकं ध्वनिभिस्तत्कल्पस्थानकरणानिःप
१९ न्नाः सदृशाः संतोन्योन्यविसदृशैः पदैः पदमेकं तत्सदृशमार
पादयंतः प्रतियोगिभेदेन [illegible] तत्सादृश्यपातामेदात्तदुप
धानादेकमप्यनवयवमिवानेकात्मकमिवावभासयंति
यथानिपुणवर्णापमि [illegible] स्वरूपं मुखमेकमपिमणि
कृपाणादर्पणादयोविभि [illegible] नामसंस्थानमेकमादर्शयंति
नपरमार्थतः सादृश्यापः [illegible] भागाः एवंनिर्भागस्यप
दस्यवर्णाःते नतत्वद्वि [illegible] वर्णात्म [illegible] द भेदेस्फोटमभेदमिवस
भागमालंबते अतोगोपदस्फो [illegible] भेदस्यैक गकारभागोगौर
दिपदस्फोटस्यसादृश्येनानिर्धारयतिस्वभागिनमिन्यो
कारेणविशिष्टोनिर्धार यत्येवमोकारोपिभागः शौचि
रादिपदस्फोटस्यशान्त [illegible] नशक्तोनिर्धारयितुंस्वभा
गिनंगोपदस्फोटमितिगवाकारेणविशिष्टो निर्धारयतिकि

सहभाविनामपिचसंस्कार — — रेणानिसहभावइतिवि
शेषणविशेष्यभावोपपत्तिः नचभिन्नविषयत्वंसंस्का
रयोर्भागद्वयंविषयोरसंविषयोस्तदुत्पन्नोम्नसंस्कारयो
रेकपदविषयत्वात्न केवलं [illegible] रानुभवेनपदमव्यक्तमनु
भूयतेम्न्रनुसंहारधियाप्य [illegible] भवयोर्निसंस्कारल
जन्मनानुव्यक्तमितिविशेषः [illegible] संस्कारानुभवाश्चशेचःसं
स्कारराधानक्रमेणाव्य [illegible] माद्धानादृश्यंते य
थाद्दुराद्दनस्यतेषांश्चा [illegible] व्यक्तोवनस्यानिप्रत्य
यहेतवः नचेयंविधावर्णा [illegible] म यर्थप्रत्यायनेसंभवंती
तौखलुवर्णाःप्रत्येकम [illegible] मर्थप्रत्ययमादधत्यंतेव्य
क्तमिति शक्यंवक्तु प्रत्यत [illegible] नाएवनियमाद्व्यक्तावव्य
क्तत्वस्यावर्णानांत्वर्थप्रत्ययोनाम्नस्यद्वाः तदेववर्णाभ्योजा
यमानःस्फुटएवजायेतनवाजायेतनतत्वस्फुटःस्फोटस्य

शेष

१.१६: तद्ध्वनिव्यंग्यस्यप्रत्ययस्यततः स्फुटास्फुटत्वेकलेतेइत्य
१९८ समानं एवंप्रत्येकं वर्णानुभवजनितसंस्कारसहितश्रोत्र
लब्धजन्मन्यनुसंहारबुद्धौ संहृतावर्णा एकपदस्फोटभा
वमापन्नः प्रयत्नविशेषव्यंग्यतया प्रयत्नविशेषस्यनि
यतक्रमापेक्षतया क्रमस्य च [illegible]न तदभिव्यंजकप्रयत्न
विशेषाभावेन तदभिव्यं[illegible]वप्रसंगात् क्रमानुरोधि
नोर्थसंकेतेनावच्छि[illegible]ः सर्व[illegible] घेदमेवलौकिकं स
भागपदविषयं दर्शयति [illegible]तो छिन्नास्त्रिचत्वारः पंचवा
एतेसर्वाभिधानशक्तिपरि[illegible]ताः गकारौकारविसर्जनी
याः सास्नादिमंतमर्थमवगमयंतीति नान्विमिदानीं
संकेतानुसारेणावर्णानामेववाचकत्वं पदंनामकिंचि
देकमित्यतआह तदेतदेकमिति ध्वनिनिमित्तः क्रमो
ध्वनिक्रमः उपसंहृतो ध्वनिक्रमो येषु तेतथोक्ताः बुद्धा

निर्भास्यतेप्रकाश्यतइतिबुद्धिनिर्भासाः संकेतावच्छिन्नाः
स्थूलदर्शिलोकाशयानुरोधेन गकारौकारविसर्जनीया इत्यु
क्तगकारादीनामपितद्भागतया[illegible]त्वेन तद्वाचकत्वा
भवतीत्यनुसारतस्त्वेकमेव[illegible]वाचकमित्यर्थः एतदेव
स्पष्टयति तदेकंपदं लोकबु[illegible]तीयतइति संबंधः क
स्मादेकमित्यतआह एकबु[illegible]विषयोगोरित्येतत्पद
मित्येकाद्युपरागाबु[illegible]ताः तस्मादेकं तस्य व्यंज
कमाह एकप्रयत्नाक्षिप्त[illegible]सरइतिपदव्यंजकान्प्रयत्ना
छिलत्तराः सरइतिपदव्यंजकप्रयत्नः सचोपक्रममतः सर
इतिपदव्यक्तिलक्षणावच्छिन्नः पूर्वापरीभूत एकत्वदा
दिमानां भागानां सादृश्योपधानभेदकल्पितानां पेक्षा
१.१४. र्थसत्तामभावादभागं अतएव पूर्वापरीभूतभागाभावा
दक्रमंतद्वर्णाः पूर्वापरीभूतोऽत्र तेषामस्य भागा इति कथ्य

प· स्फ· मत्क्रमममभागं चेत्यतआह अवर्णानि ह्रस्य वर्णाभागाः किं
११६ तु साहृश्योपधानभेदान्यदमेवतेनतेनाकारेणापरमा
र्थसत्ताप्रथ्यते नहिमारिणीक्रपारागादर्थरागाद्वित्तीर्निर्म
रवानिमुखस्यपरमार्थसत्वोवयवाशत्रिवेविक्रमेण संहार
दि उद्भ्रौविंतैर्मन्त्यवर्णाप्राप्य[illegible]व्यापारः संस्कारः सर्वव
र्णान्भवजानितसंस्का[illegible]तेनोपस्थापितं विषयी
कृतं वर्णान्भिभवनतत्संस्का[illegible]चपदविषयत्वमुपपा
दितमधस्तात् स्यादेतत् [illegible]क्रमवर्णवित्त पदत्वं कस्मादे
वंविधं कदाचिन्नप्रथ्यते न हि [illegible]रसाभिवेकोपधानापादिता
रागाभावः स्फटिकमणेस्तदपगमेस्वच्छधवलोभानुभूयते त
स्मात्पारमार्थिका एव वर्णा इति अत आह परत्रेति प्रतिपिपाह
यिषयावर्णैरेवाभिधीयमानैरुच्चार्यमाणैः
न्टभिरनादि र्यायं वाग्व्यवहारो विभक्तपदनिबंधनस्तत्त्वानिता

वर्ण

वासनासाय्यनादिरेव तदत्र विद्रुतया न भासितया लोकवु
द्ध्या विभक्तवर्णाद्रूषितपदावगाहिन्याभासिद्रुवत् परमार्था
वत् संप्रतिपत्त्या संवादेन वृद्धानां पदं प्रतीयते एतदुक्तं भव
ति आत्तिकश्चिदुपाधिर्येन [illegible]वुज्यते पदप्रत्ययः विवुज्य
ते च यथालाक्षादि तद्वियोगे स्फटिकः स्वाभाविकेन
स्वच्छधवलेन रूपेण प्रकाशते [illegible]विद्युज्यते पदप्रत्ययस्य
प्रयत्नभेदोपनीतध्वनि[illegible]तोत्पादात्तस्य च सदा
साहृश्यदोषदूषितत्वा[illegible]नेप्रत्ययजनकत्वमिति
क्रमोनिरुपाधिनः पदस्य प्रख्या यथाहुः ध्वनयः सहृशा
त्मानो विपर्यासस्य हेतवः उपलंभतमेते वा विपर्यासा
स्य कारणं उपाय तत्त्वाच्च नियतपद दर्शितदर्शिनां मा
नस्यैव च वा धोयं लोके धवकमुपलवर्तते यतः पदार्थोऽविर
भक्तवर्णादूषितः प्रकाशते नत्स्थूलदर्शी लोको वर्णानेव

मन्य

वा॰स्व॰ पदमभिमानस्तानिवप्रकार भेदभाजो नार्थभेदे संकेतव
१२॰ तीत्याह तस्येति तस्य पदजातस्याजानत एकस्यापि
संकेतव्युत्पत्तिः स्थूलदर्शिलोकाहितायवर्णानामनावि
भागः विभागमाह एतावता मन्त्रूनामाम्नेधिकानां
वा एवंजातीयकानेरं तत्र्यर्थे [illegible] विशेषः संहार एकत्र रूप
ग्रहः एकस्यार्थस्य [illegible] वाचक इति यद्येकस्यार्थस्या
यं शब्दो वाचक इति संकेतः [illegible] शब्दार्थयोर्नैतरेतरा भो
ध्यासस्तर्हीत्यत आह संकेत [illegible] त्विति स्मर्तावाक्यस्वरू
पं यस्य सतत्त्वोक्तः नहि [illegible] स्येव संकेतोर्थमवधारया
ति अपितु स्मर्यमाणः एतदुक्तं भवति अभिन्नाकार
एव संकेतेनैकार्थं विद्भेदं विकल्पषष्ठीप्रयुक्तेति य एवांश
प्रविभागतः सतत्वसंयमे भवति सर्वविन्सर्वभूतरुति
तदेवं विकल्पितवर्णा भागमेकमनवयवं पदमुत्पाद्यक

ल्पितपदविभागं वाक्यमेकमनवयवं व्युत्पादयितुमाह
सर्वपदेष्वस्तिवाक्यशक्तिः अयमभिसंधिः परप्रत्या
यनाय शब्दः प्रयुज्यते तदेव परे प्रतिपादयितव्या यत्तेः
प्रतिपित्सितं तदेवैते [illegible] पित्सितं यदुपादानादिगोच
रः नैव पदार्थमात्रं [illegible] केवलवाक्यार्थ इति वाक्या
र्थपरंपरा एव सर्वे शब्दाः तेन [illegible] तेषामर्थः अतोय
त्रापि केवलस्य पदस्य [illegible] त्रापि पदान्तरैरासहैकी
कृत्यतत्तो प्यर्थो गम्यते [illegible] लात् कस्मात्तन्मात्रस्यासा
मर्थ्यात् तथाच वाक्यमेव [illegible] तत्र वाचकं न तु पदानि त
द्भागतया तेषामथास्तिवा [illegible] र्थो वाचकशक्तिः पदार्थ
इव पदभागानयावर्णानां तेन यथा वर्णा एकैकः स पदा
र्थाभिधानप्रवृत्तः एवं पदमप्येकैकं सर्ववाक्यार्थाभि
धानशक्तिप्रवृत्तं तदिदमुक्तं सर्वपदेषु शक्तिर्वाक्यश

प०स्फु० क्तिः इत्युक्ते ऽस्तीति गम्यते अध्याहृतमस्तिपदं सं हि
१२२ नेदृक्तमिति पदवाक्यार्थप्रकरणे इति नह्यागत्वाहृतपदं त
त्र वक्तीति कस्मात्पुनरस्तीति गम्यत इत्यत आह नसत्तां
पदार्थो व्यभिचरतीति लौकिक एव हि पदानामर्थावधा
रणोपायः स च केवलां [illegible] मस्त्यर्थेनाभिसमस्यत
एव वाक्यार्थीकरोतीति [illegible] व्यभिचारः यत्र यापद
र्थस्य अत एव शाब्द [illegible] पकं व्यवहारोयं यत्रान्यत
क्रियापदं नास्ति तत्रास्ति भवतीत्युक्ते हि कारकमात्र
स्य तदन्वययोग्यस्याव [illegible] तत् अन्यव्यावृत्तिपरत्वे
वामनुवादः तदेवं भेद एव [illegible] वाक्यार्थ इति तथा लपेत्तम
पि पदं वाक्यार्थे वर्तमानं [illegible] ध्यत इति इत्तरामा भूत्वा वाक्य
शक्तिः पदानामित्याह [illegible] चेति न चेत्तावतापि श्रोत्रि
यादिपदस्य [illegible] विधार्थप्रत्यायनेन यावदत्या

दिभिरभिसमासोऽस्य भवति तथा चास्याति वाक्यावयवत्वा
कल्पितत्वामेवेति भावः स्यादेतत् पदानामेकैवेद्वाक्यशक्ति
कृतं तर्हि वाक्येन तेभ्य एव तदर्थावगमादित्यत आह अत्र
वाक्य इति उक्तमेतत् न केव[illegible]त्पदात्पदार्थः अपि तु
तः प्रतीयते तथावदेतत्पद[illegible]भिसमस्यत इति तथा
वाक्यात्पदान्ययो[illegible]का[illegible]वाक्याहारो घटत तदेक
देशं कारकं वा क्रियाप[illegible]दिकल्पनया व्याकर
णीयं अन्वाख्येयं कि[illegible]रेतावता लोके शप्त्या पतर
त्यत आह अन्यथा घटो भ[illegible]ति भवति भिन्ना दे हि भव
तीति इत्तिनाम्नो ना मा[illegible]ख्यातयोः सामान्यात् तथा
वमश्वोऽस्ति क्षत्रो यातीति एवमजापयंपिव अजापयः
शतकामितिनामाख्यातं न साहस्यादति [illegible] नामत्वेन ना
ख्यातत्वेन वाऽन्वाख्यानाभावेन निःकृत्स्नशास्त्रानं कथं कि

प. स्. यायांकारकंवाव्यवकुर्येतव्याख्यायेततस्माद्वाक्यात्प
१२२ दान्वयोद्धृत्यव्याख्यातव्यानि मन्वाख्यानादेवपारमा ननु
र्थिकोविभागः पदस्तामिति [illegible] देवंराद्धरूपंव्युत्पाद्य
शब्दार्थप्रत्ययानांसंकेत[illegible]ादितरसंकरभगौमसंकर
माख्यातमुपक्रमते ने[illegible]द्धार्थप्रत्ययावांप्रविभा
गःतद्यथाचेत्रतेप्रस[illegible]क्रियार्थः शब्दः स्फुटतरो
ह्यत्रस्वर्वापरीभूतायां[illegible]ः सिद्धरूपः क्रियार्थः
श्चेनशतिश्चेत्रशब्दः यत्राधि[illegible]र्थयोः सिद्धरूपत्वं न
त्राप्यस्तिशब्दभेदइत्याह [illegible]तिप्रसादइतिक्रियार्थः
श्चेत्रप्रसादइतिकारकार्थ[illegible]शब्दोभिहितत्वाद्धकारकवि
भक्तेरभावः स्वार्थविभज[illegible] क्रियाकारकात्मातदर्थस्तयोः
शब्दयोरर्थः क्रियात्मा[illegible]कारकात्माचार्थोयस्यसतत्प्या
नाः ननु अभेदेनप्रतीतेः शब्दार्थप्रत्ययासंकरात्कृतः

प्रविभागइत्याशयवान् पृच्छति कस्मादिति उत्तरमाह
सोयमिति संकेतोपाधि[illegible]एकाकारप्रत्ययोनह्यतावि
करइत्यर्थः संकेतनिमित्त[illegible]संकेतइतिसप्तम्या परमा दर्शिता
र्थमाह यस्तुक्षेत्रोर्थःश[illegible]वस्थानवद्गुणरागादयः
सहगताः संकीर्णाः एवंचवि[illegible]प्राप्तं[illegible]माद्योगिनः सर्वे
षांभूतानांपशुमृगपक्षि[illegible]वयः प्रवृत्तीनांया
निरुक्तानितत्रास्यवक्ता[illegible]र्थः [illegible]
दिहमनुष्यवाच्यप्रत्यये[illegible]तेः संयमः समानजाती
यतयाभेस्वपिहतएवेमि[illegible]षारुतंतदर्थाभेदप्रत्ययं
चयोगीजानातीतिति[illegible]रसाक्षात्कारणातत्पू
र्वजातिज्ञानं स्थानजातिहिंस[illegible]टतेहेतवोऽगविद्या
सं दिसंस्काराअविद्यादीनांक्लेशानांहेतवः विपाकोजात्या
युर्भोगरूपः तस्यहेतवोधर्माधर्मरूपाः पूर्वमेवव्याधि

१.सू. संस्कृताः निःपादिताः स्वकारसौर्यस्यासंस्कृतव्यंजनं
१२३ हृतमिति गम्यते परिणाम [illegible] रोधशक्तिजीवना
न्येवधर्माश्रितस्यतत्र [illegible] तदेवं धर्माश्रिते धर्माः तेषु
कृतेष्वनुमित्तेषु संयमः [illegible] संस्कारारागांद्वयेषां साक्षा
क्रियायै समर्थः अलक्ष [illegible] मात्तसा क्षात्काकारः
पूर्वजातिसाक्षात्कारस्त [illegible] तं आह नचादेशे
तिनिमित्तं पूर्वशरीरे [illegible] वसानुवंधसाक्षात्का
रएवनांतरीयकत्तयाजा [illegible] दिसाक्षात्कारमाक्षिप
तीत्यर्थः स्वसंस्कार [illegible] परकीयेष्वतिदिशति
परत्राप्येवमिति अत्रच [illegible] चित्यादेहेलमनुभवतश्चाव
घस्यकोगीषव्यनसंवाद उपनयति यत्रेदमाख्यानं
श्रूयत इति महाकल्पोसर्गः ननुधर इति निर्माणकायर

संपन्नकाभ्यभ्यः शोभनो विमलितरजस्तमोनल इत्यर्थः
प्रधानवशित्वमैश्वर्यं मत्वा [illegible] प्रधानं विदोभ्ययसैयाहृशी
कार्येंद्रियसंपदं दित्ससित [illegible] दृशीदत्ते स्वकीयानि र
च कार्येंद्रियसहस्राणि [illegible] रिदिदिविभवविचयये
छं विहरन्तीति संतो [illegible] बुद्धिसत्वस्य प्रसा
नता धर्मः अन्वयस्य [illegible] परमन्वयमात्र
स्वचित्तमात्रस्य साक्षात्व [illegible] तिय यासंस्कारं सा
क्षात्कारः तदनुवत्पूर्वजा [illegible] साक्षात्कारमाक्षिपति
एवंपरचित्तसाक्षात्कार [illegible] लंवनसाक्षात्कारमा
क्षिपेदितिमा आह न [illegible] तस्याविषयी
भूतत्वात् सानुवंधसंस्का [illegible] विषयाऽहोसंयमः
६६४ असंततु परचित्तमात्रविषयरत्याभिप्रायः कायरूप

पा॰ सू॰ संयमात्ग्राह्यशक्तिस्तंभंचक्षुःप्रकाशासंप्रयोगेऽन्तर्द्धा
१२४ नं कायस्यरूपेसंयमात् स [illegible] ग्राह्यशक्तिस्त
प्रतिष्टम्नाति ग्राह्य [illegible] तदेवंतेचक्षुःप्रकाशासं
योगेऽन्तर्द्धानमुत्पद्यतेयो[illegible]ति इतिमूलं टी॰ पंचात्म
कः कायः सचरूपवत्तया[illegible]दृश्योभवति रूपेणाहिका
यस्तद्रूपंचक्षुर्ग्रहणाकर्म[illegible]मनुभवतीतितत्रयत्र
यदारूपेसंयमविशेषो[illegible]ःक्रियते तदारूपस्य
ग्राह्यशक्तिरूपवत्काय[illegible]ताहेतुःस्तम्यतेतस्मा
द्ग्राह्यशक्तिस्तंभेसत्यंत[illegible]योगिनः ततःपरकी
यचक्षुर्जनितेनप्रकाशेन[illegible]तेनासंप्रयोगःचक्षुस्ता
नाविषयत्वंयोगिनःव[illegible]धिस्यातियावत् तास्मिन्क
न्विंतधीतकारणामित्यर्थः एवंकायेशब्दस्पा
र्शरसगंधसंयमात्ग्राह्यशक्तिस्तंभस्रोत्रत्वग्रसन

८ घ्राणप्रकाशासंप्रयोगेंऽन्तर्द्धानमितिसूत्रमूहनीयं सो
पक्रमंनिरूपक्रमंचकर्म[illegible]त्संयमादपरान्तज्ञानं
अरिष्टेभ्योवा आयुर्वि[illegible]कंकर्मद्विविधंसोपक्र
मंनिरुपक्रमंचतत्रयथ[illegible]ईवत्रंवितानावितन्कृ
तीयस्याकालेनशुष्य[illegible]ततोपक्रमंइत्यादिमू
लं टी॰ आयुर्विपाकं[illegible]धंसोपक्रमंनिरुप
क्रमंच यत्खल्वेकभा[illegible]र्भजात्यायुर्भोगहे
तुस्तदायुर्विपाकंतत्त्वा[illegible]त्कालामपेक्षमेवभोग
दानायप्रवृत्तिंतदन्तवक्[illegible]मल्पावाशिष्टफलंप्रवृ
त्तिव्यापारस्तुलत्साहिता[illegible]ः तदेवंतदन्तलोका
फलंतत्कालामपेक्ष्यफल[illegible]नधारात्रियमाणंका
दाचित्कमदव्यापारनिरुपक्रमं एतदेवानिदर्शना
भ्यांविशदयति तत्रयथेति आर्द्यात्तिवेशाद्याद्याय

तो

प॰ सू॰ निदर्शनांतरं दर्शयति यथावावाक्षिरिति परांतंम
१२५ हाप्रलयमपेदपापरांतोमर [illegible] स्मिन्कर्मशिष्ठ
र्माधर्मयो: संयमाद् [illegible] देहांतप्रयोगीसोप
क्रमस्यात्मन: कर्मविशे [illegible] बहून्कायान्निर्मा
यतत्फलं भुक्त्वा [illegible] दृत्ययनेग्रामनगरादिलि
र्गमभिमन्यते [illegible] लोकमेवदेवलोकमि
ति मैत्र्यादिषु [illegible] दिषुसंयमान्मैत्र्या
दिभावनस्य [illegible] तोवलयेनजी
वलोकंसुखाकरोति [illegible] हितोभवति एवंक
रुणाफलात्प्राणि [illegible] :खहेतोर्वासमुद्धरति
एवंमुदितावलात्तु [illegible] समाधानं व
हयमभोगोपायिकंभावना [illegible] कारणात्वंसमाधेराह भार
वनातः समाधिर्यः ससंयमः यद्यपिधारणाध्यान

समाधित्रयमेवसंयमस्तत्समाधिमात्रेंतत्सापिस[illegible]
माध्यतंतरंकार्यं [illegible] समाधिप्राधान्यात्संय
मउपचित: क्वचिद्भाव [illegible] धिरितिपाठ: तत्र
भावनसमाधीसम्हस्य [illegible] हेतुर्भवत: वीर्य
प्रयत्न: तेनमैत्र्यादि [illegible] स [illegible] खितादिषु
परेषांकर्त्तव्येप्रा [illegible] वतीति उपेक्षोदा
सीन्यं [illegible] दिवज्ञाव्यांकिचिद
स्तीति वलेषु [illegible] यस्यवलेसंयमस्त
स्यवलंलभते प्रवृत्या [illegible] सात्वत्सूक्ष्मव्यव
हितविप्रकृष्टान [illegible] तोविप्रकृष्टेवार्थे
संयमेनविन्यस्यतम: धग [illegible] भुवनज्ञानस
र्ये संयमात् श्राध्रुवादिमरुप्पष्टत्त तेदेवमनेन
तत्रहत्स्नोकांतेनसंक्षेपत: सप्तलोकानुपन्यस्यविल

व॰ सू॰ रेखाह तत्रावीचेरिति घनशाहेनएषविव्युच्यते एतेमहा
२२६ रकाः अनेकोपनरकपरिवाराः [illegible] एतानेवतामांत
रेखाोपसंहरति महेति [illegible] तदेकंता रात्रिंदिनंलग्ना
मिववर्त्ततेयमेवास्यभागं [illegible] न्तित्र रात्रिःसैवभा
गमलंकरोति तत्रादिन [illegible] कालजंबूद्वीपपरिमाणरा
शत माह तदेतद्योजनसहस्र [illegible] योजनानांशतसहस्र
मित्याह सुमेरोर्दिशि [illegible] दिनपंचाशतासहस्रे
व्यूढंसंतिष्ठ यतोस्य [illegible] मेरुः समुद्राश्वस
र्षपराशिकल्पाश्छिद्यरा [illegible] शैलाः इतिसंबंधः यथा
सर्षपराशिनव्रीहिराशिः [illegible] तोनापिभूमिसमस्ता
पासमुद्राश्वपीत्यर्थः [illegible] शैलेरवलसैरिवसहवर्त
नयति साविचित्रशैला [illegible] सा द्वीपाः तदेवंसर्वसद्वीप
विपिननगरनीरधिमालावलयंलोकालोकपरिवृत्तंवि

श्वंभरामंडलंत्र लोंड [illegible] व्यूहंसंनिविष्टसंप्रतिष्ठितंसंस्था
नंसंनिवेशोयस्यतत्तथो [illegible] येयत्रप्रतिवसंतितत्रता
न्दर्शयति तत्रपाताल [illegible] सुमेरोसंनिवेशमाह स
मेरुरिति तदेवंभूर्लोकंस [illegible] ल्कासप्रकारमेवांत
रिक्षलोकमाह ग्रहेति [illegible] तारः स्वर्लोक
माद्दर्शयति माहेंद्रवासि [illegible] नेकायादेवजात
यः यक्षामपिदेवजि [illegible] योत्कर्षमाह सर्वेस
कल्पसिद्धा इति संकल्प [illegible] वेषां विषयाउपेति नमं
वृंदारकाः प्रजाः कामभोगि [illegible] मैथुनप्रियाः औप
पादुकदेहाःपित्रोःसंयोग [illegible] रणाकस्मादेवदिव्यश
रीरमेषां धर्मविशेषाभि [illegible] पत्युत्पणमवतीति
महर्लोकमाह महतीतिमह [illegible] ग्यशेष यद्यदेते
ष्पोरोचनेनत्रदेवमहाभूतानि [illegible] प्रतयंति तदिप्रात

प. सू. अमहाभूतानितैनतेनसंस्थानेनावतिष्ठंते ध्याना
१२० हारा ध्यानमात्रनत्पत्राः पृष्टा [illegible] जनलोकमाह
प्रथमइत्युक्तक्रमेण [illegible] देवपवाशिनइति भूता
निपृथिव्यादीनि इंद्रियाणि [illegible] श्रोत्रादीनि यथानि
यां क्रमिष्यंति तथैव [illegible] उक्तक्रमापेक्षया
द्वितीयंब्रह्मणस्तपोलोक [illegible] द्वितीयइति भूतेंद्रि
य --- कृतिवाशिनइति [illegible] पंचतन्मात्राणि त
द्वशिनः तादृशात्तोहि [illegible] स्वकार्याकारेण
परिणामंनइत्यगामिनः [illegible] आभास्वरेभ्यो
द्विगुणायुषोमहाभास्वरा [illegible] द्विगुणायुषः सत्म
हाभास्वराइत्यर्थः ऊर्ध्व [illegible] ऊर्ध्वं सत्यलोके प्रति
ष्ठमानाः अविचितकम [illegible] त्तपोलोके सूक्ष्मं व्यवहि
तादिसर्वं विजानानाः ऽर्थः तृतीयं ब्रह्मणः सत्यलोक

माह तृतीयइति अ [illegible] भवनस्यग इत्यत्यासो
येतेन्तच्योक्ताः अ [illegible] वादेवस्वप्रतिष्ठेषुशरी
रेषुप्रतिष्ठायेषांतेतथो [illegible] ध्यानवाप्तीनस्तादि
ष्ठाताः सत्वरजस्तमांसि [illegible] यावत्त्वर्गायुषां
तथाच श्रूयते ब्रह्मसा [illegible] संप्राप्तेप्रतिसंच
रे परस्यान्ते कृतात्मा [illegible] तेपरंपदमितितद्दि
वचनरूपांदेवनिका [illegible] एसाधर्मविशेषानु
क्तानांमविशेषग्रहणेन [illegible] विशेषानाह तत्रे
ति अच्युतानामदेवाः स [illegible] विशय ध्यानसरवाः ते
नतृप्यंति श्रुतनिवासा [illegible] सत्वदमविशयध्या
नसरवालेनतेनतृप्यंति [illegible] देवाः इंद्रियविश
यध्यानसरवाः तेनतृप्यंति [illegible] सितिनामदेवाः आ
स्मितानाम ध्यानसरवा लेनतृप्यंति तत्रतेसंसाताः

पा· सू· समाधिमुपासते व्युत्थानं प्रज्ञातसमाधिनिष्ठाः विदेह
१२८ प्रकृतिलयाः सत्यपि साधिकार[illegible]स्यार्थः नदेवमस्तत्य
लोकमाचावीचैर्योगिना[illegible]नदे[illegible]ीयं सूर्यद्वारेण
सुषुम्णायां नाड्यां नचैतत्[illegible]साक्षात्करोति इत्यत
आह एवं तावदन्यत्रापि[illegible]यान्यत्रापि योगो
पायोऽपाध्यायोपदिष्ट[illegible]दं सर्वं जगदृष्टमिति
बुद्धिसत्वं हि स्वभा[illegible]काशनं समर्थं न
मोमलाहृतं यत्रैव रजस्[illegible]मलाशयति तत्
र्यद्वारसंयमोद्घाटितं तत्[illegible]याति नैवमन्य
त्रापि प्रसंगः तत्संबंध[illegible]मात्रोद्घाटनेसामर्थ्या
दिति सर्वमवदातं त[illegible]सायांयोगिनस्तत्र
तत्र संयमः एवं तावत्[illegible]नक्षत्रादि हेतुष्वसंयमः हेतु
र्हेतुश्चात्र कश्चित् पिदिष्टो भाष्यकारेनिगम[illegible]व्याख्यात

इव्याख्या

ज्यो

इति निर्व्याख्यातः मूर्द्ध्यैतिषिसिद्धदर्शनं मूर्धशब्दो
न सुषुम्णानाडी[illegible]तत्र संयमादृति प्रातिभाद्वो
सर्वं प्रातिभाद्दृणाद्व[illegible]प्रसंख्यानहेतुसंयम
वतो हि तत्[illegible]वैप्रसंख्या[illegible]लिंगज्ञानं यद्
हजं ज्ञानं तेन सर्वं विजा[illegible]तत्प्रसंख्यान
संनिधापनेन संसारा[illegible]तारकं हृदये चि
त्तसंवित् हृदयपद्मं[illegible]दिदमस्मिन्ब्रह्मपु
रे देहत्वादात्माब्रह्मतेन[illegible]नेलयस्तत्र हि तत्र विज्ञा
नात्रि स्वमिति दहरं ग[illegible]वपुंडरीकमधोमुखं
वेश्म मनसः चित्तसंवेदना[illegible]तुमाह तत्र वित्ता
नं तत्र संयमाच्चित्तं विज्ञाना[illegible]तिविशिष्टां
सत्वपुरुषयोरत्यंतासंकीर्णयोः प्रत्ययाविशेषो
भोगः परार्थात्स्वार्थसंयमात्पुरुषज्ञानं यत्र प्रका

सू॰ प॰ शास्त्रस्यात्रिस्वच्छस्यानिर्मलता भिभूतरजस्तमस्तया
१२८ विवेकख्याति रूपेणायपरिणतेस्य बुद्धिसत्वस्यात्यं
तिकश्चैनन्यादशंकारः नत्रकेवल [illegible] प्यारजस्तमसोर्जे
डस्वभावयोरित्याशं [illegible] कारः सत्वपुरुषयो
रित्युवाच इममेवाभिप्रा [illegible] गृहीत्वाभाष्यकारोप्या
ह बुद्धिसत्वंप्रख्याशील [illegible] नप्रख्याशीलमात्र
मायितुविवेकख्या [illegible] परिणतं अतोनित्ता
नशुद्धप्रकाशतयात्य [illegible] तन्येनेत्यत आह
समानेति सत्वेनोपा [illegible] विनाभावसंबंधः
समानंसत्वोपनिबंध [illegible] मसोस्तेनत्यो
नोवशीकरोतीतिभि [illegible] संकरमाह तस्माच्चेति
चकारोप्यर्थः नकेवलंरजस्तमोभ्यामित्यर्थः प
रिणामिनश्चेति वैधर्म्यपरिणामिनः पुरुषादुक्तं

प्रत्ययाविशेषः शांतघोरमूढरूपायावुद्धेश्चतन्याविं
वोद्भूतेनचैतन्यस्यशां [illegible] काराद्यारोपश्चंद्रमस
इवस्वच्छसलिलप्रतिबि [illegible] स्यतत्कंपात्कंपनारो
पः भोगहेतुमाह दर्शि [illegible] ादिति अत्रसहे
ह्यारख्यानं नबुद्धिसत्व [illegible] बुद्धिर्भोगलक्ष
सः बुद्धितोभिद्यतइत्यत [illegible] मतत्वयोभोगरूपः
प्रत्ययः [illegible] दृश्योभोग्यः सत्वंहि
परार्थंसंहतत्वात्तद्धर्मे [illegible] शति सोपिपरार्थः प
रोपिचपरस्माअसौतस्य [illegible] भोग्यः अप्यवाप्र
कूलप्रतिकूलवेद [illegible] डुःखानुभवोभोगः
नचात्मनात्मानंसंवेद्यकूल [illegible] कूलयतिवास्वा
त्मनिवृत्तिविरोधात् अतोनु [illegible] तिकूलनीयत्वाभो
ग्यः सभोगकात्मनस्यद्दृश्योभोग इति यत्तुतस्मात्प

पा. सू. रार्थविशिष्टइतिपरादितिपंचमयन्यपदार्थोव्याहारेणाव्याख्या
१३० ना स्यादेतत् पुरुषविषयाचित्प्रता [illegible] भोः पुरुषः प्रज्ञायाः प्र
ज्ञेयइतिप्रज्ञांतरमेघतन्त्रतत्रेतिक [illegible] तन इत्यतआह न
चपुरुषप्रत्ययेनेति [illegible] प्रतिभ [illegible] : चित्याजडाप्रत्यैश्यते का
नजडेनचित्तिः पुरुषप्रत्यय [illegible] चिदात्माकथंचिदात्मानं
प्रकाशयेत् चिदात्मत्वेपर [illegible] काशोजडंप्रकाशयती
तियुक्तंबुद्धिसत्वैत [illegible] नादात्म्येनजडत्वमाह
बुद्धिसत्वगतः पुरुषप्रत [illegible] तिपरमार्थः नत्रैव
श्रुतिमुदाहरति तथाचोक्त [illegible] विरातारमरेकेनविजा
नीयात्केनचिदित्यर्थः [illegible] सोयात्वप्रधान संच=
स्वकार्यपुरुषज्ञानमभिनि [illegible] त्यातिनाकत्रत्यपरत्वाद्याभ्या
विश्रान्तीसाधनिका: सर्वादि [illegible] ती ततःप्रातिभात्श्रावणा
वेदनादर्शास्वादवार्ताजायते तदनेनयोगधर्मानिरूपिता

नांमनः श्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वाघ्राणानांयथासंख्यंप्रातिभज्ञा
नात्दिव्यशब्दाद्यापरोद्यहेतुभावउक्तः श्रोत्रादीनांपंचा
नांदिव्यशब्दाद्युपलंभकानांतांत्रिकीश्रावणासंज्ञाश्रावणाद्या
स्वगमंभाव्यं कदाचिदात्मानि [illegible] भोपप्रवृत्तस्तत्प्रभावा
दस्वरवांतरसिद्धीरभि [illegible] लादस्यवृत्तिः उपमादिरमेदतआह
तेसमाधावुपसर्गाः श्रो [illegible] पिका दांचा [illegible] चाभि
ज्ञारभिमन्यते [illegible] भा
वं [illegible] विरमितव्यं
प्रतिसंहितो [illegible] र्थः मारवत्व
यंतत्रत्तीकासु [illegible] योरर्थः तदेव
विज्ञानरूपो [illegible] त्रियाहरूप
मैश्वर्यंप्र [illegible] लमाह बंधक [illegible] प्रान्तिव [illegible] चारसंवेदना
प्रचितस्य [illegible] नावेशः साध्याधिचलादिति [illegible] धकारणाविधि

स्व॰ पा॰ संयमवशीकृतेन्द्रियस्य समाधिग्रहणं प्रवाहयनेनास्मि
१३१ निप्रचाटितत्व भूस्यगमाद्यानिता [illegible] भोः कृतमाचार्यैः संयमा
नं विदनं [illegible] तत्र [illegible] निरू [illegible] प्रति वध्य
ते ग्रामनिवद्भमण्ड [illegible] प्रभि [illegible] ः वितीयादम्तदृहंनिः
त्रमाप्ति नवः पुरुषप्रत्ययः [illegible] विदात्मा कर्ये [illegible] चारोपि
ज्ञातव्यः २। चिदात्मत्वेपर [illegible] काशो जडं प्रकरीरियया
भिव्यानंतिविद्वौत [illegible] नादात्मयेनजडे त्वमादि
ध्यसंग उत्क्रांतिश्च बप्र [illegible] निपाता [illegible] दलदाना
प्राणादिलक्षणानां प्राणा [illegible] राणा [illegible] नः सामान्योक्ताः
दयीं [illegible] राणां वृत्तिर्व्यापारः [illegible] मारूपाद्यातोचनलक्ष
णा प्राभ्यंतरीजीवनं सहिप्रयत्नभेदः शरीरोपग्रहणिः
मारुतात्क्रियाभेदहेतुः सर्वकरणसाधारणः यथाहुः सामा
न्यांकरणवृत्तिः प्राणाद्यावायवः पंचेति तेरूपं लक्षणान्वा

तस्य प्रपंचस्य प्रथमस्याक्रियाकार्यपंचतयी प्राणान्वा
नासाग्रादाच हृदयादवस्थितः प्राशितपीताहारपरि
णामभेदं रसं [illegible] सुमत्यनुरूपं [illegible] यनामपानः आहृद
दाचनाभेरवस्थानं मूत्रपुरीषगर्भादीनामपनयनहेतु
रपानः आनाभेराचपादतलादस्यवृत्तिः उन्नयनादूर्ध्वंनय
नाद्रसादीनामुदानः [illegible] का दाचाशिरसोवृत्तिरस्य
व्यापीव्यानः [illegible] सर्वो
[illegible] उत्क्राम
[illegible] भेदं प्रतिपाद्य
[illegible] दानेकृतसंयमः
[illegible] विशिरादिभा
[illegible] त्तिं प्रयाणकाले [illegible] त्तिवाशिलेन [illegible]
५॰ ४९॰ तीयद्यतो प्राणादिसंयमात् [illegible] विभूतयाप्रतिपत्तव्या

प. स्व: समानजयात्ज्वलनं तेजसः शरीरस्थो प धारणं तेजनं स्वार्थसंय
१३२ मानत्वाद्य यस्मिंसंयमकरणो धारणा [illegible] निरूप्यत ग्रस्थी द्वेषसंयमा
न्त्र श्रवण तंत्रस्मिन्न मे धत्तं तत्तत्तत्के [illegible] योः संबंधसंयमादि
व्यं श्रोत्र मतिबद्धम् जी [illegible] प्रतिम [illegible] वः विलं चार्थसंयमाद्वा
चयतीति नकाः ष्ठितृष्यप्रत्यय [illegible] विदात्मा कोभिन्नोश्रोत्रस्य
नोसामर्थ्यं चिदात्मत्वेपरः [illegible] काशो जड भव विषयं श्रो
त्राकाशयोः संबंधान [illegible] तादात्म्यक्रादि त्वेन मा
हंकारिकत्वं ना प्याकाशं [illegible] श्रो त्रं तदुपकारापकाराभ्यां
श्रोत्रस्योपकारापकारदर्शनात् शब्दानां श्रोत्र सहकारि
त्वा पार्थिवादि शब्दग्रहणोकत्वेकरण शष्कुलीविवरह
पं नभः स्वाश्रयंतत्रास्माधार शब्दमपेक्षतेगंधादिग्रहणसह
कारिभि र्घ्राणादिभिर्वाह्य पृथिव्यादि वर्तिगं धाद्यालो
चने कार्येदृष्टेः आहंकारिकमपि घ्राणरसनात्वक्चक्षुः

शष्कुलीविवरं प्रविष्टं तत्तद्धतं

श्रोत्रं स्वस्वाधिष्ठानमेवस्थितोपकाराभ्यां घ्राणादीनामुप
कारापकारदर्शनादित्युक्तं मत्त्वेदं श्रोत्रमाहंकारिकमयः
प्रतिबिम्बमयस्कान्तमणिकल्पेन वक्त्रावक्त्रस्थेनवक्त्र
स्थेनशब्देनाकृष्टं स्ववृत्तिपरंपरया वक्त्रावक्त्रमागतं शब्दमा
लोचयति तथावादिग्देशावावपतुल्यदेशवर्तिशब्दप्रती
तिः शरीरान्तमात्रस्य नासानिवाधके प्रमाणाभावत्वाभावि
ष्यतीति तत्र [illegible] देशस्थ शरीरनामे
कस्मिन्संस्थे [illegible] स्थानि श्रवणादीनि श्रो
त्रादीनियेषां चैत्र [illegible] सर्वेषां श्रवणान्यवका
शवन्तीति न्यायः तत्र [illegible] काशं शब्दग्रहणं
तत्र तत्त्वात्तुल्यमंशशब्दग्रहणं [illegible] देन सहकारिणा
पार्थिवानशब्दानगच्छतीति [illegible] णमेवं जातीयाप्र
तिः शब्दस्य तत्र्यः तदनेन श्रोत्रस्याधिष्ठानत्वमाकाशस्य

प॰ स्त॰ शब्दग्रहणात्वं च दर्शितमिति तदेवं कदेशाभ्यामनित्वमाकाश
१३३ लिंगं साहि एकजातीयाः शब्दाः [illegible] नेशब्दाः इत्यर्थः
यदाश्रया न देवाकाशा [illegible] भूतं भ्रांतिमंतरे
णाशब्दव्याप्तिः न चेहत्र [illegible] भि [illegible] वः विनं दिग्गुणात्तस्यत्वा
त्मनिव्यंग्यव्यंजक [illegible] प्रत्यय [illegible] कालादेरणां चाकाश
लिंगं यथाकाशात्मविपर [illegible] न्योन्यसंपीडितार
भिमूर्तानि तत्सः [illegible] सर्वेरेवस्मात्
तं स्यात् न च मूर्तद्रव्याभावादेवानावरणं अस्याभावस्यभावां
तराश्रितत्वेन तदभावविभावात् न च चितिशक्तिस्तदाश्रयाभा
वितुमर्हति अपरिणामितयावच्छेदकत्वाभावात् न च दिक्का
लादयः पृथिव्यादिभ्यो व्यतिरिक्ताः संति तस्मात्ताहृशपरिणा
तिभेदो न भवेति सिद्धमेव तदनं अनावरणं चाकाशलिंगं सिद्धं यत्र
यत्रावरणं तत्र सर्वत्राकाशमिति सर्वगतत्वमप्यस्य सिद्धमित्याह
नावर

तथा अमूर्तस्येति श्रोत्रसद्भावे प्रमाणमाह शब्दग्रहणेनेति
क्रियाहि करणसाध्या दृष्टा यथा छिदादिर्वाध्यादिसाध्या
तादिह शब्दग्रहणक्रियायांपि करणसाध्या भवितव्यं यत्तु का
रणं तच्छ्रोत्रमिति अप्यास्याप्यत्वरा ---- कस्मात्क
रणं नभवं तीत्यत आह वधिरावधिरयोरिति अन्वयव्यतिरेका
भ्यामवधारणं उपलक्षणं चैतत् त्वङ्मांसयोः [illegible] जसोरसनो
[illegible]कयोर्नासि— मुखि [illegible] वायवगाच्च सत्त्वीजं का
याकाशयोः संयम [illegible] काशगमनं कायाकाशसं
बंधसंयमा तूल लघु [illegible] समापत्तिश्चेतसि त
त्स्य तत्र जनतालङ्घेति सि [illegible] ति अपरमपि परशरीरा
वेशाय संयमं क्लेशकर्मविपाक [illegible] हिः कल्पितावृत्ति
महाविदेहा ततः प्रकाशावरणक्षय [illegible] त्रमाह शरीरादिति
अकल्पितायां महाविदेहायां यउपायस्तत्प्रदर्शनाय कल्पितां

पा॰ सू॰ विदेहामाह सरवदीति वृत्तिमात्रंकल्पना[illegible]त्मात्रंतेन महावि
२४ देहामाह यावत्विति उपायोयवेदा[illegible]न्ति[illegible]ल्पितयोगाह नेत्रेति
किंपरशरीरावेशमात्रमिति[illegible]को[illegible]ति ततोधारणा
महानिदेहायामन:प्र[illegible]भिन्न[illegible]: वि[illegible]र्मचताभ्यांविपाक
त्रयंजात्यायुर्भोगा[illegible]त्रप्रत्यय[illegible]लितयोगदात्मसंस — द्वि
सत्वमावृणोति दातत्वेपर[illegible]णां योगिचित्तीये वंविह
रति विजानाति स्थूलेत्यादि[illegible]पर्थवत्वसंयमाद्भूतज
य: तत्रपार्थिवाद्या:शब्दादयोविशेषाइत्यादिना स्थूलंस्वरू
पंचसूक्ष्मंवान्वयश्चार्थवत्वंचेतिस्थूलस्वरूपसूक्ष्मान्वयार्थव
त्वानितेषुसंयमाद्भूतजय: स्थूलमाह तत्रेति पार्थिवा:पाथसी
या:तैजसावायवीया: आकाशीयमधुरादया सुरभ्यादय: ए
तेहिनामरूपप्रयोजनै: परस्परतोभिद्यंते इति विशेषा: एवां पंचपृ
थिव्यांगंधवर्जंचत्वारोप्सुगंधरसवर्जंत्रयस्तेजसिगंधरूपरस

वर्जंद्वौनभस्वतिशब्दएवाकाशे तएते ईदृशाविशेषा: सहका
रिभिर्धर्मै:स्थूलशब्देनपरिभाषिता: धर्मास्तु तत्रपार्थिवास्ता
वद्धर्मा:आकारोगौरवंरौक्ष्यंवरणंस्थैर्यमेवच वृत्तिर्भेदोक्षमा
कार्ष्ण्यंकाठिन्यंसर्वभोगता अपां धर्मा: स्नेह:शैत्यंप्रभार
श्चोच्चं — ईवंगौरवंचयत् शैत्यंचतापदि[illegible]संघातंचोद
कागुणा: तैजसधर्मा: ऊर्ध्वभाक्पा[illegible]दाहपावकंल
घुभास्वरं प्रध्वंस्योजस्विवैते[illegible]धर्मा: वाय
वीया धर्मा: [illegible]दोपोनोदनंबलं बल
मस्त्याग्रनारोद्य[illegible]धर्मा: आकाशीयाधा
र्मा: सर्वतोगतिरव्यू[illegible]त्रय: आकाशध
र्माव्याख्याता:एवंधर्मावि[illegible]नमाकाशे प्र
भक्तयो धर्मास्तै:सहेति आकाशि[illegible]न्यविशेषोगोत्वा
दि: द्वितीयरूपमाह द्वितीयं रूपसामान्यं मूर्ति:सांसिद्धि ২

विभागलिंगजमतमत: सत्वमात्रमविवेक ख्या तिसंगमभुक्यात्मनेदंतदिपाकत्रयंजात मोभ्रलेंच पं॰ ५

पा॰सू॰ कंकादिवत्वं स्नेहो जलं जाभृद्भिर्वलाधूम्नहेतुः वन्हिरुष्णता
१३५ उदर्येशोष्ठें भौमे च सर्वत्रैवत्तु [illegible] नेः [illegible] सर्वत्रो सर्वोक्ति
सर्वं चैतद्धर्मधर्मिणोरभे[illegible]कौ[illegible] अभिन्न [illegible] वः वित[illegible]ः प्राणानां वस्तु विवक्षया
वहनशीलः नदाह [illegible] प्रत्यय [illegible] नां शरीरस्थापने
नच सर्वगं वायु [illegible] दात्मत्वेप [illegible] मिश्रुमीयते सर्वतोग
निराकाराः [illegible] नात् श्रोत्रग्राह्यत्वा का
शगुणेन हि शब्देन पार्थिवी [illegible] रिर्वेत्युपपादितम
मधस्तात् एतत्स्वरूपशब्देनोक्तं अस्यैवमूर्त्यादिसामान्य
स्य शब्दादयः रूपादयः उष्णत्वादयः प्रकृत्वादयः कथा
यत्वा स्थूलसंयमजयाद्भूतजयः सिद्धयो भवन्तीत्यतआह त
त्राणिमा महानपि भवत्यणुः लघिमा महानपि लघुर्भूत्वा
इषीकातूलमिवाकाशे विहरति महिमाल्पोपि नागनगपुर
रमानो भवति प्राप्तिः सर्वे भावाः संनिहिता भवन्ति योगि

नः न यथा भूमिष्ठ एवांगुल्यग्रेण स्पृश[illegible] स्वरू
प संयमाद्विजयात्सिद्धिमाह प्राकाम्यमि[illegible] घात्तोना
स्य स्वरूपं भूतस्वरूपैर्मूर्त्यादिभिर्न [illegible] ध्यमाबुन्मज्जति
निमज्जति च यथोदके स्वरूपसंय[illegible]सिद्धिमाह व
शित्वं भूतभौतिकानि पृथिव्यादीनि भौतिकानि घोटकादी
नि तेषु वशीभूतं तैर्योभवति तेषां च वश्यः तत्कारणा त
न्मात्रपंचावयवादिप्रकृत[illegible]कार्यवशीकारः
तेनतान्निय[illegible]विष्ट[illegible]पादानि स्थूलस्य
र्थ [illegible] अन्वयवि[illegible] शित्वं तेषां
त्वाभौतिकानां वि[illegible]ः प्रभव उत्पादो
यथाव्यो विनाशो यथाव्यूहो [illegible] नेषांमीष्टे अर्थव
त्वसंयमात् सिद्धिमाह यत्रकामावसायि[illegible]संकल्पना विहितगुणा
र्थवत्तो हि योगी यदुदर्थतया संकल्पयति तान् स्वेभ्यः प्रयोजनाय कल्पते वि
षमप्यमृतकार्ये संकल्प्य भोजयन् जीवयतीति स्यादेतत् यथा शक्ति

पा॰ सू॰ विपर्यासं करोति एवं पदार्थविपर्यासमपि कस्मान्न करोति न यथावस्थं
१३६ वस्तु अन्यथा दिकं कुर्यात् कृत आसि[illegible]यत आह न च शक्तो
ऽपीति न च अल्पत्वेन यत्र कामावसायि[illegible]प्रतः परमेश्वरस्याज्ञा
मानित्वमेत मुक्तमहं न्तो [illegible]भिम[illegible]: वितत्र निदेशकालावस्था
भेदेन नियतस्वभावत्व[illegible]दिवच्छात्रविधानमिति एता
स्थसे वैश्वर्याणि [illegible]दामन्वेपत्[illegible]अणिमादिप्रादुर्भाव इत्य
नेनैव तद्धर्मानभिघात[illegible]सिद्धिवत् एतत्सू
त्रोपवद्दू सकलविषयसंयमफलवत्वज्ञापनाय पुनगममन्यत् का
यसंपदमाह रूपलावण्यबलवज्रसंहननत्वानि कायसंपत् वज्र
स्येव संहननमवयवव्यूहो दृढो निविडो यस्य स तथा जितभूतस्य यो
गिन इंद्रियजयोपायमाह ग्रहणस्वरूपास्मितान्वयार्थवत्वसंयमा
दिंद्रियाजयः ग्रहणं च स्वरूपं चास्मिता चान्वयश्चार्थवत्वं च तेषु
संयमस्तस्मादिंद्रियाणां जय इत्यर्थः ग्रहीतिर्ग्रहणं न च ग्राह्या

मि

धीनानिरूपणात्रिग्राह्यं दर्शयति सामान्यविशेषात्मेति अग्राह
मुत्वा ग्रहणमाह नोऽदिति इन्द्रियालोचनं विषयाकारा परिणतिरि
त्याव्यत येत्वाहुः सामान्यमात्रगोचरेंद्रियवृत्तिमिति तान्प्रत्याह न
चेति गृह्यतइति ग्रहणं न सामान्यमात्ररूपं ग्रहणं बाह्येंद्रियतं वम
नोवाह्यविवर्जिते अन्यथ्यां धवादिरायभावप्रसंगात् नदिह यदि
नदिशेदयामिंद्रियंतेनासावलोचितो विशेषइति कथं मनसानु
व्यवसीयेत न सामान्य[illegible]इंद्रियालोचनमि
तिनदेतद्ग्रहणमिंद्रियाणां [illegible] द्वितीयरूपमाह स्वरूपंपुन
रिति प्रकाशकारी हि सत्त्वभा[illegible]य जीजनत अन्तोय
न त्रकरणत्वं सामान्यं यच्चा[illegible]न्याचं विशेषवत्तेनुम
या नितत्रतेन भवितव्यमिति सर्वे[illegible] सामान्यमिंद्रिया
णामित्यर्थः तृतीयरूपमिति गृह्यणा[illegible] स्वरूपं व्यवसेयात्मक
त्वं व्यवसायात्मकत्वं च तत्र व्यवसेयात्मकत्वं ग्राह्यतामात्राय

पा० ३० पंचतन्मात्राणि तत्र भौतिकानि चानिर्मितीनेव्यवसायात्मकत्वं
२३७ ग्रहणात्मकत्वमात्रायसाहंकाराणीन्द्रियाणि [illegible] अर्थवत्वं शेषं सुगमं
पंचरूपेन्द्रियजयात्सिद्धीराह ततो [illegible] विकरणभावः प्र
धानजयश्च विदेहानामि [illegible] चित्तभावो विकरणभा
वः देशः काश्मीरादिः का[illegible] विषयः सूक्ष्मादिः साधनेन्द्रि
यविजयात्सर्वप्रकृतिप[illegible] प्रधानजयः ता एताः
सिद्धयो मधुप्रतीकाः [illegible] स्यादेतत्
इन्द्रियजयादिन्द्रियाणि वश्यानि प्रधानादीनां तत्त्वकारणानां कि
मायात्तमित्यत आह एताश्चेति करणानामिन्द्रियाणां पंच
रूपाणि ग्रहणादीनि तेषां जयात् एतदुक्तं भवति नेन्द्रियमात्र
जयस्यैताः सिद्धयोऽपि तु पंचरूपस्य तदन्तर्गतं च प्रधानादिति न
देहज्ञानक्रियारूपैश्वर्यहेतवः संयमाः साक्षात्पारंपर्येण चास्य
सिद्ध्युपसंहारसंपादितम् ग्रह्याकारवायदव्यातिस्याः सत्त्वपुरुषान्य

तारख्यातेरवान्तरविभूतिं दर्शयति सत्त्वपुरुषान्यताख्याति
मात्रस्य सर्वभावाधिष्ठातृत्वं सर्वज्ञातृत्वं च निर्धूतरजस्तमोमल
तया वैशारद्यं तस्य परावशीकारसंज्ञा रजस्तमोभ्यामुपहतं हि चित्त
सत्त्वं रजप्रशमभगीत तदुपशमेतु [illegible] योगिनो व[illegible]नस्तस्मिन् वश्ये
योगिनः सत्त्वपुरुषान्यताख्यातिमात्ररूपप्रतिष्ठस्य सर्वभावाधि
ष्ठातृत्वं एतदेव विशोकेति सर्वात्मान इति व्यवसायव्यवसेया
त्मनो जडप्रका[illegible]
र्थमाह सर्वज्ञातृत्वमिति [illegible] विविधधायाः सिद्धेर्योगिनः
प्रसिद्धां संज्ञामाह स[illegible] धानानि च कर्मा
शितानि दीशनानि च स्य[illegible] णां पुरुषार्थाभास
फलत्वात् विवेकख्याति सं[illegible] तं विवेकख्यातेः प
रे वैराग्योपजननादेराकेवल फलमे[illegible] सत्यादपि दोषबीज
क्षये कैवल्यं यदास्य योगिनः क्लेशकर्मक्षये [illegible] भवति किं [illegible]
त्याह सत्त्वस्यायं विवेकप्रत्ययो धर्मः शेषं व्याख्यातत्वात्सुगमं एवं

पा॰ सू॰ संप्रतिकैवल्यसाधने प्रवृत्तस्य योगिनः प्रत्यूहसंभवे तन्निराकरणो
१३८ पायमुपदिशति स्थान्युपनिमन्त्रणे [illegible] यानकरणं पुनरनि
ष्टप्रसंगात् स्थानानि येषां [illegible] येनो महेन्द्रादयः ते
ष्टामंत्रणेनोपसंगः स्मय [illegible] विविधविषयप्रसंगात्
तेन यं देवाः स्थानैकपदं [illegible] विगतमिकं निर्धारयितुं
यावन्तो योगिनः संभवन्ति [illegible] चत्वार इति तत्र ६
प्रथमकल्पिकस्य स्वरूपमाह [illegible] अभ्यासीति प्रवृत्तमात्र
ज्योतिः पुनरवशीकृतं ज्योतिर्ज्ञानं परचित्तादिविषयं यस्य स
तथा द्वितीयमाह ऋतंभरप्रज्ञ इति यत्रेदमुक्तं ऋतंभरा त
त्रप्रज्ञेति स हि भूतेन्द्रियाणि जिगीषुः तृतीयमाह भूतेन्द्रि
यजयीति येन हि स्थूलादिसंयमेन भूतेन्द्रियाणि जितानि
तमेवाह सर्वेषु भावितेषु भावितः पादितेषु भूतेन्द्रियादिजयात
रचित्तादिज्ञानादिषु कृत्यरक्षावन्धो यत्नः तेष्वेव न चावक्ते मो

वनीयेषु निष्पादनीयेषु विशोकादिषु परवैराग्यपर्यन्तेषु
कर्तव्यसाधनवान् पुनस्तत्र प्रयत्नस्य साधनविषयस्यैव सा
ध्यत्वात् पात्रैकत्वात् चतुर्थमाह चतुर्थ इति तस्य भगव
तो जीवन्मुक्तस्य चरमदेहस्य चित्तप्रतिसर्ग एकोऽर्थः तत्र
देवेषु योगिषु उपनिमन्त्रणविषयं योगिनमवधारयति
तत्र मधुमतीति प्रथमकल्पिके तावन्महेन्द्रादीनां तत्त्वा
शंकैव नास्ति तृतीयोपि [illegible] भूतेन्द्रियवशि
त्वेनैव समर्थः चतुर्थोपि [illegible] सेपनेतराशंकाद्दूरोत्सा
रित एव दनि परिशेष्यात्तत्र [illegible] तदुपनिमन्त्रणविषय
इति वैहायसमाकाशगामि [illegible] अजरं मद्भि
तवं स्मयकरणे दोषमाह [illegible] ति यस्मात्तस्मात्स्थि
तमन्योत्पाति त्वां भगवाविष्यति [illegible] तस्यापाणिधास्य
तीत्यर्थः समाधम [illegible] उत्काक्कचितं काचित्संयमात्तत्वं

पा·सू· क्षणतास्यचतदिति: शेषक्षणताऽपितत्प्रकारमात्रविवक्ष
१३९ यायय्यास्सर्वेषुक्षणेषुभिक्तिकाऽपिवितत[illegible]हियावन्तोव्यंज
नप्रकारास्तैर्भुक्तिकाऽपितिरि[illegible]कोत्पन्न[illegible]तिः शेषैरिति
प्राप्तिचतदिति: पूर्वकथन[illegible]अभिप्रा[illegible]यः विषयोपनीतमन्त
सर्वमाशितप्राशकेनोभि[illegible]चितहेतिः शेषमितिग
म्यते तदित्यादिः शेषक्षणतो[illegible]क्रमस्यविवेकजज्ञान
स्यसाधनंसंयममाह क्षणतत्क्रमयोः संयमाद्वि
वेकजंज्ञानं क्षणपदार्थनिदर्शनपूर्वकमाह यथेति
लोष्टस्यप्रविभज्यमानस्ययस्मिन्नवयवेऽल्पत्वकाष्ठा
म्यंव्यवतिष्ठतेसोऽपकर्षः परमाणुः तथापकर्षपर्यन्त
कालः क्षणः पूर्वापरभागविकलः कालकलेतियावत्
तमेवक्षणंनिरूप्यदर्शयति यावताचेति परमाणुमा
त्रदेशमतिक्रमेदित्यर्थः क्रमंदर्शयमाह तत्प्रवाहेति

पदार्थ

तत्पदेनक्षणाः परामृश्यन्ते नचहुताः क्रमोवास्तवः किं
तुकाल्पनिकः तस्यसमाहाररूपस्ययुगपदुपस्थि
तेष्ववास्तवत्वेनविचारासहत्वादित्याह क्षणतत्क्रम
योरिति अयुगपद्भाविक्षणधर्मत्वात् क्रमस्यक्षणसमाहारस्यावा
स्तवत्वात् क्षणतत्क्रमयोवास्तवत्वं समाहारस्यनैसर्गिकत्वेऽपि
कथम्भातिशयरहितालौकि ---- क्षणएववस्तु तदर्शना
यांतायेकाल[illegible]क्षणो
वास्तवोनेत्याह क्षणस्तुवस्तु[illegible]तोवास्तवइत्यर्थः क्रम
स्यावलंबनमवबंधकोऽस्या[illegible]रागावलंब्यतेविवेकलि
केनेत्यर्थः क्रमस्यकैक्ष[illegible]हेतुमाह क्रमश्चेति
क्रमस्यावास्तवत्वेहेतुमाह[illegible]हित्यर्थः यतःकथेया
त्वान्सहभावात् --- इत्याह [illegible]भवद्वयोरिति कस्मा
दसंभवइत्याह पूर्वस्मादिति तोद्विमिदानींक्षमाविव---गा

पा॰३॰ यमाना सर्वस्वेंत्तरलक्षणानेत्याह येतीति ग्रन्थितं सांख्येस
५४॰ मत्वानन्ता इत्यर्थः उपसंहरति [illegible] वर्तमानस्यैवार्था
क्रियास्वेवावितानतसाम [illegible] कौ [illegible] ग्यते हि विवेचनं निः
प्रेबभावा विषयमित्यग्रे वद [illegible] ति सूक्ष्मत्वाभ्य
मंतस्याविशेषविषयाविशे [illegible] ति प्रतिपद्यते जाति
लक्षणदेशैरन्यतानवच्छेदं [illegible] देशः पूर्वादिः काला
दीस्ववृत्तिमन्त्योर्लक्षणमाह यथामौति इयं जरामलकय भेदः
त्काल्या आमलकजातिः कर्तलानादिलक्षणं तुल्यं देशमेदः
परमिति यदा तु योगी तं जिज्ञासुनान्येन कि स्वमलक मे
न्यत्रस्य योगिनो याऽत्र प्रज्ञा सा तत एवा विवेकजं ज्ञानता
रकं भवतीति दर्शनस्य योगप्रदीपस्य तारकत्वादिति तदे
वं परंपरया कैवल्यस्य हेतुत्व संयमात्कार्यसत्वपुरुषान्य
ताख्यातंक साक्षात्कैवल्यस्य साधनमित्य त्रसूत्रमवतारय
ति

प्राप्नोति विवेकजज्ञानं भवतु मा वा भूत् सत्त्वपुरुषान्यताख्या
तिमात्रात्कैवल्यप्रयोजिकेत्यर्थः सत्त्वपुरुषयोः शुद्धिसा
म्ये कैवल्यमिति इति सूत्रसमाप्तोऽयं ग्रन्थस्य पूर्वोक्तैः संय
मैरतीतानागतज्ञानैरीश्वरस्य वानंतरोक्तेन संय
मेन विवेकभागिनस्तरस्य वा उत्पन्नज्ञानस्य तत्त्वविश्रान्ति
काचिदपेक्षास्तीत्याह नहीति ननु यद्यनपेक्षितमांविभू
तयः कैवल्ये [illegible] अत आह सत्त्वशुद्धि
द्वारेणेति इत्थं भूतलक्षणेन [illegible] तां मध्यतमहत्तु वः कैव
ल्ये विभूतयः किं तु न साक्षात् [illegible] ज्ञानं विवेकजमुपक्ष्य
नियम्यपारं पर्यैरण कार [illegible] विधानकत्वं परमार्थ
त्तस्वाभाति रेव — । त्य [illegible] ति प्रसंख्यानात् दि
त्यर्थः अन्तरंगाणि परिणाम [illegible] विना संयमाद्भूतिसंयो
गः — ध्यानं विवेकजं इति श्रीवाचस्पतिमिश्रविरचितायां

पा.सू. तत्त्ववैशारद्यां विभूतिपादस्तृतीयः ॥ तदेवं प्रथमे द्वितीय
१४२ तृतीयपादैः समाधिस्तत्साधन[illegible]तयः ——— प्र
धान्येन व्युत्पादिताः इ[illegible]भिन्न[illegible]ः सि[illegible]योपयोग्या तिकंचोक्तं
इहेदानीं तत्फलकं कैवल्यं [illegible] पादस्तुरीयं तत्रैतत्कै
वल्यंभागीयंचित्तं परलोके [illegible]कीनं च विज्ञानातीति
तं चित्तं कस्माकस्तत्र चात्मा[illegible]स्युपभोगैरमात्मानं च त्ता
प्रसंख्यानं च परमकाष्ठांचाविनाप्नुयादित्युशात्वेयं वक्तुमिति
तदेतत्सर्वमत्र पादे व्युत्पादनीयं इत्यस्य प्रसंगादुपोद्घा
तानुक्तात्र प्रथमं सिद्धि चित्तेषु कैवल्यभागीयं चित्तं निर्धा
रयितुकामः पंचतयीं सिद्धिमाह जन्मौषधिमंत्रतपःस
माधिजाः सिद्धयः व्याचष्टे देहान्तरितेति स्वर्गोपभोगा लक्ष्यपरि
गीयात्कर्मणो मनुष्यजातीयाचरितान् कृताच्छ्राविभिन्नाम्॥
पाकात्तत्क्षणिदेवनिकाये जातमात्रस्य वदिव्यदेहान्तरिता

सिद्धिरणिमाद्या भवतीति औषधिसिद्धिमाह असुरभ
वनेष्विति मनुष्यो हि कुतश्चिन्निमित्तादसुरभवनमुपसंप्राप्तः क
मनीयाभिरसुरकन्याभिरुपनीतं रसायनमुपभुज्य अजा
मरणत्वमन्याश्चसिद्धीरासादयति इहैव वा रसायनोप
योगेन यथा माण्डव्यो मुनिरसोपयोगाद्विंध्यवासीति मंत्र
सिद्धिमाह मंत्रैरिति तपःसिद्धिमाह तपसेति संकल्प
सिद्धिमाह कामरूपीति य[illegible]नादित्तदेकप
देश्यं भवतीति यत्र कामय[illegible]वामंत्रं वा तपश्चैव सर्वतो
तिमनुचोति आदिशब्दा[illegible]ः संगृहीता इति स
माधिजाः सिद्धयो व्या[illegible]तेपादे प्रपंचन
स्तवुसिद्धिषोषधादिसाध[illegible]वकायेन्द्रियसौ
जात्यंतरपरिणामानितिर्दिश्यते साधुनतनात्वपुयादानमा
त्रान्न तहिता वत्सत्रमपादानेन्द्रमाधिकादित्याहिव्य

पा.सू. रव भावस्यभवन्ति नौत्वविकल्पनांकारणंकायवैलक्षण्या
१४२ यालमस्याकस्मिकत्वमाम्त्र[illegible]न[illegible]त्तयभूरयित्वासूत्रं
पठति कायेंद्रियाणाम[illegible]कौ[illegible]णतानां जात्यंत
रपरिणामःप्रकृत्यापूरा[illegible]तिपरिणतानांका
येंद्रियाणांयोदवातिर्यंज[illegible]रिणामःसखलुप्रकृत्या
पूरणात् कायस्यहिप्रकृति[illegible]थिव्यादीनिभूतानिइंद्रि
याणांचप्रकृतिरस्मितातदवयवानुप्रवेशात्मपूरःतस्मा
द्भवति तदिदमाह पूर्वपरिणामेति ननुचयद्यापूरणा
नुग्रहःकस्मान्नपुनरयंनसदातनइत्यतआह धर्मादीति
तदनेनतस्यैवशरीरस्यबाल्यकौमारयौवनवार्धका
दीनिचन्यग्रोधधानायात्यग्रोधतरुभावश्चवान्हिकाणे
कायात्तृणराशिनेवौशीतायावाप्रोद्भवज्ज्वालास
हस्रसमालिंगितगगनमंडलत्वंचव्याख्यानं प्रकृत्या

पूरणादित्युक्तं तदेवसंदिहानेकिमापूरःप्रकृतीनांस्वाभावि
कोधर्मादिनिमित्तकोवेति किंप्राप्तं सतीसुकृतिसुकदावि
दापूरणाद्धर्मादिनिमित्तश्रवणात्तन्निमित्तएवेतिप्राप्तं
एवंप्राप्तेआह निमित्तमप्रयोजकंप्रकृतीनांवरणभेदस्तु
ततःक्षेत्रिकवत् नहिधर्मादिनिमित्तंतत्प्रयोजकंभवतीत्या
दिना सत्यंधर्मादयोनिमित्तंनतुप्रयोजकाःतेषामपि
प्रकृतिकार्यत्वात् नचकार्यं[illegible]प्रयोजयति यस्य
तदधीनोत्पत्तिरित्यकारण[illegible]पश्चत्वात् स्वतंत्रस्यच
प्रयोजकत्वात् नखलुकु[illegible]रणामरहंइवक्रमेति
लादयइत्यपिसितेन[illegible]प्रयुज्यंतेकिंतस्वतं
त्रेणाकलालेन नचअक[illegible]कः किंतुतदेह
प्रोनेश्वरःउद्देश्यतामापाद्याप्र[illegible]:प्रवर्तकइत्युच्यते
अचित्तस्योपादानस्याधिष्ठान[illegible]कारणत्वमुक्तं नचेना

पा॰सू॰ वत्ताधर्मानामनिमित्तता प्रतिबंधापनयमात्रेणाद्वैत्रिक
१४३ वदुपपत्तेः ईश्वरस्यापि धर्मा[illegible]त्ते [illegible]र्यं प्रति बंधापन
य एव व्यापारो वेदितव्यः [illegible] व्याख्यातेन भाष्ये
णोक्तं प्रकृत्यापूरेऽपूर्वा[illegible]भिप्र[illegible]ः सिद्धविनिमित्तेन ना
नाकायवन्निर्मिदिवत्तियज्ञ[illegible]यानि यदा त्विति
मैत्रनानामःपस्यहिप्रकृति[illegible]नामभिप्राय भेदादे
काभिप्रायानुरोधश्च परस्परं प्रतिसंधानं च न स्यात्तां प्रकृत्वा
नरवत् तस्मादेकमेव चित्तं प्रदीपवद्विसारितया बहूनपि
निर्माणकायान्न व्याप्नोतिमाशंक्याह निर्माणचित्तान्य
स्मितामात्रात् यथावज्जीव शरीरं तत्सर्वमेकैकाना
धारणाचित्ता न्विसंहतं यथा चैत्रमैत्रादिशरीरं तथा
चानिर्माणकाया इत्ति सिद्धं तेषामपि प्रतिरिविकं मत र
न्यमभिप्रायेणाह अस्मितामात्राभिभ्यो ४ यदुक्तमनेक

चित्तत्वे एकाभिप्रायानुरोधश्च प्रतिसंधानं च न स्यादिति
तत्रोत्तरं सूत्रं प्रवृत्तिभेदे प्रयोजकं चित्तमेकमनेकेषां अभावि
देषदोषो यदि चित्तमेकं नाना कायवृत्तिमेनो नायकं ना नि
रमास्यत् तन्निर्माणोत्त्वदोषः नचैकं गृहीत्वाकृतं प्रतिसि
कैर्मनोभिः कृतं वा नायका निर्माणो न निजस्येव मनसो नाय
कत्वादितिवाच्यं प्रमाणसिद्धस्यानियोगपर्यनुयोगानुप
पत्तेरिति [illegible] यथी [illegible]प्रमुशन्नयावेव कुधा
भवत्येकः भवतीश्वरः [illegible]यथाकार[illegible]पुनस्तु सः तस्माद्भ्रमन
सो भेदाजायेत च तत्र खलु कु[illegible]धा चैव त्रिधा च व
कुधा पुनः योगीश्वरः [illegible]ति विकरोति च प्रा
प्नुयाद्विषयान्केचित्केचि[illegible] संहरेच्च पुनस्ता
नि सर्वैरश्मिगणानिवेदि तदे[illegible]प्रायेणाह बहूना
चित्तानामिति ५ भदेवमादिनेषु पंचस्त सिद्धि। चैतेषु अत्र एव

गभागीयं चित्तं निर्धारयति तत्र ध्यानजमनाशयं
म्राशेरत इत्याशयाः कर्मवा [illegible] स्तेष्वासनाश्चतत्र
तेनाविद्यन्ते यस्मिन् तदप्र [illegible] गभागीयं संभवे
मीत्यर्थः यतो रागादि नि [illegible] तिर्नास्ति यतोनार
त्तिपुण्यपापाभिसंबंधः [illegible] रागादिजनत्ता प्रवृ
त्तिर्नास्तीत्यनश्चाह हीनाः [illegible] वादिति ६ ध्यानजस्य
नाश्रयोऽस्यमनोन्तरेभ्यो विशेषाद [illegible] मितरेषामा
शयवतामाह इतरेषाञ्चेति नचैवचहेतुपरंतत्रमवार
नारणति कर्मशुक्लाकृष्णं योगिनस्त्रिविधमितरेषां
पदं स्यानं चतुर्थसमवेताचतुःपदा यथा बहिःसाधन
साध्यं तत्र सर्वत्रा [illegible] कस्यचित्पीडा नाहि व्रीह्यादिसाधने
पि कर्मणि परपीडानास्ति अवघातादिसमयेपि पिपीलि
कादिवधसंभवात् संततोवीजाद्विधेनसंभांदित्वे दो

वा

षनिबंधात् ग्रहस्मदतिरागादिना ब्राह्मणादेरिति शुक्ला
नयः स्वाध्याय ध्यानवताम् संन्यासिनां शुक्लत्वमुपपा
दयति साहीति अशुक्लाकृष्णा संन्यासिनां संन्यासिनो
दर्शयति क्षीरेति कर्मसंन्यासिनो न क्वाचित् बहिःसाध
नसाध्ये कर्मणि प्रवृत्ताः इति चैषामास्तिकः सः कर्माशयः
योगानुष्ठानसाध्यस्य कर्माशय फलस्येश्वरे समर्पणा
श्चनशुक्लः कर्माशयः निरव [illegible] कृष्णः उच्यते यस्य फ
लमेव नास्ति कुतस्तस्यानि [illegible] फलतेत्यर्थः तदेवं चतु
र्थ्यी कर्मजातीमुक्त्वा का [illegible] स्य वर्त्तारयति तेभ्यस्त
त्कमिति ७ कर्माशय [illegible] गतिमाह तत
स्तद्विपाकानुगुणानामेवा [illegible] वासनानां यज्ज्ञा
तीयस्य गुणस्यजातीयस्यानुगुणा [illegible] जातीयस्य पाक कर्मणो
योविपाको दिव्यो नारको वाजान्याद्भोगस्तस्य वि

पा·सू· पाकस्यानुगुणाः नाएवाह वासनाः कर्मविपाकमन्वा
२८५ शेरत्ते ऽनुकुर्वंति दिव्यभोगज [illegible] न्ते हि दिव्यकर्मविपा-
कानुगुणावासनाः नहि [illegible] वासनाभिव्यक्तौ
दिव्यभोगफलोपभोगस [illegible] मानुषविपाकानुगुणा
मि एववासनाः कर्माभिव्यंजन्ती [illegible] भाष्यार्थः स्यादेतत्
मनुष्यस्य प्रायणानंतरम [illegible] नन्तवृषदंशभावस्यानंत
तरतयामनुष्यवासनायाः [illegible] व्यन्तयानाविनव्यं नख
ल्वास्तिसंभवोयदनंतरदिवसानुभूतंनस्मर्यतेव्यवहित
दिवसानुभूतंचस्मर्यत इत्यत आह जातिदेशकालव्य
वहितानामप्यानंतर्यंस्मृतिसंस्कारयोरेकरूपत्वात्
भवतुदैशवासनायाजात्यादिव्यवधिस्तथापितस्याः
फलतयानंतर्यं वृषदंशपरिपाकेन कर्मणा तस्या ए
वैस्यविपाकानुगुणायाअभिव्यक्तौ तत्स्मरणासमुत्था

त्व
स्वादित्यतआह वृषदंशपरिपाकोदयइति उद्बोधकैर्मा
दिनुदयः कर्माशयः पुनः स्वव्यंजकांजनउदियात्
अभिव्यज्येत विपाकारंभाभिमुखः क्रियेतेत्यर्थः
अभिसंस्कारक्रियाउपादायगृहीत्वाव्यज्येतयादि
व्यन्येत्तस्यविपाकानुगुणाएववासनागृहीत्वाव्यज्ये
तेत्यर्थः आनंतर्यमेवफलतः कारणग्राहकमुपपाद्य
कार्यग्राहकमुपपादयति कृत [illegible] तीति एकरूपतयासाद
श्यनेदेवाह यथेति तत्त्वनुभ [illegible] स्त्रोत्संस्कारास्तथास
त्यनुभवा विशरारव इत्येतेऽ [illegible] पुनः कथंचिरभाविने
नुभवायकल्पेरन् इत्यत आ [illegible] वासनारूपायथापूर
र्वंस्यापि तुरीयकर्मानिमि [illegible] णिकानुभवानि
मित्तोपिसंस्कारः स्यादिकिंचि [illegible] यथानंचसारूप्यं अन्य
थाऽभेदेतत्त्वेनसादृश्यानुपपत्तेरित्यर्थः स्वगमन्यत
म

पा·सू·स्यादेतत् व्यज्येरन् पूर्वपूर्वतरजन्माभिसंस्कृता वास
२४६ नायादिपूर्वपूर्वतरजन्मसद्भावे [illegible] यात् तदेवतु ना
स्ति नवजातमात्रस्य जं[illegible]कोऽपि [illegible]र्शनं प्रमाणं भवि
तुमर्हति पद्मादिसंकोच[illegible]भिन्न[illegible]ः [illegible]वत्स्वाभाविकत्वेन
तदुपपत्तेरित्यत आह न[illegible]दिनंचाशिषो नित्य
त्वात् तासां वासनानामादि[illegible] न केवलं मातं नार्थमि
तिचार्थ्य आशिषो नित्यत्वादात्माशीषो वासनानाम
नादित्वे नित्यत्वाव्यभिचारादिति ननु स्वाभाविकत्वे
नापि उपपत्तेरसिद्धमाशिषो नित्यत्वमित्यत आह ये
यामिति नास्तिकः पृच्छति कस्मात् उत्तरं जातमात्र
स्य जंतोः अत एवास्मिन् जन्मन्यननुभूतमरणधर्मर
कस्य मरणमेव धर्मः सोऽननुभूतो येन तस्य त्योक्तस्य
मातुरंकात्प्रस्खलतः कंपमानस्य मंगलवक्राद्विलांघि

नेमंगुरः सूत्रमातिसाईपाणिग्रहमवलंबमानस्य बालक
स्य कंपभेदानुमितात् द्वेषानुषक्तो दुःखवियोगस्मृतिस्तन्निमि
त्तो मरणत्रासः कथं भवेदिति ननु तत्कं स्वभावादित्यत आ
ह न चत्स्वाभाविकं वक्तनिमित्तमुपादत्ते गृह्णातीति सो
न्यतो एतदुक्तं भवति बालकस्येदृशो दृश्यमानः कं
पो भयनिबंधनः ईदृशकंपत्वात् अस्मदादिकंपवदि
ति बालकस्य भयहेतुदुः[illegible]णानिमित्तं भयत्वात्
अस्मदादिभयवत् आग[illegible]प्रत्यवायो न्मेतालदारा
च भयं न दुःखस्मृतिमात्र[illegible]मी आपि न्नयन्नोविमेति
तस्य प्रत्यवायहेतुभाव[illegible]पि सन्यवासम
यमपि विदध्यादिति शंके[illegible]मायतु पतीयादनुभूत
चरात् द्वेषानुषक्तदुःखमुपपादयन्नस्मात् स्मरणम्
तज्जातीयस्यानुभूयमानस्य तु दुःखहेतुत्वमनुमायतो

पा·९९· बिभेति न च बालकेनास्मिन्जन्मनि स्तवलनमात्रस्या
२४० न्यत्र दुःखहेतुत्वमवगतं न च [illegible]ह शंकुरवहेतुत्वमनु
मायत्ततो बिभेति न च त[illegible]खमुपलब्धं तस्मात्प्रा
ग्भवीयानुभवः परि[illegible]भिर्व्यक्ति तदेवं प्रयोगमारो
हति जातमात्रस्य बालक[illegible]कृतीः पूर्वानुभवानिबं
धनास्मरणात्वात् अस्म[illegible]स्मृतिवत् न च पद्मसं
कोचविकाशस्यापि स्वाभाविकत्वं [illegible] नाप्स्वाभाविकं
कारणांतरमपेक्षते वह्नौरोहण्यं प्रत्ययपि कारणांत
रापेक्षाप्रसंगात् तस्मादागंतुकसूर्यकरसंपर्कमा
त्रमेव कमलिनीविकाशकारणं संकोचकारणं च
संस्कारस्थितिरत्रापकरइति एवंभिनाद्यनुमितनाह
वीर्दियोपि प्राग्भवेहनवोपेदितव्याः तदात्तां तावत्प्र
कृतमुपसंहरति तस्मादिति निमित्तलब्धपरिपाककर्मा

लकर्म प्रलंभोभिव्यक्तिः प्रसंगात्तत्क्षितपरिणामविप्र
तिपत्तिनिराचिकीर्षुर्विप्रतिपत्तिमाह घटसेति
देहमदेशवर्तिकार्यदर्शनादिहाहाहिः संभवोपिनास्य तत्प्र
माणमस्ति न चैतदंडपरिमाणां दीर्घशष्कुलीभक्षणादा
वपर्यायेण ज्ञानपंचकानुत्पादप्रसंगात् न चानेकत्व
मात्तक्रमकल्पनायां प्रमाणमस्ति न चैकमनुमनोना २१३
नादेशेरिंद्रियैर युगपच [illegible] त्तिनतत्पारिशेष्यात्
कायपरिणाममात्रं घटप्र[illegible]वर्तिदीपवत्संकोचवि
काशे प्राप्तिकाहस्तिदेहयो[illegible]त्स्येते शरीरपरिमा
णमेवाकारः परिमाणाय[illegible]तिपन्नाः नन्वेवं कथमस्य
त्यदेत्रवीजसंयोगः नखलु न[illegible]यंस्तत् शरीरान्मात्र देह
वर्तिनी लोहितनरेतसी प्राप्नोति प्र[illegible]त्वात् नाहिस्थाणावादि
वगच्छतस्तच्छायायागछत्ति न चागछत्ति पटे वातदाप्रयंचि

पा॰सू॰ त्रंगच्छन्तीति तथा च न संसारः स्यादत आह तथा चान्तराभावः
१४८ संसार इत्ययुक्तम् इति तथा च श[illegible]रीराणामन्त्ये देहान्तरप्राप्त
ये पूर्वदेहत्यागो देहान्तरप्रा[illegible]कान्तरस्यातिवाहिकशरी
रसंयोगाद्भवतः तेनं खल्व[illegible]रं संचरेत तथा च पुराणां
गुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चकर्ष[illegible]बलादिति सोयमन्तरा
भावः अत एव संसार इत्ययुक्त[illegible] नैतत् दन्तरख्यमाणाः
स्वमतमाह वृत्तिरेवास्य विभुनश्चित्तस्य संकोचविकाशि
नीत्याचार्यः स्वयंभूः प्रतिपेदे इदमत्राकूतं यद्यताश्रयं
चित्तं तद्देहान्तरसंचारि कल्प्यमेतदातिवाहिकमपि प्रपन्नेनतत्रा
पि देहान्तरकल्पनायामनवस्था न चास्य देहान्निष्कर्षः आ
तिवाहिकस्य संभवतीति निःक्रमस्य चेतसस्तत्संबन्धात्
अस्तु तर्हि सूक्ष्मशरीरमेवास्मर्गादावप्रलयान्नियतं चि
त्तानामधिष्ठानं षट्कौशिकशरीरमध्यवर्ति तेन हि

चित्तमासत्यलोकादवीचेस्तत्र तत्र शरीरे संचरति निः
कर्षश्चास्योपपन्नो बाह्यात्षाट्कौशिकात्कायात् तत्राहितदन्त
राभावस्तस्याविषयत्वात् न चास्यापि सद्भावे प्रमाणमस्ति
न खल्वेतदध्यक्षगोचरः न च संसारस्यानुमानं आचार्य
मतेनाप्युपपत्तेः आगमस्तु पुरुषस्य निष्कर्षमाह न
च चित्तं वा सूक्ष्मशरीरं वा पुरुषः किंतु चितिशक्तिरप्रति
संक्रमा तथा चास्य निःक्रमसं[illegible]त्यौपचारिको व्याख्ये
यः तथा च चित्तेऽभिन्नस्य[illegible]न्तरभाव एव निः न्यः
कर्षार्थः यत्तु स्मरन्ति निहार[illegible]मरणानन्तरं प्रेतश
रीरप्राप्तिस्तद्विमोकश्च[illegible]दिभिरित्युक्तं त
दनुजानीमः आतिवाहि[illegible]रख्यामहे न चा
त्रास्ति कश्चिदागमः लब्धशरीर एव च यमपुरुषैः पापाश
वद्धो नीयते न त्वातिवाहिकशरीरं अस्मादाहंकारिकत्वा

पा॰सू॰ चेतसः अहंकारस्य च गगनमंडलवत्त्रैलोक्यव्यापित्वाद्विभु
१४९ त्वं मतम्ः एवं च वेदस्य वृत्तिर[illegible]नीरंशानि सर्वत्र तत्त्वापत्ति
रित्यत उक्तं वृत्तिरेवास्ये[illegible]केत्तरस्य चेत्तमात्रा धीर
नायावृत्ते संकोचविकल्प[illegible]त्रयोदा चित्का वित्यर
तस्माह तद्वृत्तिपनिष्कक[illegible]तापेत्त वृत्तोनिमित्तं वि
भजते निरिवसंसारस्म पुत्त[illegible]रोनेंद्रियधनादयोग
हेते अङ्गादौत्यत्रापवर्गयिस्मि[illegible]त्यादयोग हेते अंतर
त्वे संमतिचार्यरागमाह तथा चोक्तं विहारो व्यापारः
प्रकृष्टं फलं तयोर्बाह्याभ्यंतरयोर्मध्ये ज्ञानवैराग्ययत
ज्ञानितो धर्मा के नवा ह्सा ध्येन धर्मे रागातिशयेनाति
प्राप्यते अभिभूयते ज्ञानवैराग्यजाववधर्मोत्तमभि
भवतः वीजभावाद यतय इत्यर्थः तत्रैव वस्तु प्रसिद्ध
त्वमाह दंडकारण्ये यति अश्चेतापि श्रुत वृत्तयो वासना अमाना

दयश्चेत्कल्पमानासामुच्छेदो न खलु चितिशक्तिरनादिरु
च्छिद्यत इत्यत आह हेतुफलाश्रयालंबनैः संगृहीतत्वादे
षां तदभावे तदभावः अनादेरपि समुच्छेदो दृष्टः तथा
नागतस्येति सव्यभिचारत्वात् साधनं चितिशक्तित्त
विनाशकारणाभावात् नविनश्यति नित्यत्वादित्वात्
उक्तं वासनानामनादीनामपि समुच्छेदकारणां हेतुरे
रोगाति अनुग्रहोपघातावा[illegible]धर्मादीनामितमुप
लक्षयतः तेन सरागादयो[illegible]संगृहीता भवंति मैत्री
नायिका अत्रैव हेतुर्महाम[illegible]प्रवृत्ताविवर्तमानता
नक धर्मस्वरूपोत्पादः [illegible]ति यदमिमुखीभू
तं वस्तु कामिनीसंपर्कादि व[illegible]वाप्यस्याप्यभाव
इति स्तु त्रार्थः उत्तरस्य [illegible]पाकत्वेनास्तीति
अतत इति तत्संपात्तायात्तः निदर्शनाय वा अतीताः

पा.सू. नागतं स्वरूपतोऽस्त्यध्वभेदाद्धर्माणाम् तामतौकृत्यादोनविनाशः
१५ सतो किं तु सतामेव धर्माणामध्व...नारिणाम् एवोदयव्यया
विति सूत्रार्थः अनुभूता... कैव रसकलतया संप्रति
व्यक्तिर्नास्तीति यावत् इत... धर्मयपि धर्मः सन्नित्याह
यदि चेति नह्यसत्तु ज्ञानवि...ः संभवतीति विरूपत्वे
त्वात् विषयावभासं हि विज्ञान...विषये भवति नैका
ल्पविषयं च विज्ञानं योगिनामीश्वरादीनां चाकितान्तमस
ति विषयेनोत्पन्नं स्यात् उत्पद्यते च तस्मादतीतानागते
सामान्यरूपेण समनुगतेन सहेति एवमनुभवतोक्तानां
विषये सत्त्वे हेतुरुक्तः उद्देश्यत्वादपि ...गतस्याविषयत्वे
न सत्त्वमेवेत्याह किं च भोगभाग...यमिति कुशलानि
प्रवृत्ताः अनुष्ठेयेऽपि च यन्त्रितं नसविनोमित्तिके सत्येव
विषयमाधत्ते यथा कांडकावेदाध्यायादयः नखल्वे
श्रो=

नैकांडलावादयो संत्तमुत्पादयंति सत एव तत्राप्यतिविका
रो कुर्वंति एवं कुलालादयोऽपि सत एव घटस्य वर्तमानताभि
वहेमव इत्याह सतश्चेति यदि वर्तमानत्वाभावादतीता
नागतयोरसत्त्वं हंत भोः वर्तमानस्याप्यभावः अतीतानाग
ततत्त्वाभावात् अथ धर्मविशिष्टतया तु सत्त्वं त्रयाणा
मविशिष्टं इत्यभिप्रायेणाह धर्मीचेति अतो कमध्व
नश्चत्यवास्यिनिरानि ध्रुवान इति ...धर्मिणोनावावेगमके
वातासि यदातीतानागतः ...तानागतत्वेन तत्तः नहि वर्त
मानसमये न त्वाभावात् स...नित्यत्वमाह एकस्य चे
ति प्रकृतमुपसंहरति इ...भावइति स्यादेतत्
अथ यत् नानाप्रकारो धर्मि...वेत्याधरिणामरूपो
विषमेदप्रपंचो न प्रधानादेकस्माद्भवितुमर्हति न ह्येवि
लक्षणानेकारणात्कार्यभेदसंभव इत्यत आह नेव्यक्तास्त्वा

पा॰सू॰ गुणात्मनः नैरवल्लमीत्यध्यात्रोधर्मा इत्यादिभाष्येत्यद्या
१५२ नोधर्माव्यक्ताश्चसूक्ष्मा श्चगु[illegible]तेमात्रोनत्रैगुण्यायातिरि
क्तमेषामास्तिकारणं वै[illegible]कैतदाहितानादिक्लेशवा
सनानुगताविचित्र्यात् स[illegible]गुणानो वैषम्यरूप्या
त्मधात्मस्य परिणामामाया म[illegible]इति व्यक्तानांपृथिव्या
दीनांएकादशेंद्रियाणां च व्यक्त[illegible]नानाम मतीतानागत
त्वं षड्विशेषास्यच्चाययोगंभवन्ति संप्रतिविषयस्यनि
त्यानित्यरूपेविभज्य नित्यरूपमाह सर्वमिदामिति दृ
श्यमानं सन्निवेशसंस्थानभेदवान् परिणाम इत्यर्थः
अत्रैव पवेष्टितं अशास्त्रस्यानुशिष्टः मोयेवननुमायानु
नुषक्तंविनाशि यथाहिमायान्यायेवान्यथाभवति
एवंविकाराच्चयाविर्भावतिरोभावधर्माणःप्राप्ति
तरामन्यथाप्रकृतिनित्यत्वाभायाविधर्मेणापरमा

पर्यात्मिभवत्त्रैगुण्यस्यैचं परिणामवैचित्र्यं एकस्य
परिणामः पृथ्वीतिवात्नोयाम्प्रिति व्याकुतः आत्मनएक
दि॰त्या त्वविरोधाशंकरस्तत्रभवन्तारयति यदासर्वेगुणाइति
परिणामैकत्वात् सत्त्वं बहूनामप्येकोपरिणामो दृ
ष्टः तद्यथा ग[illegible]हिमानंगर्भांतमाभितिमानामेको
लवणत्वजातीयलक्षणापरिणामः वर्तितैलानांच
प्रदीप इति [illegible]परिणामैकत्वंतत्सत्या
त्मभूतमोगत[illegible]मेकत्वंग्रहणात्मकानां
सत्त्वप्रधाना [illegible]अहंकारावान्तरकार्य
एवंकरणाभावेनेकः [illegible]ग्राह्यविषयः शब्द
मात्रविषय इति जडत्वमात्[illegible]तन्मात्रस्यश्रोत्राविष
यत्वसंभव इति शेषंसुगमं [illegible]विज्ञानवादिनंबौद्ध
छापयति नास्त्यर्थोविज्ञानसहचर इति यदिहिभूतामे

पा॰ सू॰ त्तिकानि ज्ञानमात्राद्भिन्नानि भवेयुः न तु तद्व्यतिरिक्तानामीदृशं
१५२ प्रधानं कल्प्येत तद्व्यतिरिक्तानि विज्ञान[illegible]व्यतिरिक्तानि संति परमार्थतः
तत्कथं प्रधानकल्पना कृ[illegible]कानामिन्द्रियान्तःकरणाहंकारि रामः
कारणां कल्पनेति तथा[illegible]स्यस्वयमप्रकाशत्वात्रा
त्वार्थो विसहचरत्वात्[illegible]दभावो विसहचरत्वं वित्त
भावार्थः द्विष्ठोइन्द्रियाणां च व्यव[illegible]हारयोग्यश्चार्थः अस्ति
तेज्ञानमर्थो विसहचरं तस्य स्वयंप्रकाशत्वेन स्वगोचरत्वात्तिना
व्यवहारेकतत्त्वं[illegible]प्रत्ययेनाभावात् तदनेन वेद्यत्व
सहोपलंभनियमो च चित्तचित्तौ विज्ञानवादिना तौ चैवं प्रयो
गमारोहतः यद्वेद्यं तेयेन वेद्यत्वम् कान्त्यं तेन न व स्तुत[illegible] रामः
ज्योपचुलंतंकृता उपगच्छति क्वचित्पाठः तत्रापि स एवार्थः
नेद्वोपलपनंतः श्रक्ष्यातव्यवचना स्युरिति इदमत्राकूतं सहो
पलंभनियमश्च वेद्यत्वं च हेतू संदिग्धव्यतिरेकतयानैकांति

कौ तथाहि ज्ञानाकारस्य भूतभौतिकादेर्येदेशत्वाद्यत्वं
स्थूलत्वं च भासते न तत्तज्ज्ञाने संभवतः तथाहि नानादेशव्या
पित्वास्थौल्यं विच्छिन्नदेशता च बाह्यत्वं न चैकविज्ञानस्यरा
नादेशव्याप्तित्वा विच्छिन्नदेशता वोपपद्यते तद्विशावात् हृश
त्वविरुद्धधर्मसंसर्गस्यैकत्रासंभवात् संभवे च त्रैलोक्यस्यैक
त्वप्रसंगात् अतएवास्तु विज्ञानभेद इति चेत् हन्तभो परमस्व
दगोचराणां प्रत्ययानां[illegible]परस्परबाधनमिति
नांस्वगोचरमात्र[illegible]स्थौल्यं स्थूलावभावः
मेघविकल्पगो[illegible]सर्गाभावात् विशादप्रति
भासत्वाच्च नस्थूलम[illegible]तदुपाधिकस्य विशार
दत्वाभावेन तन्निष्ठभाविन[illegible]विकल्पवत्तविकल्पोर
भिन्नाकारमात्रगोचरः नस्था[illegible]स्थूलत्वात् स्थूलगोचरो
भावितुमर्हति तस्माद्बाह्येच प्रत्यार्थस्थूलस्य बाह्यस्य चासंभ

ना॰ सू॰ वात्र अलीकमेतदा स्थातव्यं न वालीकं विज्ञानादभिन्नं विज्ञा
१५३ नस्यैतद्धत न च तत्प्रसंगात् न [illegible] विधेत्यस्याभेदव्याप्य
त्वाभावात् कुतो भेदप्रा [illegible] होपलंभनियमश्च
सदसतोरपि विज्ञानान्तरे [illegible] स्वभावा नाकृतस्मि
न प्रतिबंधाद्धो [illegible] भायम [illegible] दितेकांतिकत्वादेतौ हे
त्वाभासो विकल्प [illegible] वेप्रसक्तत्वानेन च प्रत्य
द्वाभाहान्यथा विकल्पमात्रेणापि [illegible] तेतिस्मात्तस्माद्यूक्तं क
थमप्रमाणात्मकेन विकल्पज्ञानबलेनेति एतेन प्रत्यय
त्वमपि स्वप्नादिप्रत्ययदृष्टांतेनानिरालंबनत्वसाधनत्वम
पास्तं प्रमेयविकल्पस्य त्वव्यवस्थापनेन प्रयुक्तः विज्ञान
रत्नन्यायकर्णिकायामनुसरणीय इति तदिह कृतं विस्त
रेणेति तदेवमुत्सूत्रं भाष्यकृत विज्ञानातिरिक्तस्थापने
युक्तिमुक्त्वा मैत्रीं युक्तिमवतारयति कुतश्चैतदिति वस्तु

सामान्ये चित्तभेदात्तयोर्विभक्तः पंथाः यत्र ज्ञानानां त्वेषस्यै
कत्वं न तत्तो तं न त्वभिधत्ते तथा चैत्रस्य ज्ञानमेकं भिन्नेभ्यो दे
वदत्तविष्णुमित्रमैत्रप्रत्ययेभ्यो भिद्यते ज्ञानान्तराण्येपि चार्था
नाभिद्यते इति भवति विज्ञानेभ्योऽन्यः अभेदश्चार्थस्य ज्ञा
नभेदेपि प्रमात्रन्तराणां परस्परप्रतिबंधनादवसीयते अपि
हि रक्तद्विष्टविमूढस्य चैत्रस्य [illegible] एकस्यां योषिति प्रतीयमा
ना॰ नायां प्रतिसं [illegible] नयापि चेति तस्मा
द्वस्तुसाम्येपि [illegible] योरर्थज्ञानयोर्विभक्तः
पंथाः स्वरूपभेदो [illegible] कां नयासपत्नीनां दु
खज्ञानं चैत्रस्य तामाव [illegible] तेति विषादः स्यादेतत
य एकस्य चित्तेन परिकल्पितः [illegible] नीलतरणोर्थः तेनैवा
न्येषामपि चित्तमुपरज्यते इत्यन्यत [illegible] न चान्योन्नितयथा
सैन्येकास्मिन्नीलज्ञानवति सर्वे एव नीलज्ञानवंतः स्युरिति

स्यु:

पा॰ स्तः नन्वर्थवादिनामप्येकोऽर्थः कथं सुखादिभिन्नज्ञानहेतुः न
१५४ हि अविलक्षणात्कारणात् कार्यं [illegible] युक्तं इत्यत आह सांख्य
पक्ष इति एकैकस्यैव बाह्यस्य [illegible] त्रिगुणस्य परिणामस्यैव
रूपमुपपन्नं एवमपि [illegible] परिणामः सुखदुःखमोहा
त्मकं विज्ञानं स्यात् गौणमायम् [illegible] दादिनिमित्तापेक्षं रजः
सहितं सत्त्वं [illegible] द्रियाणां [illegible] नयाति सत्त्वमेव विग
लितरजस्कं विज्ञानं साहजं [illegible] ज्ञानमिति चेन्न धर्मा
दयोऽन्तर्सर्वे सर्वेषु पुरुषेषु सन्ति किन्तु कस्मिंश्चित्कचिदित्युपपन्ना
व्यवस्थेति अत्र केचिदाहुः प्रावादुकाः ज्ञानसहभुव एवार्थो
भोग्यत्वात्सुखादिवदिति एतदुक्तं भवति भवत्वर्थो वि
ज्ञानाद्व्यतिरिक्तः तथाप्यसौ जडत्वान्न ज्ञानमन्तरेण स्वाका
रः प्रतिपत्तुं ज्ञानेन तु भासनीयः तथा च ज्ञानसमये ए
वास्तित्वमन्यदा प्रमाणाभावादिति तदेतदुत्क्षिप्तं नाव

ष्टभ्यते शिष्यहाकारः [illegible] तया धारेति वस्तु खलु सर्वं वि
नैका धारणमनेकज्ञानपरंपरोह्यमानं परिणामात्म
कमवरूप्यते लौकिकपरीक्षकैः तद्बोधितेज्ञाने वा सहभवे
त्वन्तमेवं विधं एवं चेदिदमंशस्योपरिको यमनुरोधो
ऽपेत सोऽपि नापद्यते इत्यर्थः भावास्तदिदमंशस्यापि
कृत्वो ज्ञानसहभूरेवास्त्वर्थः तत्राह नचैकाकी स्यात् य
घ= द्विर्भूते ग्राहि चित्तं यदा पटदृष्ट [illegible] व्यग्रं तदा न तु घटे वर्त्त
ते यथाविवेकाविषयमार्ग [illegible] दैव चानिरोधं समाप
द्यते तदा घटज्ञानस्याप [illegible] ज्ञानस्याभावात्
विवेको वा घटो वा ऽप्र [illegible] यदा कारणान्वयव्य
तिज्ञानमात्रजीवितस्तन्नाश [illegible] स्वरूपादित्याह ए
कचित्तेति वितिन्त्स्यात् तस्याः [illegible] सं [illegible] ध्यमानं यावि
वेकेनावतब्धा विवेको वा घटो वा कुतः उत्पद्येत नियतकार

पा॰सू॰ णान्वयव्यतिरेकानुविधायिभावस्तीति हि कार्यकारण
१५५ स्वकारणमात्रनिवर्त्यकारणा[illegible]युक्तं इत्यर्मीपरात्रेमास्
न्न अकारणानेनत्तेषांव[illegible]कोविरुद्धायाघातः नचन
नृत्यानकारणमेवनत्कार[illegible]रयुक्तं आशामोहका
स्यमोहकस्योपभुज्यमान[illegible]दवीर्यविपाकादिसा
म्यप्रसंगात् तस्मात्सा वृत्ति[illegible]ध्यवाऽपुनश्छिन्नेति
ग= अपिचयायोवाह्यात्तिःससर्वोपि ध्यापरभागव्यानःस्या
न्नाधीनसद्भावेत्वस्यानगुभूयमानत्वान्मध्यमपरभागो
नत्तइतिव्यापकाभावाद्यवयविभावोपिनस्यादित्यर्थः
भावात् कुतोहानसहभूस्यादित्याह पेवास्येति न
गुपस्थिता अतानाः उपसंहरति तस्मादिति सगमं
स्यादेतत् अर्थस्येत्स्वतंत्रः सचजडस्वभावइतिनकदाचि
त्प्रकाशेतप्रकाशतेवा जडत्वमपगतमितिभावोप्यन

वेत् नजातुस्वभावमपहायभावोवार्तितुमर्हति न
चेंद्रियाद्याधेयोजडस्वभावस्यार्थस्यधर्मः प्रकाशतइति
सांप्रतं अर्थधर्मत्वं नीलत्वादिवत् सर्वपुरुषसाधारण
इत्येकः पश्यत्यर्थइतिसर्वएवविद्वांसः प्रसज्येरन् नजा
त्मःकाश्चिदस्ति नवान्नीतानागतयोर्धर्मः प्रत्युत्पा
न्नोभवतीत्युक्तः तस्मात्तदभावेर्थोऽपलंभविषयइतिम तंत्रो=
नोरथमात्रं[illegible]इत्याह तदुपरागापेक्षित्याच्चित्तस्यव
स्तुज्ञाताज्ञातं जडस्वभावोप[illegible]इंद्रियप्रणाडिकयाचित
मुपरंजयति तदेवंभूतंचित्त[illegible]मानुपसंक्रांतप्रतिबिंब
चितिशक्तिःछिन्नमर्थोप[illegible]मानार्थमनुभवति
नत्वर्थोकिंचिन्माकव[illegible]इति नाध्यसंबद्धचित्ते
नतत्प्रतिबिंबसंक्रांतेरुक्त[illegible]यद्यपिचसर्वगततया
पा॰सू॰ चित्तस्यचेंद्रियस्यचाहंकार[illegible]कार्ये[illegible]विषयैरग सहसंबंधं

पा॰सू॰ धः तथापि यत्र यत्र शरीरे व्याप्तिमत्त्वं तेन तेन सह संबंधोपि
१५६ विषयपरिणामित्वयस्कांतकल[illegible]त्युक्तं अयः सधर्मकं
चित्तमिति इंद्रियप्रणालि[illegible]केन संबंधोपरंजयति
अत एव चित्तं परिणामीत्य[illegible]त्तेन इति तदेवं चि
त्तव्यतिरेकि परिणामधर्मवस्तु[illegible]भ्यः परिणामि धर्मवैलक्षण्य
व्यतिरिक्तमात्मानमादर्शयि[illegible]ताह धर्म्येण परिणामि
त्वमस्य वक्तुं सूत्रयितुं सूत्रं पठति [illegible]तस्य तु तदेव चित्तं तस्य विषयः
सदा ज्ञाताश्चित्तवृत्तयस्तत्प्रभोः पुरुषस्यापरिणामात् यदि चि
त्तवत्प्रभुरपि पुरुषः परिणामेत ततस्तद्विषयाश्चित्तवृत्तयः
शब्दादिविषयवत् ज्ञाताज्ञाताः स्युः सदाज्ञातत्वं तु मनसः त
त्प्रभोः पुरुषस्यापरिणामित्वमनुमापयति इति भाष्यं
क्षिप्तमूढविक्षिप्तैकाग्रतावस्थितं चित्तं ग्रामनिरोधात् सर्वदा
पुरुषेणानुभूयते वृत्तिमत्तत्कस्य हेतोः यत्पुरुषोपरि

णामी परिणामित्वे चित्तवत्पुरुषोपि ज्ञाताज्ञातविषयो भ
वेत् ज्ञातविषयैरेव तन्न यत्तस्मादपरिणामीति तस्यापरिणा
मित्वात्तिरिच्यत इति तदेवाह यदि चित्तवदिति सदा
ज्ञातत्वं तु मनसः सवृत्तिकस्य तस्य यः प्रभुः स्वामी भोक्ते
त्यावत् तस्य प्रभोः पुरुषस्यापरिणामित्वमनुमापय
ति तत्र परिणामिनाश्चित्तात्पुरुषस्य भेद इति भावः
अत्रैवैनाशिकमुत्थापयति [illegible]दाशंकेति स्वयमर्थः
स्यादेतदेवं यदि चित्तमात्मन[illegible]विषयः स्यात् न त्वेतदस्ति
अपि तु स्वयंप्रकाशमेतत् [illegible]भासं पूर्वं चित्तं प्रतीत्य
समुत्पन्नं तत्कृतः पुरुषस्य [illegible]त्वात् विषयत्वं कुतस्तरां चा
परिणामिनया परिणामिनो[illegible]चित्ताद्भेद इति तत्रत्स्वामा
सिद्दृश्यत्वात् [illegible]देवं यदि[illegible]दनां चित्तं स्यात् न त्वे
तदस्ति परिणामि[illegible]वीजादिवत् अनुभवव्याप्यं यथाम

पा·सू· भवव्याप्यं न तत्स्वाभासं भवितुमर्हति आत्मनिवृत्तिवि
१५० शेषात् नहि तदेव क्रिया च कर्म च कारकं च नहि पाकः
पच्यते छिदा वा छिद्यते [illegible] गरिरया मीनानुभवक
र्मेति नास्मिन्स्वयंप्रकाशे [illegible] नुयुज्यते अपराधीनप्र
काशता हि स्व स्वयंप्रकाशत्व[illegible]नुभवकर्मता तस्माद्दृश्य
त्वाद्दर्शनकर्म चित्तं न स्वाभा[illegible] आत्मप्रकाशप्रतिबिंब
तयापि चित्तस्य तद्वृत्तिविशेषाणां [illegible]शेति इति भावः ननु दृ
ग्रि= श्यो ऽग्निः स्वयंप्रकाशश्च न हि यथा घटादयो ऽग्निना व्यज्यं
ते एवमग्निरग्न्यंतरेणेत्यत आह न चाग्निरत्रेति कस्मा
न्न हीति मानाभावादग्निरत्व प्रांतरात् प्रकाशे ऽस्य विनाभावात्
प्रकाशत इति न स्वयंप्रकाश इति न व्यभिचार इत्यर्थः
प्रकाशश्चायमिति अयमिति रूपस्वभावात् प्रकाशा
च्छेदावच्छिन्नाग्निक्रियारूप प्रकाश इति यावदेतदुक्तं भवति

स
यथा क्रिया सा सर्वा कर्तृकरणकर्मसंबंधेन दृष्टा य
था पाको दृष्टश्चाग्नितंडुलसंबंधेन तथा च प्रकाशक्रि
येति तथा तयापि भवितव्यं संबंधश्च भेदाश्रयो नाभेदे
संभवतीत्यर्थः किंच स्वाभासं चित्तमग्राह्यमेव कस्यचि
दिति शब्दार्थः स्यादेतत् मा भूत् ग्राह्यं चित्तं न हि ग्रहण
स्याकारणस्याव्यापकस्य च निवृत्तौ चित्तनिवृत्तिरित्य
त आह स्वबुद्धीति बुद्धिभिन्न[illegible]रो व्यापारः सत्वाः प्रा
णिनः चित्तस्य वृत्तिभेदाः को[illegible]भादयः स्वाश्रयेणावि
ते न स्वविषयेणाच सह भन्य[illegible]मनुभूयमानाः चित्तस्या
ग्राह्यतां विघटयंतीत्यर्थः [illegible]बुद्धिप्रचारप्रतिसंवेदन
मेव विशदयति बुद्धिरहमिति एकसमये ह्युभयग्रहणे व धा
रणा स्वाभाव्यं विषयाभासं चित्त[illegible]बुवारोऽनन्ताव्यो
नैव व्यापारेणात्मानमवधारयति तेनैव विषयमपीति

प्रा॰ सू॰ वैक्रमर्हन्ति न ह्यविलक्षणः [illegible]ध्यापारः कार्यभेदानिरि
१५८ क्तोऽगन्तिव्यापारः नचैकस्यात्मवृत्तिपत्तेरविलक्षणायाः
कार्यवैलक्षण्यसंभवः न[illegible]र्थस्यचक्षुतानरूपस्यचा
वधारणानेकास्मिन्समये भेद[illegible]ग्राह्यारणोच्यते नचै
कास्मिन्क्षणेऽनेकेति यथोक्तं योगाशीकैः भूतिर्येषांक्रि
यासैवकारकं सैवचोच्यते तस्मात्पृथक्त्वमेवाचि
त्तस्यसदसत्क्षानं स्वात्मस्वसदसत्क्षानं स्वाभासक्षमपन्नयन
द्रष्टारंचद्रष्टुरपरिणामित्वंचदर्शयन्तीतिसिद्धं पुनर्वै
नाशिकमुत्थापयति स्यान्मतिः माभूत्पृथक्त्वेनस्वसंवे
दनंएवमप्यात्मानासिध्यति स्वसंतानवर्तिनाचरमाचिर
न्तनेनस्वरसनिरुद्धस्यजनकाचित्तलक्षणग्रहणादित्य
र्थः समंचतनेनक्षानत्वेनानंतरंचाव्यवहितत्वेनसमनंतरंते
न २॰ चित्तांतरदृश्येबुद्धिबुद्धेरतिप्रसंगः स्मृतिसंकरश्च चि

त्तंचेच्चित्तांतरेणगृह्येतबुद्धिबुद्धिः केनगृह्यते साप्यन्ययासाप्य
न्ययेति अतिप्रसंगः स्मृतिसंकरश्च यावंतोबुद्धिबुद्धीनामन
नुभवास्तावत्यः स्मृतयः प्राप्नुवंति तत्संस्काराच्चैकस्मृत्य
नवधारणाचस्यादित्येवंबुद्धिप्रतिसंवेदिनंपुरुषमपलप
द्भिर्वैनाशिकैः सर्वमेवाकुलीकृतं इत्यादिभाष्यं बुद्धिरिति
चित्तमित्यर्थः नागृहीतान्वरमाबुद्धिः पूर्वबुद्धिग्रहणसम
ध्या॰ र्थानहिअग्रासंवद्धापूर्वबुद्धा[illegible]मर्हन्ति नह्यगृहीतदं
डोदंडिनमवगन्तुमर्हन्ति तस्मात्संवेस्थेोरति विज्ञानवेदनासं
क्षारूपसंस्काराः स्कंधाः सौत्रान्तिकादयः प्रवादाः सांख्या
श्चयोगाश्च तएवादयो येषांते नित्यादिप्रवादानांनेसांख्य
योगादयः प्रवादाः सुगममन्यत् यदिचित्तंनस्वा
भासंनापिचित्तांतरवेद्यंकथमात्मन स्यादित्यत आह
यंभोक्तृत्वेनाधीतंतत्रस्व
त्वान्मनः स्वयंप्रकाशस्याप्यात्मिकाचितिक्रिया नचक्षानामंतरेण

पा॰सू॰ कर्तृत्वं चासंबद्धः चितेन कर्मणामस्य भोक्तृताप्यस्तीति प्रसंगा
१५९ दित्याशंक्य भोक्तृत्वं दर्शयति कथमित्यस्योत्तरमाह चिते
रप्रतिसंक्रमायास्तदाकारापत्तौ स्वबुद्धिसंवेदनं यत्तदबोध
न्तृवृत्तिसारूप्याभिन्न [illegible] चितिः स्वबुद्धि
संवेदनं बुद्धितत्कारापत्तौ [illegible] प्रतिबिंबधारितया तद्रू
पापत्तौ सत्यां यथा चंद्रमस[illegible]मंतरेणापि संक्रांत
प्रतिबिंबमेव निर्मलं जलमसंक्रांतेनापि चंद्रेण संक्रांतमिव चंद्रम
समवभासयति एवं विनापि चितिव्यापारं उपसंक्रांतचिति
बिंबं चित्तं स्वगतया क्रियया क्रियावतीमसंक्रांतामपि संक्रांतामिव चि
तिशक्तिमवभासयत् भोग्यभावमासादयन् भोक्तृभावमापा
दयति तस्याः स्मरतिस्तत्त्वार्थः भाष्यमप्येतदर्थमेतत्त
द्व्याख्यातं बुद्धिवृत्त्याविशिष्टत्वेनानेनैतेनागम उदाहरति
तथा चोक्तं न पातालमिति शाश्वतस्याविकृतस्वभावस्याधि

।शिवब्रह्मणे।

ति छायापन्नमनोवृत्तिमेव चितिच्छायापन्नत्वाच्चित्तेरप्यविशी
ष्टां गुहां वेदयंते तस्यामेव गुहायां तत्त्वं ब्रह्म तदपनयन् स्वयं
प्रकाशनावरणामनुपसर्गप्रद्योतनत्वे च परमदेहस्य प्रभावत इति
नेदृवं दृश्यत्वेनैव चित्तस्य परिणामित्वं तत्तदाविरिक्तः पुमानप
रिणामीति धर्मोपपादितः संप्रति लोकप्रत्यक्षमप्यत्र प्रमाणा
याति [illegible]तदिति [illegible] दृष्टदृश्योपर
क्तं चित्तं सर्वा[illegible]
वावभासयति एवं दृष्टृच्छाया[illegible]यातदनुरक्तं चित्तं दृष्टाभ
विषयदृश्याकारावस्थापयति [illegible]माकारत्वात् [illegible]
सर्वथीति तस्मात् [illegible] प्रत्यक्षसिद्धोपि [illegible]
[illegible]चावस्थापितायत्[illegible]मसौ विधिनात्वेतावतानद
[illegible]यदानं न चास्यजलगतत्वं तदप्र[illegible]मितिसंदृष्टप्रत्यप्रमाणा
भावित्वमर्हति तस्माच्चिति प्रतिबिंबितया चान्यगोचरापिचि

पा०सू० तद्वृत्तिश्चैतन्यगोचरंति तदिदं सर्वार्थत्वं चित्तस्येति त
१६० देतदाह मनो हीति न केवलं त[illegible]कारापत्त्या मंतव्येनार्थे
नो[illegible]रक्तं मनः अपि तु स्व[illegible]वृत्त्येव कारो भिन्नक्रमः पुरुष
स्येत्यस्यानंतरं द्रष्टव्यः तो[illegible]ग्रह्य[illegible]तो पुरुषस्य वृत्तिः
इयं च चैतन्यच्छायापत्तिः[illegible]वैनाशिकैरभ्युपेतव्या
वा व्यमन्यचितिचैतन्यमेते[illegible]पर्यावभूवुरित्याह त
देतेति केचिद्वैनाशिका या[illegible]र्थवादिनः अपरे विज्ञान
मात्रवादिनः अनुपदिचित्तमेव द्रष्ट्राकारं दृश्याकारं चानु
भूयते हंत चित्ता वभिन्नाविवास्तीद्रष्टृदृश्यौ यथाहुः अ
भिन्नापि हि बुद्ध्यात्मा विपर्यासितदर्शनैः ग्राह्यग्राह
कसंवित्तिभेदवानिव लक्ष्यत इति तत्कथमेतेनुकंपनीया
इत्यत आह समाधिप्रज्ञायामिति ये खलु तर्काभिरुपपत्ति
भिश्चित्तातिरिक्तं पुरुषमभ्युपगमापेक्षा योगोपदेशेन। ०

गयो

समाधिप्रज्ञायामात्मगोचरायामवगतार्थबोधयितव्याः
तद्यथा समाधिप्रज्ञायां प्रत्येयोर्थः प्रतिबिंबीभू
तो ऽन्यः कस्मात् तस्यालंबनत्वालंबनीभूतत्वात्
अप्यचित्तादिभिन्नमेव कस्मात्तदालंबनी भवति यदि युक्ति
विरोधेपि वैयत्या तदेवं तत्र हेतुमाह सचेदात्मरूपोऽर्थश्चि
त्तमात्रं स्यात् ननु तत्तो वा तितिरिक्तः तत्कथं प्रज्ञयैव प्रज्ञा
रूपमवधार्यते आत्मानि[illegible]धात् उपसंहरति त
स्मादिति समीचीनोपदेश[illegible]कंपिता भवंत्याह एकम
तादिति ज्ञातिनः स्वभावत[illegible]चित्तातिरिक्तात्म
सद्भावे हेत्वंतरमवतारय[illegible] तदसंख्येयाभि
सत्ताश्चित्तमपि परार्थं संहत[illegible] यद्यप्यसंख्येयाः
कर्मवासनाः क्लेशवासनाश्चार्थं चमिताभिश्चित्रीकृतं तथापि
रूपं तथा च वासनाधीनाविपाकाश्रितत्वमयत्नयाचि

पा·सू· तस्य भोक्तृत्वाभाव इति भोक्तुरर्थो भोग्यमिति सर्वं
२६१ चित्तार्थं प्राप्तं तस्यापि चित्त[illegible]कारापत्त्या संवित्त
मपि परार्थं कस्मात् संह[illegible]चकारोऽपि सूत्रार्थः व्याचष्टे
तदेतदिति स्यादेतत् [illegible]ग्रहणाधिकरिष्यति स्वा
र्थं च भविष्यति कः खलु वि[illegible]इति यदि कश्चिद्दूषणं
प्रत्याह संहत्यकारिणोपि [illegible]चित्तमिति भोगमुप
लक्षयति नैन दुःखाचित्तमापि [illegible]त्यापवर्ग
उक्तं एतदुक्तं भवति सुखदुःखो चित्ते प्रतिकूलानुकूलः
केनात्मनि संभवतः आत्मनि वृत्तिविरोधात् न चान्योऽपि
संहत्यकारी साक्षात् परयावान् सुखदुःखयोर्वा प्रिय
ते स एवास्यानुकूलनीयः प्रतिकूलनीयो वा स चान्यो
दासीनः पुरुषः स एवमपवृज्येतेत्ययं न तानेन तस्यापि चि
त्तत्वात् स्वात्मनि वृत्तिविरोधात् तत्र तावन्नार्थत्वं।

न वा ह्यविषयादस्मादपवर्गसंभवोऽदृदेह प्रतिलयानाम
पवर्गसंभवात् तस्मात् ज्ञानमपि पुरुषार्थमेव न तस्या
र्थेनापि परमात्मार्थसंहतपरार्थत्वे चानवस्थाप्रसंगात्
असंहतपरार्थसिद्धिरिति तदेवं कैवल्यमूलबीजमभिधाय
यमात्मदर्शनमुक्त्वा तदुपदेशाधिकृतमनधिकृतपुरु
षांतरं व्यावृत्तमाह विशेषदर्शिन आत्मभावभावना
निवृत्तिः [illegible]भेदेन तद्बीजसद्भाव
भूयते इत्या[illegible]भावे भावनास्ति तस्या
संगयोगात् नतु[illegible]परिपाकात् चित्तसत्वपु
रुषयोर्विशेषदर्शनाद[illegible]तान् निवर्तते यस्या
त्मभावभावनैव नास्तिक[illegible]शास्त्रानधिकृतस्या
परिनिश्चितात्मतत्त्वपरलोकभाव[illegible]भोपदर्शनाविशेष
दर्शिनं तात्मभावनानिवृत्तिरिति सूत्रार्थः नत्वात्मभा

पा॰ सू॰ वनाश्रितवर्त्तिन्याः कुतोऽत्र [illegible]यत आह यस्याश्रा
१६२ द्धधीति प्राग्भवीयं तत्त्वं दर्शना[illegible]कारा पत्यागीयं कर्मसिद्धां वर्ग
गयोगानुष्ठानं वा तद[illegible]वकारो [illegible]मीयते तेन तस्य वा
त्मभावभावनावर्तनात् [illegible]वस्त्वभ्यासं विनापि
वर्त्तते अनादिकः खलु वि[illegible]यनेन दर्शयति यस्या
भावादिदंहृत्य कारिराते [illegible]कर्म फलं परलोकि नो
भावात् परलोकाभिकशनि[illegible]चित्स्वनिराये पक्षवि
शति तत्त्वविषये आत्मभावभावना प्राग्व्याख्याता
विशेषदर्शिनः प्रामर्थ इत्यत आह तदा विवेकनिम्नं
गभा= कैवल्यप्राग्भारं चित्तं निगदव्याख्यानं स्यादेतत् विवे
कदर्शनं चेद्विवेकनिष्ठं तन्नानु चित्तं व्युच्छितं स्यात् दृश्यते
चास्य भिताम ततो व्युच्छितमित्यत आह तच्छिद्रेषु प्र
त्ययांतराणि संस्कारेभ्यः प्रत्ययोत्ति प्रतीयते येन स

प्रत्ययं चित्तसत्त्वं तस्माद्विवेकाश्रितं तेन निम्नस्य
जानामीति माहान्मोहो विविच्यदर्शिन्न जानामीति
मोहः तत्खलावहंकारममकारौ अहस्मीति वा ममेति
वादर्शितौ क्षीयमाणानि चतानि बीजानि चेति तस्मा
मः पूर्वसंस्कारेभ्यो व्युत्थानसंस्कारेभ्यः स्यादेतत् सत्य
पि विवेकज्ञाने व्युत्थानसंस्कारा यदि प्रत्ययांतराणि प्रसु
वते कस्तर्हि हानं[illegible]त प्रत्ययांतराणि पुनः
प्रसवीरान्नित्य[illegible]षां क्लेशवदुक्तं अपरि
पक्वविवेकज्ञान[illegible]व्युत्थानसंस्काराः प्र
त्ययांतरे प्रसुवते न[illegible]वेतनस्य क्षीयमाणाः
प्रत्ययांतराणि प्रसोतुमे[illegible] यथाविवेकछिद्रसमु
त्पन्ना अपि क्लेशाः न संस्कार[illegible]प्रसुवते तत्कस्य
हेतोः तदेते क्लेशा विवेकज्ञानवह्निदग्धबीजभावा

पा॰सू॰ इति एवं व्युत्थानसंस्कारा [illegible]शिष्टि अत्र यद्व्युत्थानसं
१६३ स्कारा अविवेकज्ञानसंस्कारा [illegible]निरुद्धव्याः विवेकसंस्का
राश्च निरोधसंस्कारैः [illegible] संस्काराणां च बाध्यत्वं विव
यत्वं दर्शितं [illegible] [illegible] इत्यत आह ज्ञा
नसंस्कारास्तु विवेकः खलु वि[illegible]संस्कारा इत्यर्थः नन्वेवं
सूत्रकारो व्युत्थाननिरोधा[illegible]ायं प्रसंख्यानमुक्त्वा प्र
संख्याननिरोधोपायमाह प्रसंख्यानेऽप्यकुसीदस्य स
र्वथा विवेकख्यातेर्धर्ममेघः समाधिः ततः प्रसंख्या
नात् नाकिंचित्सर्वभावाधिष्ठातृत्वादि प्रार्थयेत्
प्रत्युत तत्रापि क्लिष्टानि परिणामित्वदोषदर्शनेनावि
व्या॰ रक्तः सर्वथा विवेकख्यातिरेव भवति एतदेव विवृणोति
यदा चेति यदि व्युत्थानप्रत्यया न भवेयुः तदानायं ब्रा
ह्मणः सर्वथा विवेकख्यातिः यतस्तत्र न प्रत्ययान्तराणि

भवन्ति ततः सर्वथा विवेकख्यातिरिति तदास्य ध
र्ममेघः समाधिर्भवति एतदुक्तं भवति प्रसंख्यानेऽवि
रक्तस्तन्निरोधाभिष्वङ्गं न धर्ममेघं समाधिमुपास्ते तदु
पासने च सर्वथा विवेकख्यातिर्भवति तथा च तन्निरो
धं पारयतीति तस्य प्रयोजनमाह ततः क्लेशकर्मनि
वृत्तिः कस्मात्पुनर्जीवन्नेव मुक्तो भवति जातं क्लेशक
र्मवासनेद्धः [illegible]जात्यादिनिदानं न वासनानि
निदानीभवि[illegible]भवान् तपादः वीत
रागजन्मादर्श[illegible]र्ममेघे सति कीदृशं
चित्तमित्याह तदा [illegible]लोपेतस्य ज्ञानस्यानं
त्यात्ज्ञेयमल्पं [illegible]आविर्य[illegible]सत्त्वमभिभिन्नावरणा
निर्मलाः क्लेशकर्माणि सर्व[illegible]आवरणमलास्तेभिः
सर्वे वरणमलास्तेभ्यो येनस्यपेतस्य चित्तस्य ज्ञानस्य यत्तेन

 स

पा॰सू॰ नेति व्युत्पत्त्या आनन्त्यादपरिमेयत्वात् ज्ञेयमल्पमर्थं
२६४ यथाहि शरदि घनपटलमुक्त[illegible]ये विद्रावितः परितः
प्रद्योतमानस्य प्रकाश[illegible] प्रकाश्या खद्योताः
प्रकाशन्त एवमपगत[illegible] चि[illegible]सत्त्वस्य प्रकाशानन्त्या
दल्पं प्रकाश्यम् [illegible]कः खलु वि[illegible]सर्वैरिति एतदेव व्याति
रेकमुखेनास्य ज्ञान रिसाति [illegible]रणान्तमसाभिभूतमिति
क्रियाशीलेन रजसा प्रवर्त्तितमत एवोद्घाटितं प्रदेशा
दपनीतं तम इत्यर्थः अत एव सर्वान् धर्मान् ज्ञेयानुव
र्षति प्रकाशनेनेति धर्ममेघ इत्युच्यते नन्वयमस्तु ध
र्ममेघसमाधिः सवासनक्लेशकर्माशयप्रशमहेतुः अप्य
सत्यप्यस्मिन् कस्मान्न जायते पुनर्जन्तुरित्यत आह। यत्रे
दमुक्तमिति कारणासम्भवादपि चेत्कार्यं क्रियते तत्रांधो
मणिवेधादयोंधादिभ्यो भवेयुः सत्यता तथा चानुपपन्ना

र्थतायामाभरणको लौकिक उपपन्नार्थः स्यात् अविध्य
दंधो मणिमिति आवयत् ग्रंथितवान् प्रत्यमुंचत्पिन
द्धवान् अभ्यपूजयत् स्तुतवानिति ननु धर्ममेघस्य परा
काष्ठा ज्ञानप्रसादमात्रं परं वैराग्यं समूलघातमपहन्तु
व्युत्थानसमाधिसंस्कारान् सक्लेशकर्माशयान् गुणा
स्तु स्वत एव विकारशीलाः कस्मात्तादृशमपि पुरुषं देहे
न्द्रियादिन[illegible] ततः कृतार्थानां परिणा
मक्रमसम[illegible]नामिदं गुणानां यदमी
कृतार्थाः पं[illegible]त्तिभावः अत्रान्तरे
परिणामक्रमं पृच्छ[illegible]यामिति तत्र परिणा
मक्रमः क्षणप्रतियोगी [illegible]न्ति सर्व[illegible]यस्य सततो
कः क्षणप्रचयाश्रया इत्यर्थः नन्वालक्रमः क्रमवर्त्ति
राशकोणविरूपयितं न चैकस्यैकक्षणसमवेतक्रमः म

पा॰स॰ स्मात्तदारा प्रचयक्रमाश्रय: [illegible]ध्यते तदिदमाह
२६५ तस्मात्मलयोत्मोति परिरा[illegible]यश्चिद्र प्रमारामाह पारि
रामस्येति नवस्य[illegible]प्रक[illegible]त्तादितस्या
चिरेरापुराराम[illegible]गत् चि[illegible]रामस्यापरांत:
तत:प्राप्य[illegible]लोक: खलु वि[illegible]स्म सूक्ष्मतरस्तम्मतम
स्थूलस्थू[illegible]स्थानरिरोति[illegible]नांवोर्वापर्यमनुभूयते
एतदेव व्यतिरेकमस्यैवनेदर्शयति नहीति अननुभूतो
प्राप्त: क्रमोयथासात्पयोक्ता नन्वेषक्रमःप्रधानस्य
संभवति तत्र नित्यत्वादित्यतआह नित्येषु चेति व
हुवचनेन सर्वनित्यव्यापित्वंक्रमस्यप्रतिजानीते
तत्र नित्यानां प्रकारभेदं धृत्वा नित्यव्यापितान्क्रमस्यो
पपादयति द्वयीति ननु कूटस्थ्यं स्वाभाव्यादप्रच्युत
मस्तु नित्यं परिराामि सदेवस्वरूपान्न च्यवमानं क

दर्शी॰

ध्यं नित्यमित्यतआह यस्मिन्निति धर्मलिङ्गराव
स्थानांउदयव्ययधर्मत्वं धर्मिरात्तत्तन्द्विधात्तएवे
अयमभिसंधि: क्रमेराामोदोसर्वेषांमोदात्तत्संसारो छे
द इत्यनुमानं तच्चागमसिद्धमोक्षाश्रयं तथा चोभ्यु
पगममोक्षप्रतिपादकागमभाण्डव: कथं तद्वागमप्र
धानविकारनित्यतायामप्रमारािकुर्यात् तस्माद
गमवंरि[illegible]प्रमारां श्रूयन्तेहि श्रुति
ती स्मृतीतिहास[illegible]र्गपदं परवाअनादित्व
मनन्तत्वंचेति [illegible]मनासंसारस्यतोपा
व युगपद्उच्छेद: सं[illegible]यया[illegible]मयत्रैकज
न्मपरंपराभ्यासपरिश्रयस[illegible]न्ति सत्यांतिप्रतिष्ठा
किंपुन: प्रारााभृन्मात्रस्य स[illegible]नजानां गमादेरेकद्वाक
स्याद्भवितुमर्हति ननु कारराायोगपद्येकार्ययोगा

पा.सू. पद्यः प्रज्यते त्रयेगुणानां विवेकख्यातावसंख्येयानां
१६६ क्रमभङ्गीनसंसारो छेदगुणानंतत्वादंतनामसंख्ये
यत्वादिति सर्वमव... कैवल्यस्वरूपमवधारणाय
स्यरस्तुत्रस्यावां...गत् चि... गुणाधिकारेति पु
रुषा --- श्लोकः खलु वि... कैवल्यं स्वरूपप्रतिष्ठा
वाचितिन... ख्यातिरितिगुणा... --- र --- प्रत्यक्षा
नायाप्राप्तिर्भेप्रसवः स्वकारणे प्रलयः तेषां कार्यका का
रणा --------- नात्मख्यातिसमा... यावित --- संस्कारा
मनस्तिलीयंते मनोऽस्मितायात --- वालिंगे लि ---
-ङ्गत्रिय- गुणानां कार्यकारणात्मकानां प्रतिसर्गः
तत्कैवल्यं यत्कं चित्स्वरूपं प्राप्ति -- गमस्य मोक्षः स्वरूप
प्रतिष्ठा वा पुरुषस्य मोक्षस्त्वाह स्वरूपेति महत्
हाप्रलये तिस्वरूपप्रतिष्ठा चितिशक्तिः नचासौ मोक्षस्ता

ह पुनरिति सौत्र इति शब्दः परिसमाप्तौ अत्र परं चितत्वं परलो
कमेयतत्रे पसिद्धये धर्मघनः समाधिः हयोर्नकमुक्तीः प्रति
पादितास्मिन् पादे प्रसंगादपि चान्यदुक्तं निर्दानंतत्वा
नाम्रुदितम परता पाश्वकाध्यिताः सहगैरवृत्तगैर्वीहितत्वमि
हयोग हयमपि कृतो मुक्तेर ध्याग गुणा पुरुषभेदः स्फुट
तरोवि